

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI**

İHTİYAÇ KAVRAMININ FELSEFİ ANALİZİ

**Hazırlayan
Ömer GÖRÜCÜ**

**Danışman
Doç. Dr. Musa DUMAN**

Yüksek Lisans Tezi

**Temmuz 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI**

İHTİYAÇ KAVRAMININ FELSEFİ ANALİZİ

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Ömer GÖRÜCÜ**

**Danışman
Doç. Dr. Musa DUMAN**

**Temmuz 2018
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı

İmza :

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: İhtiyaç Kavramının Felsefi Analizi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin .../.../2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % ... dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. .../.../2018

Adı Soyadı : Ömer GÖRÜCÜ
Öğrenci No : 4033031601
Anabilim Dalı : Felsefe
Bilim Dalı : Felsefe
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Doç. Dr. Musa DUMAN

Öğrenci Adı/İmza
Ömer GÖRÜCÜ

YÖNERGEYE UYGUNLUK

İhtiyaç Kavramının Felsefi Analizi adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Ömer GÖRÜCÜ

Danışman
Doç. Dr. Musa DUMAN

Felsefe Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

Doç. Dr. Musa DUMAN danışmanlığında **Ömer GÖRÜCÜ** tarafından hazırlanan “**İhtiyaç Kavramının Felsefi Analizi**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü **Felsefe** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

02/08/2018

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Musa DUMAN

Üye : Doç. Dr. Mustafa YILDIZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ergin ULUSOY

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 06/08/18 tarih ve 31 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında bana çok yardımcı olan danışman hocam Doc. Dr. Musa DUMAN'a, kendilerine e mail veya telefonla ulaştığım ve bana yol gösteren Prof. Dr. Oktay TAFTALI'ya, Doc.Dr.Emre DORMAN'A, Yrd.Doc.Dr.Alper Bilgili'ye ve İhsan ELİAÇIK'a, ayrıca kendilerine ayırmam gereken zamanlarda çalışmama izin veren sevgili eşim Serap ve canım kızlarım Azra ve Alya'ya sonsuz teşekkürler.

İHTİYAÇ KAVRAMININ FELSEFİ ANALİZİ

Ömer GÖRÜCÜ

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2018
Danışman Doç. Dr. Musa DUMAN

ÖZET

İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için bir takım ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Ancak bu ihtiyaçlar giderilirken bireyin içinde bulunduğu toplumun yapısı değişmekte ve dönüşmektedir. Bu değişim ve dönüşüm birtakım farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Günümüz toplumuyla geleneksel toplumu karşılaştırdığımızda, geleneksel toplumda temel ihtiyaçların giderilmesi söz konusuysen mevcut durumda istekler ve ihtiyaçlar kavram olarak birbirine karışmış ve neyin ihtiyaç neyin istek olduğu bilinemez hale gelmiştir. Özellikle teknolojideki gelişmeler üretim düzeyini arttırdığı gibi, ürün çeşitliliğini de arttırmıştır. Bu durum, bir ürünün ihtiyaç gidermek için mi yoksa bir istek nedeni ile mi tüketildiğinin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Buradan hareketle “ihtiyaç kavramının felsefi analizi” konulu bu tezimizde; Platon, Aristoteles, Hegel, Marx, İbn Haldûn ve Maslow’un ihtiyaç kavramına yaklaşımlarını açıklamaya çalışacağız. Konuya giriş için öncelikle, ihtiyaç ve istek kavramları tanımlanmaya çalışılacak, toplum yapısındaki değişimlerden bahsedilerek, bize ihtiyaçmış gibi dayatılan ürünlerin daha çok tüketilmesi neticesinde meydana gelen çevresel etkilere değineceğiz.

Anahtar kelimeler: İhtiyaç, Mutluluk, İstek, Tüketim, Kapitalizm,

THE PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF NEED

Ömer GÖRÜCÜ

Erciyes University Social Sciences Institute

M. Sc. Thesis, June 2018

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Musa DUMAN

ABSTRACT

Human beings have to meet their most basic needs in order to survive. But while we meet these needs, the society in which individuals find themselves gets changed and transformed. This change and transformation naturally bring forward many differentiations. If one compares the modern society with the traditional one, one will see that individuals in the traditional society are able to meet their basic needs, while in the modern society there has taken place a considerable confusion in people' minds as to what is a real need and what is merely a subjective desire. It is especially important that technological progress has meant a leap forward both in the form of production and in the variety of goods produced. This has created a deep uncertainty concerning whether the consumption of a product meets a real need or just is a matter of satisfying subjective desire. We will, from this point of view, attempt to examine in this study (entitled "the philosophical analysis of the concept of need") the approaches to the concept of need propounded by such thinkers as Plato, Aristotle, İbn Khaldun, Hegel, Marx and Maslow. But first we will try to present a determination of the concepts of need and desire, discuss changes in social structures and address the environmental effects resulting from the consumption of products imposed on us as items of real need.

Key words: need, happiness, desire, consumption, capitalism.

İÇİNDEKİLER

İHTİYAÇ KAVRAMININ FELSEFİ ANALİZİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK	iii
ONAY	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
İhtiyaç ve İstek nedir?	2
İhtiyacın Özellikleri	3
İhtiyaç’ın kavramsallaşmasında tüketimin etkisi	5
Tüketimin çevreye etkisi	7
Tüketim ve Özgürlük ilişkisi.....	9
İhtiyaç kavramının felsefi olarak temellendirilmesi	12
PLATON	14
Platon’un erdem anlayışı.....	15
Platon’un Felsefesinde İhtiyaç Kavramı	17
Bir ihtiyaç olarak devlet	18
Devletin Kökeni Olarak İhtiyaçlar	19
Eleştirel bakış	24
ARİSTOTELES	25
Aristoteles’in Felsefesinde Mutluluk ve Erdem.....	25
Aristoteles’in İnsan Anlayışı.....	28
Aristotelesin Felsefesinde “ihtiyaç”	29
İnsanın Sosyal İhtiyaçları: Dostluk	31
Eleştirel bakış	32
HEGEL	34
Hegel’in Felsefesinde “İhtiyaç”	34

Hegel’in İhtiyaç Aşamaları	35
Efendi Köle Diyalektiği	40
Eleştirel bakış	42
KARL MARX	44
Marx’ın felsefesinde “İhtiyaç”	45
İhtiyaç Çeşitleri	46
İhtiyaç Biçimi Ve İhtiyaçlar Devresi	46
Doğal İhtiyaçlar	47
Zorunlu İhtiyaçlar	49
Lüks İhtiyaçlar	50
Yüksek İhtiyaçlar	50
İnsani ve insani Olmayan Hayvani İhtiyaç	51
Bencil İhtiyaç	51
Radikal İhtiyaçlar	52
Kendini Gerçekleştirme	52
Eleştirel bakış	53
İBN HALDÛN	57
İbn Haldûn’un Sosyal Düşüncesinde “İhtiyaç”	58
Umran İhtiyaç İlişkisi	62
Eleştirel bakış	63
MASLOW	66
Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi	67
Eleştirel bakış	73
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	91
ÖZ GEÇMİŞ	97

Tezin Konusu

İnsan ihtiyaçlarından bahsetmeye başlarken ihtiyaçları en alt düzeydeki zorunlu ihtiyaçlardan başlayarak ileri ve kompleks ihtiyaçlara doğru bir sıralamaya tabi tutabiliriz diye düşünüyorum. Bu ihtiyaçlar çok kabaca; insan bedeninin karşılanması gereken; yiyecek ve barınma gibi yaşamsal ihtiyaçları, insanlarla birlikte yaşamasının sonucu olan sosyal ihtiyaçlar ve maddi ihtiyaçların ötesinde yer alan manevi ihtiyaçlardır. İhtiyaçları bu şekilde sıralamak mümkün olmakla birlikte, bu ihtiyaçların, her dönemde herkes için aynı olmadığı kanısındayım. Yani, insan ihtiyaçları tarihsel ve toplumsal olarak belirlenirler ve dinamik bir yapıya sahiptir. Aslınsa, bazı maddi ihtiyaçları her zaman vardır. Örnek olarak beslenme ihtiyacını verebiliriz. Ancak bu ihtiyaçların tatmin edilme şekli her toplumda ve her devirde değişmektedir.

İlkel bir komünal topluluk ile günümüz toplumunu karşılaştırdığımızda, ilkel komünal topluluğun üretim ve tüketim miktarı çok daha düşüktür. Buna rağmen komünal topluluğun üyeleri bugünün insanından çok daha kendisiyle ve yaşadığı doğayla uyumludur. Burada bireyin, ihtiyaçları sınırsız değildir.

İnsan ihtiyaçlarını karşılarken, o ihtiyacın nesneleri arasında bir karşılaştırma yaparak alternatifler arasından en iyisini seçmesi doğal görünmektedir. Çünkü, teknolojinin gelişmesi ve toplumsal değişimler bazı ihtiyaçların oluşmasına sebep olmuş olabilir. Bilgisayar bu konuda örnek olarak verilebilir. Grafik çalışması yapmak için ihtiyaç duyulan bilgisayar özellikleri ile yazı yazmak için ihtiyaç duyulan bilgisayar özellikleri aynı değildir. Yine daha önceden ihtiyaç olmayan bir şey sonradan ihtiyaç olabilir. Bu konuda da internet erişimi güzel bir örnektir. Birkaç yıl önce gündemde dahi olmayan bir şey artık ihtiyaç haline gelmiştir.

İhtiyaç haline gelmiş bir nesne veya hizmeti satın almakta ve kullanmakta bir sorun görünmemektedir. Ancak sorun, ihtiyaç olmadığı halde satın almak ve kullanmakta başlamaktadır.

Toplumların gelişmişlikleri ve zenginliklerinin tüketim üzerine kurulu olduğu günümüz dünyasında, satılmak için her şey üretilmektedir. İnsanın belki de hiç ihtiyaç duymayacağı bir çok şey üretilerek tüketicinin beğenisine sunulmaktadır. Daha sonra da tüketiciyi ikna etmek için sınır tanımaz bir tavırla her taraf reklam ve tanıtımlarla

doldurulmaktadır. Bireyler önce o ürünlerin ihtiyaç olduğuna inandırılıp daha sonra da bu ihtiyaç hissi kalıcılaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu karmaşa içerisinde insanlar artık gerçek ihtiyaç sanal ihtiyaç ayrımını yapamamaktadır.

Bu nedenle, öncelikle “ihtiyaç nedir” sorusuyla başlayacak olan bu tezimizin temel iddiası, belirli bir yer ve zamanda, aynı topluma mensup insanların ihtiyaçlarının nesnel olup, sınırsız ve sonsuz olmadığı; tanımlanabilir ve sıralama yapılabilir bir yapıya sahip olduğu, bunun yanında ihtiyaçmış gibi dayatılan şeylerin öznel istekler olduğudur.

Tezin Amacı

Yeryüzünde farklı inançları olan, farklı kültürlere mensup farklı coğrafyalarda yaşayan insanların tamamının ortak amacının “iyi yaşamak “ olduğu söylenebilir.

İyi yaşamak için insanların bir takım ihtiyaçlarını karşılamaları gerekir. İnsan bazen ihtiyaçlarının farkındadır ama bazen de ihtiyaçmış gibi dayatılan şeyleri farkında olmadan ihtiyacı olarak kabul eder. İyi yaşamak için ihtiyaçlarımızın farkında olmanın çok önemli olduğu kanısındayım. Çünkü, ihtiyacımız olduğu algısıyla tüketmek kişinin kendisini değil gelecek kuşakları ve çevreyi de tehlikeye atmaktır.

Birleşmiş Milletler’e bağlı Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) verilerine göre son 40 yılda dünya nüfusu iki katına çıkmıştır. Tarım sektöründe besin ihtiyacını gidermek için üretilen tarım ürünlerinin üretimi son elli yıllık dönemde yaklaşık 3,5 kat artmıştır. Dolayısıyla, bugün artık dünya üzerinde yaşayan yaklaşık 7 milyar insanın besin ihtiyacını karşılamaya yetecek bir gıda üretimi vardır. Duruma bu taraftan baktığımızda “kıt kaynaklar” diye bir şeyin olmadığını görebiliriz.

Farklı bir bakışla da, aslında her tüketim eyleminin aynı zamanda bir üretim eylemi ve her üretim eyleminin de bir tüketim eylemi olduğunu düşünebiliriz. Buradan yola çıkarak, tüketimin mutlak anlamda bir yok oluş olmadığını söyleyebiliriz. Tüketim aynı zamanda da bir dönüşümdür. Problem, doğayla barışık olarak normal bir tüketim alanı içerisinde olunmamasıdır. İhtiyacımız olan besin maddelerini elde ettiğimiz ve üretimine ihtiyaç duyulan ürünlerin hammaddesini de temin ettiğimiz tabiat sürekli bir

oluş halindedir. Burada, tabiatın durağan bir varlık olmadığını kastediyorum. Tarım ürünlerinin üretilmesi buna bir örnek olarak verilebilir.

Dünya üzerinde bir yanda zenginlik artarken ve ürün arzı artarken, yeterli beslenemeyen çocukların sayısında herhangi bir azalma olmamaktadır. Günümüzde geçerli olan ekonomik sistemden kaynaklandığını düşündüğümüz bu sorunların farkında olan insan, emeğine de, kendisine de ve doğaya da yabancılaşmaz. Doğa üzerinde egemenlik kurarken onu yok etmez. Bizim amacımız; ihtiyaç kavramı üzerine bir tartışma yaparak, insanın kendi ihtiyacının farkında olması için bir patika açmak ve sınırsız bir gelişim potansiyeli taşıyan insanın, kendini gerçekleştirmesi ile daha mutlu bir hayata kapı aralamasına ışık tutmaktır.

Yöntem

Takip ettiğimiz yöntem, özü itibarıyla analitik bir yöntemdir. Düşünceler analiz edilip iddia edilen mantiki sonuçların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi felsefi tahlil ve değerlendirme yolu ile yapılmaya çalışılmıştır. Kavramsal analizler yapılmış ve kimi yerlerde kavramlar ve düşünceler arasında karşılaştırmalara gidilmiştir. Yeri geldikçe konu ile ilgili ahlaki tartışmalar çalışmamıza dahil edilmiştir.

İhtiyaçlardan bahsederken öncelikle felsefe tarihinde yer etmiş önemli bazı filozofların ihtiyaç konusuna bakışlarını incelemeye çalıştık. Bunlar sırası ile; Platon, Aristoteles, Hegel, Marx'tır. Bunların yanında ünlü sosyolog İbn Haldûn'un ihtiyaçlar ile Umran bilimi arasında kurduğu bağıntı ilginizi çekmiş ve tezimizde de yer bulmuştur. Ayrıca, psikoloji biliminde önemli bir kuram olan Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi bu konuda başvurduğumuz kaynaklardan bir diğeri olmuştur.

Tezin Önemi

Günümüz dünyasında hakim ideoloji, insanları daha fazlasını istemeye zorlar. Bunun için daha çok tüketmeyi ve bu yolda kendi tatmininden daha önemli hiçbir şey olmadığını dikte eder. Bu ideolojide insanın tatmini için; daha fazlasına ve daha yenisine sahip olunmalıdır.

Mutlu ve özgür birey olmanın yolu olarak tüketmesi için kodlanan bireylerin, kendilerine kabul ettirilen bu dayatmalar sonucunda devamlı tüketim yapmaktadır. Bunlar aslında, sadece arzularının nesnesini tüketmezler, aynı zamanda doğayı da tüketirler, geleceklerini de. Bir farkındalık oluşmadığı sürece gün be gün daha vahim sonuçlara doğru ilerleyen bu tüketim çılgınlığı ile mücadele etmek gerektiği inancını taşıyorum. Bunun için de “ihtiyaç nedir” diye sorarak başlamanın yararlı olacağı kanısındayım. Dünyada hakim olan ekonomik sistem, hayali olarak üretilen ihtiyaçları bireylerin düşünmeden tüketmesini ister. Ben bu tezimizin konusu olan “ihtiyaç”ın anlaşılmasının iyi yaşamak için hayati önem taşıdığını düşünüyorum.

GİRİŞ

İnsan ihtiyaçlarından bahsetmeye başlarken ihtiyaçları en alt düzeydeki zorunlu ihtiyaçlardan başlayarak ileri ve kompleks ihtiyaçlara doğru bir sıralamaya tabi tutabiliriz diye düşünüyorum. Bu ihtiyaçlar çok kabaca; insan bedeninin karşılanması gereken; yiyecek ve barınma gibi yaşamsal ihtiyaçları, insanlarla birlikte yaşamasının sonucu olan sosyal ihtiyaçlar ve maddi ihtiyaçların ötesinde yer alan manevi ihtiyaçlardır.

İnsan ihtiyaçlarını karşılarken, ihtiyacı olan şeyin en iyisini istemesinde yadırganacak bir durum yoktur. Çünkü, zaman içerisinde toplumsal değişimler neticesinde, daha önce ihtiyacımızı gideren bir şey bir süre sonra yeterliliğini kaybedebilir. Örneğin, tuşlu tabir edilen normal bir telefon iletişim ihtiyacımızı artık karşılayamayabilir. Çünkü, WhatsApp gibi daha önceleri olmayan bir takım iletişim türleri akıllı telefonları gerektirmektedir.

Ancak, ne yazık ki artık, ihtiyacı en iyi şekilde giderecek nitelikli ürünler üretmek yerine, sadece satılmak için ürün üretilmektedir. Günümüz toplumuna egemen olan ekonomi politikaları nedeniyle en gereksiz olan şeylerin piyasaya arz edildiğini görüyoruz. Bu ürünlerin satın alınması için de çok büyük reklam kampanyaları ile tüketiciler etkilenmeye çalışılmaktadır. Reklamlar ve çok değişik kampanyalar ile insanlara yapılan baskı sonucu, bireyin bilincinde bir eksiklik hissi oluşturulmakta ve ihtiyacı ile isteği ayıramaz hale gelmektedir. Bir süre sonra birey, satın aldığı şeylerle kendisini mutlu ettiğini zannederken, piyasalar için sadece bir “tüketicisi” olmaktadır. Budan sonra “tüketicisi” artık tüketmek için kazanan ve kazandıkça tüketen bir sarmalın içerisinde. Bu sarmalın içerisindeki kişi, piyasanın yönlendirmesiyle, özgürleşmenin ve kendini gerçekleştirmenin yolu olarak daha çok tüketime yönelir.

İhtiyaçlardan bahsederken sadece, yiyecek, giyecek ve barınma gibi tüketim mallarına değil aynı zamanda dış dünyadan gelme ihtimali olan tehlikelere karşı güvende olma ihtiyacı da söz konusudur. Bütün bu ihtiyaçların karşılanması için de

insanların bir işbirliği içerisinde olması ve yardımlaşması zorunluluğu genel kabul gören bir görüştür. Yardımlaşma zorunluluğu ise toplumsal bir hayatı yani, insanların bir arada yaşamasını gerektirir. Bir arada yaşamak da, daha önce olmayan bir takım ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olur.

Baudrillard'ın bahsettiği tüketim toplumundan önce, bireyler çalışmalarının karşılığı olan ücretlerini zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaktaydılar. Bunun sebebi, sadece gerekli ürünlerin üretilmekte ve satılmakta olmasıdır. Bu dönemde, üretim miktarı olarak az olmakla birlikte, çeşitlilikten de yoksundu. Çünkü, o döneme hakim olan emek yoğun bir üretim tarzı bunu zorunlu kılmaktaydı. (Ay, 2013, s. 26-30). Dolayısıyla, tüketim de azdı. Bireyler sadece öncelikli ve zorunlu ihtiyaçlarını gidermekteydi. Bu durum bireylerin tercihleri olan bir durum değil, üretim koşullarının bir sonucudur. Zaman içerisinde teknolojinin gelişmesiyle, makineleşmenin neticesinde üretim artmış ve bu ürünleri satmak için tüketici arayışı başlamıştır. Bu noktada da insanlara ihtiyaçların dışında isteklerini ihtiyaçmış gibi hissettirmeleri gereği doğmuştur.

İhtiyaç ve İstek nedir?

İhtiyaç kavramına farklı disiplinlerde değişik yaklaşımlar olmakla birlikte, bir çok farklı tanımı da yapılmıştır.

İhtiyaç, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te "*gereksinim*", ihtiyaç duymak ise, "*bir şeyi veya bir kimseyi gerekli saymak*"(www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanır. Kavram olarak; "*İnsanların yaşayabilmeleri için doğal ve toplumsal gerekliliklerin tümüdür*" (Hançerlioğlu, 1995, s. 134). " "*Maddi ve manevi benliğimizde duyduğumuz ve gidermeye çalıştığımız yokluk hissidir.*" (Yeniçeri, 1980, s. 177) "*Elde edilemediği takdirde insanı sıkıntı ve darlığa düşüren şeydir*" (Hammad, 1980, s. 177). "*Tatmin edildikleri sürece haz, tatmin edilmedikleri zaman ızdırap veren duygulardır*" (Parasız, 1991, s. 9). şeklinde yapılan değişik tariflerin dışında Doyal ve Gough ihtiyaç olarak kabul ettikleri şeyleri sıralamışlardır. Bunlar: "*Besleyici gıda ve temiz su, koruyucu barınma; tehlikesiz çalışma ortamı; tehlikesiz fiziksel çevre; uygun sağlık bakımı; çocuklukta güvenlik; anlamlı birincil ilişkiler; fiziksel güvenlik; iktisadi güvenlik; uygun eğitim; güvenli doğum kontrolü ve hamilelik*" (Doyal ve Gough, 1991, s. 157-158).

İhtiyacın Özellikleri

İhtiyaçların bazı özelliklerini kabaca sıralayabiliriz;

1-İnsan ihtiyacı tatmin edildikçe bitmez. Her an yeniden giderilmek ister (Hançerlioğlu, 1995, s. 134).

2-İhtiyaçların şiddetleri farklıdır (Parasız, 1991, s. 9).

3-İhtiyaçlar sürekli artma eğilimindedir. Bu durum bir insanın devamlı şekilde bir ihtiyacının karşılanması sonucunda zamanla ona alışmasına ve bu süratle yeni şeylere veya daha çoğuna ihtiyaç duyması sebebiyle ihtiyacın artmasına yol açar (Demirci, 1996, s.11).

4-İhtiyaçlar birbiri yerine geçebilir. Belirli bir ihtiyacın çeşitli mal ve eşyalarla giderilmesi sağlanabilir. Bu durum, malların benzer özelliklere sahip olmasından ve bir malın birden fazla kullanım yeri bulunmasından ileri gelmektedir (Demirci, 1996, s.11).

5-İhtiyaçlar genellikle birbirini tamamlarlar; bazı ihtiyaçlar diğer bir ihtiyaç giderilmeden karşılanamazlar (Demirci, 1996, s. 11).

Görüldüğü gibi ihtiyacı tanımlamak çok zordur. Çünkü ihtiyaç, bir nesne ile tatmin edilen yokluk hissinin yanında, psikolojik yönü de çok önemli olan soyut bir kavramdır. Bu yüzden ihtiyaç ve istek arasındaki çizgi belirsizleşmekte, bazen de kaybolmaktadır. İstek ve ihtiyaçtan bahsederken tercihleri de unutmamak gerekmektedir. Tercihleri de, birden çok seçeneğin olduğu durumda irademizle seçim yapmamız olarak tanımlıyorum. İhtiyaç, istek ve tercih, pazarlama tekniği açısından çok önemli kavramlardır. Zira, üretilen ürünler potansiyel müşterilere sunulurken istek oluşturmak ve müşteriyi kendi ürünlerini tercih etmeye ikna etmek gerekmektedir.

İstek kavramı ise Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük’de “*bir şeye duyulan eğilim, arzu, şevk*” ve “*belirli bir gereksinimi karşılayacağı düşünülen nesne veya duruma karşı duyulan özlem, arzu*” (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşıldığı gibi, istek kavramının içerisinde bir zorunluluk yoktur. Oysa ihtiyaç, bir zorunluluk içermektedir. Yani ihtiyaç, bir gereksinimden kaynaklanmakta ve kişinin öznel düşüncesine bağlı olmamaktadır. Bu yönü ile isteklerin aksine, “yemek

yemek” gibi bir ihtiyaç evrensel bir gerekliliği ifade eder. Öyleyse, ihtiyaçların nesnel bir içeriği olduğunu söyleyebiliriz. Fakat ihtiyacın giderilme biçimi farklı olabilir. Örneğin; birey ulaşım ihtiyacını otomobil ya da bisikletle giderebilir. Görüldüğü gibi karşılanan ihtiyaç aynı olmasına rağmen, karşılanma şekli farklıdır.

İstekler ise, bireyin bir özneliği olan kişisel tercihi ifade etmektedir ve nesnel olan ihtiyaçlardan bu yönü ile ayrılmaktadır. Bu durumda, isteklerin öznel olduğunu söyleyebiliriz diye düşünüyorum.

Özetle; isteği, icrası bireyin kendisine özgü olan ihtiyacı giderme yolu olarak tanımlayabiliriz. Örneğin, bireyin saygınlık ihtiyacını çalışarak mı yoksa lüks yaşayarak mı doyumaya çalışması ‘istekler’ kapsamına girmektedir. Karşılanmaları açısından da, isteklerle ihtiyaçlar arasındaki temel farklardan bahsetmemiz yerinde olacaktır.

Bunlardan birincisi, isteklerin, psikolojik yönünün de çok belirleyici olmasından dolayı daha kapsamlı olmasıdır. İstek duymak için bir ihtiyacın varlığı gerekli değildir. Örneğin; lüks bir otomobil sahibi olmak isteyebilirim. Fakat bu ihtiyacım olduğu anlamına gelmez. İkinci fark, asla istemediğimiz şeylere ihtiyaç duymamız gerekebilir. Örneğin; birey hiç istemediği halde ameliyat olmak zorunda kalabilir. Üçüncü fark ise, istekler piyasada talep haline dönüştürülüp pazarlamacılar tarafından karşılanırken, ihtiyaçlar bireysel çabalarla karşılanamazlar. Bunun neticesinde de devlet, o ihtiyacın karşılanması için gerekli müdahaleyi yapmak zorunda kalabilir. Örneğin, giyinme ihtiyacını markalı ürünlerle karşılamak isteğe bağlı bir durum olsa da, fizyolojik ihtiyaçlarımızın yanı sıra, sağlık ve güvenlik gibi ihtiyaçlarımızın karşılanması için devlet müdahalesi gerekebilir. Tezimizin ileriki sayfalarında bu konudaki düşüncelerimiz daha ayrıntılı olarak yer alacaktır.

Aslında, zorunlu ihtiyaçlar dışındaki ihtiyaçlar çok çeşitlidir ve bir standardı da yoktur diyebiliriz. Çünkü, ekonomik ve sosyal yönden gelişmişlik farkı olan toplumlarda bireylerin ihtiyaçları da farklıdır. Bunun yanında toplumların kültürleri ve gelenekleri gibi unsurların da ihtiyaçların belirlenmesinde etkili olduğunu unutmamak gereklidir. Örneğin; bir kültürde birey için ayakkabı bir ihtiyaçken, bir başka kültürde bu bir ihtiyaç olmayabilir. Dolayısıyla; her topluma, her kültüre ve her bireye uygun bir ihtiyaç standardından bahsetmek zor görünmektedir.

İhtiyaç kavramına günümüzün ekonomik sisteminde çelişkili gördüğüm iki bakış açısını belirtmek istiyorum. Birincisi, sürekli ihtiyaç yaratmak ve tüketici oluşturmak için sınırsız ihtiyaçlardan bahsederken, diğer taraftan da çalışana daha az ücret ödemek için asgari ihtiyaçlardan bahsedilmektedir. Yani ürünleri pazarlarken sınırsız ihtiyaç, ücret öderken birden asgari ihtiyaca dönmektedir. Kısaca söylemek gerekirse, ihtiyaç kavramı günümüzde tüketim ve üretimle ilişkili görünmektedir.

İhtiyaç'ın kavramsallaşmasında tüketicinin etkisi

Evreni neden-sonuç ilişkisi şeklinde ele alan klasik fiziğin kurucusu Newton, meydana gelen her olayın bir nedeni olduğunu ileri sürer. Tıpkı ağırlığı olan bir maddenin yere düşmesi gibi. Newton paradigması olan nedensellik, modern toplumun gelişmesinde de etkili olmuştur. Buna karşın, Postmodern toplum ise belirsizliklerin olduğu ve tek doğrunun olamayacağı mantığından hareket eder. Postmodern toplum bilginin çoğaldığı fakat doğru bilgiyi bulmanın zorlaştığı bir toplumdur. Bu toplumda bireysellik çok gelişmiştir. Birey istediği bilgiye anında ulaşabilmekte ve tercihlerini bu bilgilere göre yapmaktadır. Bu anlamda tercih özgürlüğünün gelişmiş olduğu söylenebilir. Bu durum üretici-tüketici dengesini değiştirmiştir. Üreticinin egemenliğinden tüketici egemenliğine bir yöneliş olmuştur. Artık tüketici belirleyici konumdadır. Bana göre, tüketici gerçekten belirleyici değildir. Bu durum üreticilerin tüketiciye kendi ürününü satmak için rekabet etmesinin neticesidir.

Geleneksel tarım toplumundan sonra ortaya çıkan modern toplumu tarım toplumundan ayıran nokta, bireyin teşvik edilebilmesi ve güdülenebilmesidir. Bu da bireyin baskı ve zorlama olmadan hareket etmesine sebep olur. Güdülenen veya teşvik edilen birey, zorunlu ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra lüks mallara yönelmektedir. Bu da lüks malların üretimini gerekli kılar. Lüks malların üretilmesi ve tüketilmesi de toplumda özgürlük lehinde bir etki yapar (Üşür, 2003, s. 211-221). Buradaki özgürlüğün, sadece tüketim toplumunun ihtiyaç duyduğu bireysel özgürlük olarak anlaşılması doğru olacaktır.

Postmodern dönemde, üretim hızı da tüketim hızı da yüksektir. Postmodern üretim, tüketim üzerine kuruludur. Özellikle tüketime dayalı büyüme, sürekli bir şekilde ihtiyaç ve isteklerin artmasını sağlayacak ekonomi politikaları gerektirmektedir. Daha birkaç yıl öncesine kadar toplumların gelişmişlik düzeyleri bile kişi başına

tüketilen elektrik enerjisi miktarı ile ölçülmekteydi. Biraz farklılık olmakla birlikte hala tüketime dayalı büyüme modeli devam etmektedir. Postmodern toplum öncesinde bir çalışan, emeğinin karşılığı olan gelirini zorunlu olanlardan başlayarak ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırdı. Onun için ihtiyaç sıralamasının bir önemi vardı. Postmodern dönemde ise, kredilerin ve kredi kartlarının da dahil olduğu bir çok ödeme alternatifi ortaya çıkmıştır. Artık bireye ihtiyaçları arasında bir sıralama yapma fırsatı verilmemektedir. Bunun sonucunda, birey için artık zorunlu olan veya zorunlu olmayan ihtiyaç ayrımı belirgin değildir. Örnek olarak, toplumumuzda asgari ücretle çalışan ve zorunlu ihtiyaçlarını bile tam olarak karşılayamayan bir kişinin mevcut gelirini ihtiyacı olamamasına rağmen bir akıllı telefon almak için sarf ettiğini görebiliriz. Bu üreticinin istediği bir durumdur. Çoğaltabileceğimiz bu örnekler sonucunda da üretici üretimini şekillendirmektedir. Üreticinin karşısında artık sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan tüketiciler vardır. Bundan sonra üretici de tüketici de bir tüketim endüstrisinin içerisinde.

Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası çok güçlenen tüketim endüstrisi, günümüzde sosyal hayattan çevre sorunlarına, eğitimden sağlığa kadar hemen her konuda etkili olan bir olguya dönüşmüştür. Zorunlu olan; beslenme, giyinme ve barınma gibi doğal ihtiyaçların karşılanması da sistem tarafından ekonomik büyümenin anahtarı olarak görülmektedir. Yani, tüketerek büyüme. Tüketim neredeyse bir vatanperverlik olarak görülmektedir. Tüketim bir yaşam tarzı olmakla birlikte, kişilerin kendilerini anlamlandırdıkları bir forma dönüşmüş durumdadır. Tüketilen ise nesnelerden çok onların imajlarıdır. Artık, yeni toplumsal düzene simge ve imajlar hakimdir. Örneğin giyinme temel bir ihtiyaçtır. Oysa günümüzde giysinin işlevinden çok üzerindeki marka önem kazanmıştır. Bir malın tüketilmesi ve atılması eskimesine değil; yenisinin piyasaya çıkmasına bağlanmıştır. Tüketim asıl amacından uzaklaşmış, bir ihtiyacın tatmini olmaktan çok bir duygunun tatmini haline gelmiştir. Modern şehirli toplum artık sosyal aktivite olarak alışveriş merkezlerine gitmektedir. “Yaşam alanı” denilen bu merkezlerde ışıkların, görüntülerin ve müziklerin etkisiyle alışveriş isteği uyandırılmaktadır. Çağan’ın dediği gibi tüketim artık imajların ve anlamların tüketilmesine doğru yönelmiştir. (Çağan, 2003, s.99). Ürünlerin fonksiyonel yönü hep arka planda kalmıştır. Satılan ürünlerin soyut özellikleri o kadar ön plandadır ki gerçek işlevi artık görünmez bir hal almıştır. Örneğin “mutlu et kendini” sloganıyla ürün

pazarlaması yapılabilmektedir. Daha fazlasını, daha yenisini satın almak için çalışan birey, sınırsız olarak düşündüğü ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmakta ve sadece kendi tatminini düşünebilmektedir.

Ancak, yeni imajlarla sürekli yükselen tüketim standartlarına paralel olarak toplumdaki tatminsizlikler de artmaktadır. İnsanlar artık başkalarından fazla tüketiyorsa kendilerini mutlu hissetmektedir. Böyle bir hayat tarzının insanı ne kadar mutlu ettiği ise tartışmaya açık bir konudur.

Bütün bunlardan şunu anlıyoruz ki, içinde yaşadığımız çağda insan yaşamında ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi her şey bir değer olmaktan ziyade bir tüketim materyali olmuş durumdadır. Birey ise, tüketmek için çalışan bir üretim aracı. Bunun sonucunda da, insanlar bir tüketim sarmalının içine girmektedir. Bu sarmal içerisinde birey kendisinin dışındaki güçlerin kararları doğrultusunda bitmek bilmeyen bir tüketim-üretim döngüsünün içinde sürekli döner durur. Bu durum ise, herkesi tüketici yapmak için özgürlük vurgusuyla yapılır. Bu özgürlük bireysel özgürlüktür ve birey kendisine ihtiyaçmış gibi dayatılan şeyleri farkında olmadan ihtiyacı olarak kabul eder. Kendine bir sınır çizemez ve sürekli yeni ihtiyaçlarını tatmin etmek için tüketen, tükettikçe sadece kendini değil, gelecek kuşakları da yok eden bir aygıt dönüşür. Öyle ki, Dünya Doğal Hayat Fonu'nun beslenme ve temiz hava gibi insan hayatı için zorunlu ihtiyaçların karşılandığı doğal kaynaklar üzerine yaptığı araştırmalara göre, günümüzdeki tüketim çılgınlığı, ekolojik dengeyi bozarak adeta dünyanın sonunu getirmektedir (Dorman, 2017, s. 65). Bu gerçeğe diyebiliriz ki, çevre ile ilgili sorunlar söz konusu olduğunda unuttuğumuz ama aslında çok önemli olan konulardan birisi “tüketim” olmalıdır.

Tüketicinin çevreye etkisi

Beslenmek için; besin, su, temiz hava, hayatımızı kolaylaştıran enerji ve diğer ihtiyaçlarımızı elde etme mecramız olan tabiat, aynı zamanda yaşadığımız alandır. İnsan da dahil bütün canlıların barınağıdır. Ürettiğimiz ve tükettiğimiz her şeyin hammaddesi doğadan karşılanır. Üretme ise bir süreç içerisinde olur. Sonuçta ürün adı altında bir çıktı alınırken, bir de atık meydana gelir. Bu atıkların bir kısmı doğaya karışırken, büyük bir kısmı da doğal kaynaklara zarar vermektedir. Dolayısıyla, çevre sorunlarının artmasına sebep olan faktörlerden birinin üretim süreci olduğu söylenebilir. Mevcut

tüketim alışkanlıkları ve tüketimin sürekli teşvik edilmesi ise aşırı üretimi gerektirmekte ve sonuçta doğal kaynaklar kirlenmekte ve yok olmaktadır. Bugün bile yüz yüze geldiğimiz çevre sorunları büyük boyutlara ulaşmışken, günümüzde hesapsızca üretilen plastik ve elektronik ürünlerin ileriki zamanlarda çevre için yaratacağı tehlikenin henüz farkında değiliz. Üretim kaynaklı doğaya salınan gazlar, ozon tabakasına tahrip etmektedir. Bunun sonucunda sıcaklıkların bir derece bile artmasının dünyanın bütün dengesini bozacağı bilinmelidir.

Öyleyse, insanın biyolojik faaliyetlerinden değil, üretim, tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan çevre sorunlarının, tüm ekolojik dengeyi tehdit ettiği görülmelidir. Dünyayı bir yaşam alanı olarak paylaştığımız insan haricindeki canlıların aksine, insanlar doğayı çok tahrip etmektedir. Bunun nedeninin de insanların, diğer canlılardan farklı olarak, ihtiyacı olmayan şeyleri ve hatta doğaya uygun olmayan şeyleri üretmesi olduğunu düşünüyorum. Gelişen teknoloji ile birlikte üretim sürecinin olmazsa olmaz bir girdisi olan enerji, üretim sürecinde de tüketim sürecinde çok zararlı atıklar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin sera gazları, dünyayı zararlı ışıklardan koruyan atmosferdeki ozon tabakasının yapısını bozmaktadır. Bunlara ek olarak, sanayisi gelişmiş ülkelerdeki enerji ihtiyacının arttığını ve nükleer enerji gibi riskli alternatifleri kullanmaya başladıklarını da hatırlamamız gerekmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde çevre bilincinin gelişmesi sayesinde nükleer enerjiden vazgeçerek, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme hedefleri görülmektedir. Bu olumlu bir gelişme olmakla birlikte, yeterli olmadığı kanısını taşıyorum. Sadece enerji değil bütün bir üretim süreci ekosistemin önemli bölümlerinde dengenin bozulmasına neden olmaktadır (Aruoba, 1990, s. 21). Bu öylesine büyüktür ki, dünyanın bir ucunda yaşanan bir sorun başka yerleri de etkilemektedir. Bu konuda unutulmaması gereken bir olay Çernobil'deki nükleer santralin patlamasıdır. 1986 yılının Nisan ayında, Ukrayna'da kurulu olan Çernobil Nükleer Santralinde meydana gelen patlama ülkemiz de dahil tüm bölgeyi etkilemiştir. İnsanları bu kadar riskli alanlara yönelten ve üretimin kontrolsüz bir şekilde artmasına ve çeşitlenmesine sebep olan ise tüketime olan talep olarak görülmektedir. Akla hayale gelmeyen pazarlama teknikleri ile insanlarda ihtiyaç hissi uyandırılmakta ve bu his sürekli canlı tutulmaktadır. Bu hissin tatmin edilmemesi ise sözde mutsuzluk kaynağıdır. Tüketilen ürünler ise çevreye atılarak bu atıkların doğa tarafından dönüştürülmesi beklenmektedir. Son zamanlarda, internetin gelişmesi ve

yaygınlaşması ile alışverişin kolaylaştığı ve tüketimin de buna paralel olarak arttığı görülmektedir. Online alışveriş olarak adlandırılan yeni olgu, alışveriş için zaman kaybını önlediği gibi, her ortamı da alışveriş merkezi haline getirmiştir. Kısacası, mal ve hizmetler siber alem yoluyla tüketiciye özel, hızlı, ve çeşitlendirilmiş şekilde ulaştırılırken arzular da yine aynı ortamda tüketiciye yoğun biçimde dağıtılmaktadır. İnsanların maruz kaldığı bu satın alma ve tüketim baskısı, çevreye ve gelecek nesillere verdiği zararın yanında, bireyi manipüle etmektedir. Maruz kalınan baskı ruhsal olarak zarar vermekte ve sağlığımızı olumsuz etkilemektedir. (Erdal, 2012, s. 82).

Tüketim toplumu kendi devamını sağlamak adına altyapıya ihtiyaç duyar. Bu altyapının bileşenleri arasında, kapitalist pazar ideolojileri, gelişen ve dijitalleşen teknoloji, küreselleşme sıralanabilir ve bu altyapı, tüketim ideolojisine yaslanarak yapısal şiddeti bilerek ya da bilmeyerek destekler. Tüketimin şiddetle olan ilişkisini kurmak açısından yapılan en önemli tespit Baudrillard'ın Kapitalist ekonominin kıskacındaki bolluk toplumunun çelişkileriyle ilgili olan ifadeleridir. *“Tüketim toplumu, aynı anda hem bir ilgi toplumu ve bir baskı toplumu hem de barışçıl bir toplum ve bir şiddet toplumdur”* (Baudrillard, 2008, s. 225-226). Kapitalist düzenin birey üzerinde kurduğu baskı, tüketim toplumunun giderek büyümesine yol açar ve bireyi tüketime yönlendirmek adına gereğinden fazla kodlanır, kodların bulanıklaştırdığı ortamda şiddet gizli bir hal alır. Bu da şiddetin bir sorun olarak görülmesini zorlaştırır. Bu zorluğun, kapitalist düzenin bireyler üzerindeki tüketime yönelik baskısının, şiddetle olan ilişkisinin gereği gibi anlaşılamamış olmasından kaynaklandığı kanaatindeyim.

Tüketim ve Özgürlük ilişkisi

Günümüz ekonomik sisteminin söylemlerinin özelliği, tüketici tercihinin özgürlükle eşdeğer tutularak vurgulanması ve tartışılmayacak bir gereklilik olarak, bireylerin yaşamına yönelik şiddet pahasına desteklenmesidir. Kapitalizmin şiddetle ilişkisi, bireylerin, ekonomik büyüme ve gelişmişlik adı altında, tüm haklarının ellerinden alınarak, tüketimin onları özgürleştireceği yanılsamasına maruz bırakılmasıyla başlamaktadır. Üretimde, endüstriyel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak, oldukça çeşitli ve bol miktarda ürünler ile kuşatılmış olan bireylerin düzen içindeki görevi tüketmektir. Kendisine vaat edilen ödül ise “özgürleşmek”. Kapitalist düşüncenin temel noktalarına baktığımızda en önemli olgusunun da tüketim toplumu ve tüketerek özgürleşme söylemi olduğunu söyleyebiliriz (Smart, 2010, s. 7).

Bütün ekonomik ve siyasal faaliyetleri büyük oranda kendi amaçları doğrultusunda idare eden bir güç olarak gördüğüm kapitalizme günümüzün egemeni demek istiyorum. Günümüzün egemeni her dönemde olduğu gibi kendi kültürünü, reklam ajansları ve kitle iletişim araçları aracılığıyla üretmektedir. Bu kültür tüketim kültürüdür. Kapitalist sistem sürekli artan bir üretimi, dolayısıyla da artan bir tüketimi zorunlu kılar. Bu sistem, üretimin artması için her yolu mubah görmesinin yanında, tüketim için de, yani, “tüketici üretebilmek” (Kellner , 1991, s. 76) için de her değer pazarlama stratejilerinde kullanılması meşrudur.

Çağdaş ekonomik düzenin aklındaki tasarım, serbest ve kurlsız piyasada kendi ekonomik çıkarlarının peşinde koşan çok sayıda bireyin eylemlerini, her iki tarafın yararına olacak şekilde, etkin bir biçimde, etkilemek ve organize etmektir (Harvey, 2007, s. 2). Ancak, gerçek oldukça farklıdır, pazarın serbestliği tek taraflıdır. Pazarda karşılıklı ilişki içinde olan taraflardan biri artan fiyatlar tarafından sürekli hırpalanan bireysel tüketiciler iken diğer tarafta güçlü ve önemli yatırımların sahibi, aynı zamanda tüketicileri etkileme potansiyeli olan her türlü pazarlama, reklam, tasarım vb. gibi dinamikleri elinde bulunduran, büyük şirketler mevcuttur. Tüketimi artırma uğruna değerler dahil her şeyin istismar edilmesi o şirketlerin bu iş için ayırdıkları çok büyük bütçelerinin desteğiyle önemli bir çalışma konusudur. Devlet, toplumsal yaşamda kendi rolünü bütünüyle bu büyük şirketlere devrederken, büyük şirketlerin küresel boyutlarda serbest hareket edebileceği politikalar gütmekle yetkilendirilmiştir (Mutioğlu ve Özyiğit , 2015, s. 309).

Büyük şirketlerin kurlsızca hakim olduğu ekonomik düzende, tüketime teşvik edilen bireylere uygulanan baskının ekonomiyle ilişkisine bakıldığında, bir yan etki değil, aksine yaratılan düzenin zorunlu bir parçası olduğu görülebilir. Zıtlıklar ve çelişkiler dönemi olarak kabul edilen tüketim toplumunda, tüketimin üretmekten daha fazla özgürleştireceği, bunun bir hak ve son damlasına kadar demokratik olduğu gibi söylemler, yapısal şiddet kaynaklı ve bireyi köleleştiren söylemlerdir.

Bireyler günümüzde tüketim alışkanlıkları ile ihtiyaçları olan bir nesneyi değil bir imaj satın alırlar ve tüketim, toplumdaki birçok insanın yaşamının vazgeçilmezi haline gelir. Çünkü tüketim, yaşama kalıplarını belirleyen toplumsal bir kurumdur. Yapı içerisinde öylesine görünmez bir hal almıştır ki, başkalarına, diğer türlere ve

çevreye zarar vermeden bir ürünü satın almak olanaksız hale gelmiştir. Kendini tüketimle normalleştiren Kapitalist Sistem, bireyleri satın aldıkları ve sahip oldukları şeylerle kendilerini ifade ettiklerine inandırmıştır. Önce “düşünüyorum varım” diyen insan zamanla “üretiyorum varım” demiş ve şimdi de “tüketiyorum varım” demeye başlamıştır.

Zygmunt Bauman, tüketim toplumunun üyelerinin öncelikle tüketim potansiyellerini kullanan bir toplum olarak nitelendirmiştir(Bauman, 1999, s. 39-40). Modern Sanayi Toplumundan farklı olarak, Tüketim Toplumunda bireyler üretici olmaktan çıkarılıp sadece tüketiciler olarak ifade edilmektedirler, tüketmek bireylerin başlıca görevidir. Bu anlamda bireyler, kapitalizme dayalı ekonomik düzenin sağlıklı gelişebilmesi için baskı altında çalışan kişilerden, baskı altında düzenli harcamalarını yapan “mutlu” bireylere dönüşmüşlerdir. Aslında kişi başına düşen milli gelir artışından bahsederken, kişi başına düşen milli gider kastedilmektedir. Giderin artmayacağı bilinse gelir asla arttırılmayacaktır. Diğer bir deyişle; tüketim, çağdaş yaşamın merkezinde konumlandırılırken, ihtiyaçların tatmin edilmesi ya da arzuların doyurulmasıyla eş tutulmuştur.

Yaşantımız boyunca çeşitli kaynaklar ve olaylardan dolayı maruz kaldığımız baskının yanında medyadan aktarılan baskı da hayatımızın ciddi bir parçası durumundadır. Medya doğruyu aktarmayıp, anlamı kendine özgü dinamikleri ile yeniden kurar. (Cengiz, 2012 s. 82). Ben burada biraz da reklamlar aracılığı ile maruz kaldığımız “tüketime zorlayan baskıdan” bahsedeceğim.

Medya insanları tüketim temelinde bir araya getirirken onlara tüketim yoluyla “bireysellik”, “özgünlük” ve “özgürlük” vaad eder. Böylelikle medya, pazarlama ve özellikle tüketim toplumunun temel taşı reklam ve daha birçok görüngü, toplum bireylerini belirli kategorilerde ve örtük bir biçimde yönlendirmekte ve bireylerin tüketimin sözde özgürleştirici kısılacında esas büyük resmi gözden kaçırmalarına neden olmaktadır. İnsanlar için tüketmenin bireysel mutluluğa, sosyal statüye ve başarıya götüren emin bir yol olduğu sunulur. Tüketime yönlendirmek için kullanılan en önemli ve etkili araç olan Reklam ve Pazarlama da, bireylerin gerçek kabul edecekleri hayali ihtiyaçlar yaratır. Bu da insanların kendilerini her zaman yetersiz olduklarına

inanmalarını sağlar. Diğer bir deyişle birey, yaşamının anlamının satın almak, sahip olmak ve tüketmek olduğuna inandırılır.

Bauman'a göre tüketim tümüyle bireysel olduğu gibi, arzuyu azdırarak, dindirerek ve tahrik ederek yerine getirilen dengesiz bir faaliyettir. (Güdüm, 2015, s. 111-125). Reklamlarda kullanılan, "mutluluk", "doğallık ve dengeli beslenme", "lüks yaşamın getirdiği özgürlük" tarzında söylemler, tüketimin bireyler üzerinde yaptığı baskının göstergeleridir. Reklamlarda ilk amaç, seyirciyi reklamı izlemeye yöneltmektir. Bu amaç için potansiyel müşterinin dikkatini çekmesi gerekir. Zaman içinde de bu durum artık hiçbir kural tanımaz hale gelmiştir. Dikkat edilirse, daha çok ürün satma pahasına çocukları kullanmaktan bile çekinilmediği ve inanç dahil olmak üzere kullanılmayan ve sömürülmeyen herhangi bir değer bırakılmadığı görülecektir. Muhafazakar bir şehrin muhafazakar bir esnafının, Ramazan ayında yüksek fiyatlarla sunulan iftar yemeği reklamı yapmasının buna bir örnek olduğunu düşünüyorum.

İhtiyaç kavramının felsefi olarak temellendirilmesi

Farklı bakış açılarıyla tanımları yapılan "ihtiyaç"ın kavramsallaştırılması üretim ve tüketim faaliyetlerindeki değişmelerle birlikte giderek farklılaşmış ve genişlemiştir. İhtiyaç kavramının yapılan hangi tanımını kabul edersek edelim, insan da dahil olmak üzere doğadaki her şey bir şeylere ihtiyaç duyar. Yani, insan doğası gereği ihtiyaç sahibi bir varlıktır. Hatta, ihtiyaç kavramı esas olarak insanın varlık şartlarından birisidir. Başka bir ifadeyle nasıl ki bir bitki güneşe doğru dönerse, insan da ihtiyaçlarını gidermek için imkanları dahilinde sürekli bir faaliyet içindedir. Bu faaliyetleri sonucunda insanlar, yaşamak ve bir üst seviyedeki ihtiyaç hissine ulaşmak için o anki ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Eğer ihtiyaç tatmin edilirse, insanlar hem hayatlarını sürdürebilir hem de haz ve zevk alırlar (Demirci, 1996, s.7).

Felsefede de insan, hiç bir şeye ihtiyaç duymayan Tanrı'dan farklıdır. Bu yüzden bir toplum içinde başka insanlarla birlikte yaşama ihtiyacı vardır. Bu düşünceyle, ihtiyaç kavramı felsefenin esaslı bir konusu haline gelmiştir ve ihtiyaç kavramının temellendirilmesi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Bu temellendirme yaklaşımlarından birisi, ihtiyaçların karşılanması bireyi mutlu etmesidir. Başka bir deyişle ihtiyaçlar karşılanmalıdır çünkü karşılanması, insanı mutlu eder. Karşılanmayan ihtiyaçlar ise insanı mutsuz eder.

İhtiyaçların insanların normal hayati fonksiyonlarının devamını sağlamak için karşılanması gerekliliği felsefi temellendirmelerden bir başkasıdır. Başka bir deyişle insan varlığını sürdürebilmek için temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Çünkü, fizyolojik ihtiyaçlardan yoksun olan kişi yaşama şansını kaybeder. Bu yüzden zorunlu ihtiyaçlar fizyolojik ihtiyaçlardır.

Günümüzün tüketime odaklı bireyin mutluluk ve özgürlük uğruna içine düştüğü girdaplardan kısaca bahsettikten sonra, şimdi de felsefe tarihinde yer etmiş; Platon, Aristoteles, Hegel, Marx ve İbn Haldûn'un ihtiyaç konusuna bakışlarına değinecek, ihtiyaç analizini tartışacağız. İhtiyaçlar hiyerarşisinin kurucusu Maslow bu konuda inceleyeceğimiz diğer bir teorisyen olacaktır.

PLATON

Platon, ardında felsefe dünyasına devasa bir birikim bırakmış çok önemli bir düşünürdür. Felsefe tarihinin sistematik çağını başlatan Platon olmuştur. Platon dendiğinde genellikle ilk akla gelen kavram “idea” kavramıdır. Kendisinden sonra çok tartışılan bu kavram Platon’un düşüncelerinin farklı yorumlanmasına da yol açmıştır. İdea kavramının tartışılması da onun bütün felsefesine sinmiş olan etik konusunu arka planda bırakmıştır.

Platon, insanı tek başına düşünmemekte, onu her zaman toplum içinde var olan toplumsal bir varlık olarak kabul etmektedir. Bu nedenle, insanın mutlu ve erdemli olmasının toplum olarak ve bir site içerisinde olabileceğini düşünmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bireyin mutluluğu, mutlu bir siteye dahil olmasını gerektirir. Platon’a göre mutluluk da, hem kişinin hem de toplumun bütünü için ulaşılması gereken bir amaçtır. Bu düşüncelerle bir devlet tasarımı ortaya koyan Platon için felsefi çabalarının nihai hedefi, yurttaşların ve onların oluşturduğu devletin ahlaki olarak yetkinliğe ulaştırılması ve mutlu olmalarının temin edilmesiydi. Devlet ise halkla bir bütündür. Öyleyse, mutluluk tüm topluma yayılmalıdır. Çünkü, Platon devletin tamamının mutlu olması gerektiğini düşünür. Bu yüzden, Platon’un devletinde herhangi bir sosyal grup daha mutlu olamaz (*Devlet*, 420b).

Görüldüğü üzere Platon’un devletinde bireylerin tek tek mutluluğu söz konusu değildir. Burada toplumsal mutluluk anlayışını görmekteyiz. Yani bireyler bir sitenin vatandaşı oldukları takdirde o sitenin mutluluğundan pay alırlar. Bunun mümkün olması için ise, sitede ahlaki bir düzen kurmak gerekmektedir. Bu amaç üzerine kurulu olan Platon’un toplum ve siyaset anlayışı, “iyi”nin, “doğru”nun ve “güzel”in, kurulacak bir toplum ve site düzenine temel yapılmasını gerektirir. Bu gereklilik, Platon’un siyaset ve toplum anlayışının ahlaki görünümünü sergilemesi açısından dikkate değer görünmektedir. (Soykan, 1998, s. 81).

Platon’un, bir “mutluluk ahlakı” olarak niteleyebileceğimiz ahlak anlayışı mutluluğu kazanma edilmesi amacına yönelmişti. Platon’a göre mutluluğu sağlayabilecek şey de iyilikten başkası değildi. Bunun nedeni “iyi”nin en yüksek idea olmasıdır. Bu iyi ideası insanın da toplumun da yetkinliğini temsil etmektedir. Çünkü bu idea şeylerin doğalarının tamlığını ifade eder. Bundan dolayı, insan “iyi” olmaya çalışırken kendi doğasının tamlığına ulaşmada yol kat etmiş olur. Böyle bir insan kendi

yetkinliğine ulaşmış olur. Kısaca, mutlu olmak isteyen kişinin “iyi” ye ulaşmayı bir erek edinmesi gerekmektedir. (*Devlet*, 505e). İnsanı mutlu eden şey iyilik olduğuna göre, bu durumda insanı “iyi” kılanın ne olduğunu da bulmamız gerekmektedir. Nitekim *Devlet*’te de, iyi yaşayan insanın mutlu ve ahlaklı, kötü yaşayanın ise mutsuz olacağını söyler. Platon’a göre yarar sağlayacak hayat da mutsuz bir hayat değil, mutlu bir hayattır. (*Devlet*, 354a). Ayrıca, *Menon*’da insanı iyi kılanın erdem olduğu ifade edilir. (*Menon*, 87d), *Gorgias*’da ise, bir şeye iyi diyebilmenin kaynağının o şeyde erdemin olması olduğu vurgulanır. (*Gorgias*, 506c).

O hâlde, mutluluk ve iyiliğin aracının erdem olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Platon’un erdem anlayışı

Platon’a göre, erdem ve düzen birbiriyle ilişki halindedir. Nitekim, kendisinde erdem olan her şeyde bir düzen olduğunu söyler. O kadar ki, O’na göre ruhun düzenidir erdem. (*Gorgias*, 506d-507a). Bu düşüncede mutluluk insana dışarıdan gelmez. Ruhunu bilgi ve hakikat temelinde düzenleyen kişi, mutluluğunu ve iyiliğini de kendisi belirlemiş olur. Bu açıklamalar bizi, erdemin ruhu iyi kılacağı çıkarımını yaptırmaktadır. Başka bir ifadeyle, erdem ruhu “iyi” ideasına çok yaklaştıracaktır. İdealar, şeylerin asıl doğaları anlamına gelmekte ve “İyi” ideası şeylerin doğalarının tamlığını ifade etmektedir. Özetle söylemek gerekirse, var olan her şeyin varoluş nedeni idealarlardır. (Popper, 1989, s. 41-42). Platon’a göre duyulur evrendeki her şey ideasına/tamlığına yönelmiştir (*Phaidon*, 103b). Tam olunca da başka herhangi bir şeye ihtiyaç duymaz. Bizi yönlendirecek ve doğru yola, yani erdeme ulaştıracak olan ise akıldır. İnsanın “tamlığı” söz konusu olduğunda ise kişinin erdemli olmasını, kendi doğasına uygun davranması gerektiğini anlamalıyız. Yani, bekçi de çiftçi de kendi doğalarına uygun davranacak.

Başka bir anlatımla, bir şey ideasına ne kadar çok benzerse, kendi doğasına o kadar yaklaşmış olur. Zaten ancak öyle bir insan iyi ve adil olabilir. Bu durumda bir ruhun erdemli olmasından kastedilen şey doğasını gerçekleştirmiş olmasıdır (*Devlet*, 443a-e). Yukarıda belirtildiği gibi erdem de ancak düzen ile elde edilebilir olduğuna göre, düzen bir şeyin kendi doğasını gerçekleştirmiş olmasıdır diyebiliriz. Öyleyse, kendi doğasına uygun işi yapan, yani, kendi işlevini yerine getiren kişiye erdemli denir.

Platon ayrıca, ruhun üç parçalı olduğunu düşünür. O'na göre, ruhta adalet ve erdemin gerçekleşmesi için, ruhu oluşturan bu parçaların kendi doğal durumlarında olmaları gerekir. Yani, kendi sınırlarını bilmeleri gerekir.

Bu kısımlar; Akıllı kısım (to logistikon), Yürekli kısım (to tumoeides) ve İştah duyan kısım (to epitymetikon)dır.. İştah duyan kısım, hazz ve acının olduğu yerdir. Bu kısım insan vücudunda mideye tekabül eder. Açlık, susuzluk ve aşk gibi şeylerin kaynağını bu kısım oluşturur. Bu kısım, yemek, üremek gibi insanoğlunun hayvanlarla ortak olarak taşıdığı arzuların tatminini teşvik etmektedir. Ruh kışkırtan, sürükleyen ve ruhun akıl bölümünden ayrı olan bu güdüler ise tutkulardan, şehvaniyetten ve hastalıktan ileri gelir (*Devlet*, 439). Yürekli kısım ise, daha çok atılganlıkla ve öfkeyle kendisini gösterir. Bu kısım, aklın yönlendirmesine uygun davranma eğilimi içindedir. (*Devlet*, 441 e). Akıllı kısım ise, vücutta kafaya tekabül eden kısımdır. Bu kısım ruhtaki düşünsel etkinlik merkezidir. Dolayısıyla, Platon'a göre engelleyici otoritenin kaynağı, akıldır diyebiliriz.

Platon'a göre, ruhun üç bölümüne üç farklı erdem karşılık gelir. Bilgelik, akıllı kısmın erdemidir. Cesaret, ruhun yürekli kısmına ait erdemdir. (*Devlet* 441-442). Ölçülülük ise, iştahsal kısmın erdemidir. Arzu ve istekler bu erdem sayesinde kontrol edilir. Platon'a göre, arzu ve isteklerini engelleyebilen kişi kendisinin efendisi olur. Ayrıca, ölçülülüğün de iyi ve kötü olarak iki kısımdan oluştuğunu da söylemek gerekir. İyi kısım ile kötü kısım arasındaki mücadelede iyi olanın üstünlüğü ölçülü olmak anlamına gelir. Aksi halde, arzular bireyin efendisi olur (*Devlet*, 430-432).

Platon, ruhun akıllı ve yürekli kısımlarının iştahsal kısmı kontrol etmeye çalıştıklarını ancak yine de akıllı kısım ile yürekli kısmın aynı düzeylerde olmadığını düşünür. Ona göre ruhun akıllı kısmının konumu en yüksektedir. Akıllı kısmın altında ise yürekli kısım bulunur. Ruhun arzulayan kısmı, yürekli kısmın altındadır. Burası ruhun en alt kısmıdır. Bu kısım akıllı kısım ile yürekli kısım tarafından kontrol edilmelidir. Aksi halde ruha zarar verir. (*Devlet* 439-440).

Platon için adalet, erdemler sıralamasında en tepededir. Bu, adaletin ruhu oluşturan kısımların erdemlerinin üzerinde olması demektir. Adaletin olması, erdemlerin var olması için şarttır. Hatta erdemlerin nedenidir adalet. Platon adaleti, herkesin kendi işini yapmasını ve başka işlere karışmaması olarak tanımlamaktadır. Bu ise, devletin kuruluşunda da göze çarpan önemli bir ilkedir. Platon buradan hareketle bir adalet tanımı yapar. O da “*herkesin kendi üzerine düşeni yapması ve kendi payına*

sahip olmasıdır” (Devlet 433). Adaletin oluşması için de ruhu oluşturan kısımların erdemlerinin uyum içinde olması gerekir. (Devlet 444). Bundan dolayı, ruhun akıllı kısmı ile yürekli kısmının iştahsal kısmı idare etmesi sayesinde insan ruhunda adalet sağlanmış olur.

Platon, burada insan ruhunun sahip olduğunu düşündüğü adalet ve ölçülülükle, devletin sahip olması gerektiğini düşündüğü düzen arasında bir benzerlik görmektedir. Bu yüzden adaleti tanımlarken sürekli olarak insan ruhuna gönderme yapar. O’na göre adaletin devletteki görüntüsü, tek tek bireylerdeki görüntülerden çok daha önemlidir. Devlet bireylerden oluştuğuna göre, tek tek bireyler adil olursa, devlet de dolayısıyla adil olmuş olur. Adalet, ruhun bütün erdemlerini içeren hatta onların üstünde olduğuna göre, adil insan erdemli insandır. Yukarıda belirttiğimiz gibi; ihtiyaç duymayan kişi tam olan, yetkin olan olduğuna göre, adil insan da erdemli ve yetkinleşmiş kişidir. Başka bir şeye ihtiyaç duymaz.

Platon’un adalet kavramına yaklaşımı elbette ki her devirde ve toplumda geçerli olabilecek bir yaklaşım değildir. Ancak, her bireyin ayrı bir görevinin olması ve herkesin kendi işlevini yerine getirmesi, paylaştıracı ve düzeltici bir adalet anlayışı izlenimi vermektedir. Bu anlamda değerli bir düşünce olarak görünmektedir.

Platon’un Felsefesinde İhtiyaç Kavramı

Platon, ihtiyaçlara ve arzulara yol açan dürtüleri, zorunlu olanlar ve zorunlu olmayanlar olarak tanımlarken, karşılamadan edemeyeceğimiz ihtiyaçlarımızı ve bize yarar sağlayan dürtülerimizi zorunlu ihtiyaçlar olarak tanımlıyor. İnsan doğasına uygun olan kendisine fayda sağlar ve fayda sağlayan bir şey de insan doğasına uygundur. İnsan doğasına uygun bir ihtiyaç da karşılanmak zorundadır (Devlet, 558). Zorunlu gıda maddelerinin yeteri kadar olandan fazlasına veya daha özel yiyeceklere yönelen, ayrıca bedene ve ruha, kişinin düşünme gücüne, ölçülülüğüne zararlı bir isteği, zorunlu olmayanlar diye tanımlar Platon (Devlet, 559b). İnsan doğasına uygun olmayan ihtiyaçların da eğitim ve yasalardaki düzenlemelerle ve aklın yardımıyla engellenebileceğini düşünür (Devlet, 571b).

Şu halde, insan doğası ölçülü olmayı gerektirir. Platon’a göre, aşırı zevk, ölçülü ve ağırbaşlı olmakla bağdaşmaz ve hazz da, en az acı kadar insanın aklını başından alır (Devlet, 402e). Tıpkı sitede olduğu gibi, ruhta da evrende de kendisini oluşturan kısımların kendilerine has ve doğal konumları vardır. Bu kısımlar, doğalarına

uygun davranmadıkları takdirde düzenin sağlanması mümkün değildir. Böyle bir durumda da site erdemsiz bir site olur. Bu kısımlar, kendi doğalarına uygun davranmakla diğer kısımlarla uyumu da doğal olarak sağlanmış olur. Bu düzeni de ancak akıl ve bilgi tesis edebilir (*Devlet*, 462b).

Platon devletin birinci kitabında, kendi doğası bozulmayanın mükemmel olduğunu ve başka bir şeye ihtiyaç duymadığını ispatlamak için kendi görüşlerini Sokrates'in ağzından sunarak Thrasymakos ile bir tartışmaya girer. Burada, kesin ve tam anlamında hekim olan kişi hastayı tedavi ettiğini sanıp para kazanan kişi midir yoksa hastaları en iyi şekilde iyileştirmeye çalışan kişi midir diye sorar ve ardından gerçek dümeninin tarifini yaptırmaya çalışır (*Devlet*, 341c). Her sanatın¹ kendine özgü bir yararı olduğunu vurguladıktan sonra, sanatların herkesin kendi çıkarını arayıp bulması için doğduğunu söyleyerek bir sanatın asıl yararına olan şeyin mümkün olduğu kadar kusursuz olması olduğunu ifade eder. Burada artık sanatın kusursuzluğunu açıklayarak ihtiyacın bir eksiklikten kaynaklandığını açıklamaya başlar. Bunun için bedenin kendine yeten bir şey olmadığını ve başka şeylere ihtiyaç duyduğunu ifade ederek hekimlik sanatının da bu ihtiyacı gidermek için ortaya çıktığını belirttikten sonra bir sanatın kendisini mükemmelleştirecek başka şeylere ihtiyaç duymayacağını vurgular. Çünkü ona göre, zaten hiç bir sanatın herhangi bir kusuru veya eksikliği yoktur. Bu nedenle de, başka sanatların yardımına ihtiyacı olmayacak ve sadece uygulandığı (kullanıldığı) alanın çıkarını gözetmekle yükümlü olacaktır. Platon'a göre, bir sanat gerçekten sanatsa eğer, yani kendi tabiatına zarar gelmediyse, saf haliyle, kendi içinde mükemmelliğini muhafaza eder (*Devlet*, 342 b).

“Hekim, hekim olarak kaldığı müddetçe, yani doğası bozulmadığı müddetçe, kendisini daha iyi kılacak şeyleri değil, hastasını daha iyi kılacak şeyleri gözetir.” (*Devlet*, 342 d). Platon'un ulaşmak istediği nokta, sanatın kendi dışından hiçbir şeye ihtiyaç duymadığı için kendi nesnesiyle uğraştığını ispatlamaktır. Hekimliğin kendi çıkarını değil, bedenin çıkarını gözetiyor olması gibi.

Bir ihtiyaç olarak devlet

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, adalet bireylerde varsa, onların toplamı demek olan toplumda da adalet vardır diyebiliriz. Bu yüzden, adaleti tanımlamak için bireylere

¹Buradaki “sanat” kavramının “ustalık”, yetkinlik anlamına yakınlığı, bağlamdan çıkıyor. Hekimlik, aşçılık sanatı, sanat olarak adalet, en iyi uzmanlık bilgisi vb.’dir. Kusursuz ve tamamlanmış bir şey olarak kendi kendine yeterlidir.

bakmak yerine, onların oluşturduğu topluma bakmayı uygun bulur Platon. Çünkü, küçük resimdeki ayrıntıları fark etmek zor, büyük resimdeki ayrıntıyı fark etmekse daha kolaydır. Zira, Platona göre devleti de insanı da akıllı yapan aynı şeydir. (*Devlet*, 441c). Aynı mantıktan hareketle, devleti de insanı da adil yapan aynı şeydir.

Platon'a göre devlet, insanlar tarafından planlı bir şekilde kurulmamıştır. O devleti bir organizmaya benzetir. Devletle bireyler arasındaki ilişki, yaprakla ağaç arasındaki ilişkiye benzer. Bir yaprak ağaçsız yaşayamayacağına göre insan da devletsiz yaşayamaz. Dolayısıyla devlet ile devleti oluşturan bireylerin karakterleri ve doğaları da benzerdir. Bundan şu sonucu çıkartmak mümkün görünmektedir: Platon'a göre insan ancak bir devlet içerisinde erdemli olabilir. Devlet olmadan erdemli olamayacağı gibi zaten yaşaması da mümkün değildir.

Bunun yanında Platon, devleti insanların var olması ve mutluluğu için zorunlu bir ihtiyaç olarak görse de, devletin bu ihtiyaç olma hali zamanla değişebilir. Bunun anlamı, devletin, zaman içerisinde araç olmaktan çıkıp amaç haline gelebileceğidir. Günümüzde de bazı siyasi gruplarda görüldüğü gibi, devleti var etmek her şeyden daha önemli olabilir. Bana göre, toplum ile devleti birbirinden ayırmak gerekir. Devletin yasa yapma yetkisi ve kurumları vardır. Toplum, yardımlaşma ve iş bölümünden doğmaktaysa da devlet adalet ihtiyacından doğmaktadır. Adaletsiz devlet demek, bana göre kendi varlık sebebini yok saymak demektir. Böyle bir devletin insanları mutlu etme ihtimali dahi olamaz. Çünkü Platon'un dediği gibi kendi doğasından uzaklaşmış olur.

Devletin Kökeni Olarak İhtiyaçlar

Herkesin kendine has bir işlevi olduğu bir devlet sistemi kurgulayan Platon, insanı bireysel varlık olmaktan ziyade toplumsal varlık olarak görmektedir. Bu yüzden; erdem, iyilik ve mutluluk gibi hedeflere toplum olarak ve devlet yapısı içerisinde ulaşılabilceğini düşünür. (*Devlet*, s. 44). Bunun için bir devlet gereklidir ve bu devlet de, Platon'a göre , insanların kendi kendilerine yetememesinden ve birçok şeye ihtiyaç duymasından dolayı o şeyleri üretecek kişilerin bir araya gelmesiyle oluşur (*Devlet*, 369b).

Herkesin belli bir işlevi olması gerektiğini düşündüğü devleti kurarken önce insanın yaşaması için gerekli olan; beslenmek için gıda, içinde yaşamak için barınak ve giyinmek için elbise gibi temel ihtiyaçları karşılayacağını düşündüğü kişilerden

bahseder: bazıları yiyecek üretmek için çiftçilik yapacak, kimileri giyim ihtiyacı için dokumacı olacaktır. Böylece, devlette ilk meslekler ortaya çıkar. Bu meslekleri icra edenlerin üretim için ihtiyaçları olan aletleri yapması gereken kişiler de zanaatkarlardır. Bunların dışında da, başka yerlerden mal getirip oralara mal götüren tüccarlar, denizciler, satıcılar olacaktır. Böylece, insanın kendi başına bütün ihtiyaçlarını karşılayamaması devleti meydana getiren etkidir. Sağlıklı devlet yapısı olduğunu söylediği sade bir devlet tasarlamak isteyen Platon, “bolluk içindeki bir devlet” olarak tanımladığı ve kendini olduğundan önemli gösteren abartılı devlet tasarımını yapar. Bu devlet yapısında, basit yaşama tarzından tatmin olmayanlar için, rahat koltuklar, çeşitli yiyeceklerle dolu masalar, çeşit çeşit tatlılar, kokular, tütsüler, kadın, kız arkadaşlar yer almaktadır. Böylece; sadece barınak, giyecek ve yiyecek gibi yaşamak için gerekli olan temel ihtiyaçlar değil, resim ve nakışla birlikte altın, fildişi ve buna benzer değerli maddelerin de bir yerlerden bulunması gerektiğini söyler (*Devlet*, 373a). Bu durumda Platon’un düşündüğü devlet tasarımını ortaya koyması gerekecektir. Çünkü Platon’un “sağlıklı” olarak nitelediği basit devlet temel ihtiyaçların karşılamasının ötesine geçemez. Böylece devlette; avcılar, ressamalar, dansçılar, süs eşyası üreten zanaatkarlar gibi zorunlu olmayan ihtiyaçlarla ilgili pek çok meslek erbabı da var olmak zorundadır (*Devlet*, 373b). “*Bir de diğer pek çok çeşit hayvanın da beslenmesi gerekiyor bu site devletinde; bakarsın insanlar değişik hayvanların etlerini yemek isterler.*” (*Devlet*, 369-373c) diye ekler Platon. Böylece bir zorunluluktan oluşan devlet, zorunlu olmayan ihtiyaçlar nedeniyle büyür ve toprakları yetmez olunca daha büyük bir devlet ihtiyacı doğar. Artık komşu devletlerin topraklarını zorla almak isteyecektir. Bunun sonucunda da her site kendisini korumak için bir miktar asker bulundurmak zorunda kalır. Böylece, asker sınıfı da oluşmuş olur. (*Devlet*, 373d-374e). Son tahlilde, insanların ihtiyaçlarını gidermek için oluşan devlet artık bir amaç haline gelir. Bundan sonra devleti korumak en büyük amaçtır.

Platon’a göre, insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelip toplumu oluşturuyorsa da, bu amaç onların bir arada kalmalarına yeterli değildir. Bunun anlamı, sadece iş bölümünün insanların toplumu oluşturmak için tek sebep olmadığıdır. Bunu da, kişilerin mutluluğunun kişisel çıkarlarının tatmin edilmesinden değil, devletin mutlu olmasından kaynaklandığı için olduğunu öne sürer. (*Devlet*, 420).

İnsan, fiziksel ve biyolojik ihtiyaçların yanında ahlaki ve entelektüel gereksinmelere de sahiptir. Aksi halde insanın ihtiyaçlarının da hayvanların ihtiyaçlarından farklı olmadığı anlamı çıkar. İnsanın ahlaki ve entelektüel ihtiyaçları, insanı diğer canlı türlerinden ayıran akıl sahibi olmaktan kaynaklanır.

Platonun düşüncesindeki ruhun bölümlerinden bahsederken onların hiyerarşik yapılarına da dikkat çekmiştir. O düşünceye göre, ruhun kısımlarının hiyerarşik yapılarına uygun olarak ihtiyaçlarının da bir önem sırası vardır. Örneğin; ruhun akıllı kısmının ihtiyaçlarının yürekli ve iştahsal kısımların ihtiyaçlarına bir üstünlüğü söz konusudur. Aynı şekilde, yürekli kısmın ihtiyacı da iştahsal kısmın ihtiyaçlarından daha önceliklidir. Buna göre düşünersek, bilgi sahibi olmak akıllı kısmın ihtiyacı olduğuna göre, en önemli ihtiyaç budur. Akıl insana iyi ve kötü arasında tercih yapma olanağı verir. Bu olanak ahlaklı bir yaşam için gereklidir. Burada da ahlaki yaşam sürmenin yürekli kısmın bir ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz. Akıl iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırmaya çalışırken, ruhun yürekli kısmı iradesi ile bireyi doğru davranışa yöneltir. Bu nedenle, ihtiyaçlar insanları bir araya getirirse de onları bir arada tutan şeyin ahlaki gereksinmeler olduğunu söyleyebiliriz.

Her ne kadar temel ihtiyaçların dışındaki istek ve arzularına da hitap eden bir devlet tasarımı yapsa da, yine de insanların isteklerine bir sınır koyar Platon. “*Bekçilere, onları bekçi olmaktan çıkaracak kadar mutluluk verilmemelidir.*” (*Devlet*, 420d) der. Devleti oluşturan sınıfların erdemlerini kaybetmelerine neden olabilecek istekleri yasalarla sınırlar. Çünkü, sınırlanmamış isteklerin tıpkı aşırı zenginlik ve yoksulluk gibi insanın yaptığı işi daha kötü yapmasına neden olacağını düşünür. Öyleyse, aşırılıklardan uzak bir şekilde yaşamak devletin öngördüğü ve zorunlu kıldığı bir şey olmalıdır (*Devlet* 421e).

Bu yüzden, devleti düşmanlardan korumakla görevli bekçiler aynı zamanda, zenginlik ve yoksulluğun devlete girmesine de engel olmalıdır. Çünkü, Platon’a göre: “*birisi tembelliğin, sefahatın ve yenilik sevdasının, diğeri de yine aynı şekilde yenilik sevdası ile birlikte bayağılığın, kötü işçiliğin anasıdır.*” (*Devlet*, 422a).

Platon, her aşırılıktan uzak durulması gerektiğini düşünerek, askerlerin mal edinme hırslarının olmaması gerektiğini düşünür. Böylece, işlerine odaklanmaları ve işlerini en iyi şekilde yapabilmeleri daha kolay olacaktır. Aksi halde, onlar sahip olmaları gereken cesaret erdeminden uzaklaşacaklardır. Bu yüzden onların hiçbirinin zorunlu ihtiyaç maddeleri dışında, özel mülkiyetinin olmaması gereklidir. Sonra

hiçbirinin, başkalarının girip çıkamayacağı evi ya da kileri olmayacak. İhtiyaçları savaşa hazırlanan ölçülü ve cesaretli savaşçılara yetecek düzeyde karşılanacak. İhtiyaçları, yaptıkları hizmetlerin karşılığı olarak diğer yurttaşlardan aldıkları düzenli maaşlardan fazla ya da eksik olmayacaktır. Mal varlıklarının olmamasının yanı sıra aldıkları ücretler sadece hayatlarının devamı için yeterli miktarda olacak. Onlara ne zenginleşecekleri kadar ücret verilmeli ne de karşılanmamış bir ihtiyaçlarını bırakmalıdır (*Devlet*, 416 d-416e). Bekçilerin, ziynet eşyaları kullanmaları da hatta altın ve gümüşlere dokunmalarını, onlardan yapılmış malzemeler kullanmalarını da yasaklar. Bu kurallar, bekçileri kendi erdemlerinden uzaklaşmalarını engellemek için gereklidir ve bu hem kendileri hem de devletin yaşaması için zorunludur. Aksi halde bunlara uymayıp da kendilerine ait evleri, toprakları, paraları oldu mu, artık bekçi olmaktan çıkıp bir mülk sahibi, bir çiftçi haline gelirler; diğer yurttaşların yardımcısı ve ortağı iken, onların düşmanı ve efendisi olurlar. Ömürlerini kin duyarak ve kin duyularak, entrikalarla geçirirler ve asıl görevleri olan dıştaki düşmanlara karşı bekçilik yapmak yerine içerdeki kendi düşmanlarını yenmekle uğraşırlar. Bu şekilde, devlet yıkılma sürecine girer (*Devlet*, 417).

Öyleyse, tek tek kişilerde ve dolayısıyla devlette iyi yanın kötü yanı buyruğu altına alması demek olan itidal ve ölçülülük temel ilkelerden birisi olmalıdır (*Devlet* 431a-b). Öyle ki, devletin büyüklüğü bile amacın gerçekleştirilmesine uygun büyüklükte olacak ve bunu sağlamak da bekçilerin görevi olacaktır (*Devlet*, 423c).

Ölçülülüğün sadece bireylerde olması yeterli değildir. Ölçülülük devletin tamamına hakim olmalıdır. Ölçülü olmayan ve aşırı tutkuya ve arzuya sahip kişilerin daha çok çocuklar, kadınlar, köleler ve özgür de olsa aşağı tabakadan olan insanlar olduğunu söyleyerek, ölçülülüğün gerçek anlamda ancak aklı başında, bilge ve filozof tabiatlı soylu insanlarda olabileceğini söyler Platon. Ölçülülük sadece kişilerde olması gereken bir şey değil, aynı zamanda devlete de hakim olması gereken bir erdemdir (*Devlet*, 431-432).

Ölçülülük cesaret ve bilgelik gibi değildir. Onların devletin belirli bir kesiminde bulunması devleti cesur ve bilge yaparken, ölçülülüğün toplumun bütününe yayılması, en güçlü ile en zayıf ve orta katmanlar arasında bilgelik, güç, sayı, zenginlik ve daha birçok şey bakımından uyumlu bir kaynaşma yaratması şarttır. Ancak bu durumda, yani ancak bir devlet, bütünüyle ölçülü olduğu zaman, toplumun üstün kesimiyle aşağı kesimi arasında devleti kimin yöneteceği konusunda bir uzlaşma

doğabilir (*Devlet*, 432a). Aklını egemen kılan kişi ölçülü olacak ve ölçülü kişinin bedeni gibi ölçülü bir devlet de sağlıklı olacaktır. Böyle bir devlet kendi doğasına uygun davranacağı için kendisini değil halkını daha çok düşünecektir (*Devlet*, s.303).

Özetle, Platon’a göre duyulur evrendeki her şey ideasına yönelmiştir. Bu yüzden her şeyin ona, yani ideasına benzemeye çalışması çok doğaldır. Sadece idea yetkin ve tamdır. Şeyler de doğalarını idealarından alırlar. Bu nedenle her şey tam olmak ve kendi doğasını gerçekleştirmek için ideasına benzemeye çalışır. (*Phaidon*, 103). Tam olunca da başka herhangi bir şeye ihtiyaç duymaz. İhtiyacın tam olmama durumu olduğunu söylemesinde, ihtiyaç duymayan kimsenin kendi doğasına uygun davrandığını ve erdemli olduğunu anlıyoruz. Başkasına ihtiyaç duymayan insanlar kendi doğasının tamlığına ulaşmış insandır ve böyle insanlar işlerini daha iyi yaparlar ve başkalarının yararını düşünürler. Bunun için de ahlak anlayışında, ruhun kısımlarının kendi doğalarına uygun bir işbirliği ile iştah ve arzuların kontrol altına alındığı bir yaşam önerir. Para canlılarını “*Pis bir insan*” diye tanımlarken (*Devlet*, 554a) zevkler ve tutkulardan ölecek hale gelmiş, lüzumsuz dürtülerin hâkimiyeti altına girmiş insanları “*otlakçı*” olarak ve zorunlu dürtülerinin peşinde olan insanları da tutumlu insan olarak nitelendirir (*Devlet*, 559c-d).

Platon felsefesinde ölçülülük ahenkli bir bütün olarak görünür. En kötü yönetim şekli olarak gördüğü tiranlığın da, demokrasinin özgürlük hırsından doğduğunu söyler (*Devlet*, 562a-b). Her şeyde olduğu gibi, özgürlük verirken de ölçülü olmak gereklidir. Ölçülü olmayan kişinin ihtiyaçlarının zorunlu ve temel ihtiyaçların ötesine geçmesi, hem kişisel hayatta hem de devlette en büyük kötülükleri doğurur ve aynı zamanda savaşın da kaynağı olur (*Devlet*, 373e). Bundan sonra artık savaşmak en önemli şeydir devlette ve var olmak için güçlü olmak gerekir. Mutlu olma amacı yerini güçlü olma amacına bırakır.

Platon, en iyi devletin, temel ihtiyaçların eşit düzeyde karşılandığı mülkiyetsiz ve ortaklığa dayalı sade bir devlet olduğunu düşünse de, insanların doğalarındaki tatmin olmayan yanını da hesaba katarak bunun kolay uygulanabilir bir şey olmadığını kabul edip, ideal site düzeni yerine “*ikinci en iyi site düzeni*” üzerinde durmaktadır ve bu sitede yurttaşların konut ve toprak sahibi olmalarını kabul etmiştir. Bu özellikle *Yasalar* adlı kitapta son derece nettir (*Yasalar*,372d).

Eleştirel bakış

Mutlu olmak ve iyi yaşamak isteyen insanların ihtiyaçlarını tek tek bireyler olarak karşılayamadığından toplumun oluşması fikri diğer filozoflar gibi Platon'un devletinin de temelidir. Gayet akla uygun olan bu düşüncede yardımlaşma ve iş bölümünden bahsedeceksek, insanın en önemli ihtiyacı bir başka insandır. Ancak, Platon devletle insanın psişik yapısı arasında bir paralellik kurar. Fakat bu paralellik sadece bir benzetmedir. Paralel olan şeyler her zaman paralel kalır. Platon için devlet ile bireyin çıkarı çatıştığında, devlet her zaman daha önceliklidir. Bireye devlete benzemesi gerektiği gözüyle bakar. Daha büyük olan ve insanların yaşamak için ihtiyaç duyduğu devlet her zaman daha önemlidir. Bunu adalet anlayışında da görmek mümkündür. Bu anlayışa göre adalet önceleri devletin varlık şartı iken, zamanla devletin varlığı için adaletsizlik yapılabilir bir anlayışa gelir. Platon'un bu şekilde, devleti her şeyin ve her değerın üzerinde konumlandırması sorun olarak görülmektedir.

Sade ve gösterişten uzak, sadece temel ihtiyaçların hissedildiği ve karşılandığı bir devlet Platon'a göre gerekli olmalıdır. Platon, bu sade yaşama razı olunması için ölçülü ve dolayısıyla erdemli bir hayata teşvik eder. Ancak Platon, ölçülü ve insan doğasına uygun olunması gerektiğini söyleyerek kurmaya çalıştığı mutlu devleti tasarlarırken insan doğasının doyumsuz yanını akılla engelleyebileceğini iddia etmektedir. Bir yandan aklın hakim olmasını isterken diğer taraftan kanunlarla her şeyi düzenleyebileceğini düşünerek bir halkın çoğunluğunun aklını ve düşüncesini yok saymıştır. Fakat doyumsuz olmak da insan doğasında var olan bir şeydir. Yani, insanın psikolojik yönünü ihmal etmiştir.

Günümüzden baktığımızda Platon'un devlet tasarımının bir çok eksik yönünü bulabiliriz. Ancak, dönemindeki siyasal ve sosyal koşullar göz önüne alındığında haklı olduğu konular hiç de az görünmemektedir. Örneğin; adalete yaptığı vurgu ve konumuzla da alakalı olarak ölçülülük hakkındaki görüşleri değerli görünmektedir. Bunun yanında, içinde büyük insan hakları sorunları barındıran ideal devlet yapısında, bir ihtiyaç olan devlet daha sonra kendi doğasından uzaklaşmış ve varlığını korumanın bir amaç olduğu bir devlete dönüşmüştür. Platon, insanların mutluluğunu sağlamaya çalışırken onlara eşitsizlik üzerine kurduğu son derece baskıcı bir sosyal ve siyasal düzen hazırlamıştır. Bana göre, böyle bir devletin insan ihtiyaçlarını karşılama imkanı yoktur. Çünkü, Platon'un tasarladığı devlette devletin ihtiyacı daha önemlidir.

ARİSTOTELES

Aristoteles , Sokrates ve Platon’dan sonra kendi çağında felsefeyi zirveye çıkartmış bir filozoftur. Kendi hocası olan Platon’un da dahil olduğu kendisinden önceki düşünürlerin çalışmalarını çok iyi incelemiştir ve Kendisinden önce ele alınan felsefe problemlerini toparlamıştır. Eserleri ile de bilgi birikiminin kalıcı olmasına azımsanmayacak bir katkı sağlamıştır. Bu da onun felsefeye yaptığı asıl katkıyı göstermektedir.

Bir çok farklı konuda bir çok eser yazan Aristoteles, haklı olarak batı felsefesinin en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilir. Onun özellikle ontolojinin ve etiğin kurucusu olarak özel bir yeri vardır. Aristoteles’in düşüncesinde etik ile politika arasındaki yakın ilişkinin olduğunu görmek mümkündür. Çünkü kişi eylemleri ile politikanın ortak bir amacı vardır. Bu erek, insanların “mutluluk” ya da “bahtlılık” (*eudaimonia*) dediği şeydir. Ancak, insanlar bu ortak amaca “mutluluk” diyerek adında anlaşsalar da, mutluluğun ne olduğu konusunda farklı kanılar taşımaktadırlar (Kuçuradi, 2009, s. 169).

Aristoteles’in, hayatın amacının “iyi”nin olduğunu söylemesi ve özellikle karakter ve düşünce erdemleri arasındaki ayrım dikkate değer görünmektedir. Ayrıca, orta kuralı ve adaleti bir erdem olarak belirtmesi de onun etik anlayışı hakkında bize bilgi vermektedir. Aristoteles, günümüzdeki etik felsefesi çalışmalarını da besleyen bir filozoftur. Teori ve pratik ayrımı söz konusu olduğunda etiğin yeri hakkındaki düşünceleri dikkate değer görünmektedir. Cevizci bu kanuda; “*Aristoteles’ in etikle ilgili incelemelerinin odak noktasını oluşturan iyi hayat, politika felsefesiyle ilgili incelemelerinin en temel konusunu veya nihai amacını meydana getiren iyi bir toplum düzeni içinde yaşamayı gerektirir*” (Cevizci, 2006, s. 406).

Aristoteles’in Felsefesinde Mutluluk ve Erdem

“*Her şeyi mutlu olmak için isteriz (Nikomakhos’a Etik, 1177).*”ve “*Eylemlerimizin amacı mutluluktur ve bu kendine yeter bir şeydir ve aynı zamanda bir amaçtır*”(Nikomakhos’a Etik,1098) diyen Aristoteles’e göre hem devletlerin hem de insanların temel amacı iyi bir yaşam sürmektir. (Nikomakhos’a Etik, 1278b) İyi yaşamak ise mutlu yaşamaktır (Nikomakhos’a Etik, 1281a). İyi yaşamak için eğitim,

erdem ve yetenek gereklidir (*Nikomakhos'a Etik*, 1283a). Aristoteles ahlaklılığın amacı olan iyi hayatın, ancak iyi düzenlenmiş bir toplulukta gerçekleşebileceğine inanır (*Nikomakhos'a Etik*, s.18).

Aristoteles de tıpkı Platon gibi, mutluluğun hedeflenen bir amaç olduğunu düşünmekteydi. Mutluluğa götürecek olan şey de iyilikti. Aristoteles'in etiğinin temelini oluşturan bu düşünce, onun *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde hemen göze çarpmaktadır. “*Her sanat ve araştırmanın, aynı şekilde her eylem ve tercihin bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyiyi ‘her şeyin arzuladığı şey’ diye dile getirir*”(*Nikomakhos'a Etik*,1094a).

“İyi”yi her şeyin arzu duyduğu ve ulaşmak istediği bir şey olarak tanımlamak, onun etiğinin teleolojik olduğu anlamına gelir. Yani, Aristoteles'in etiğinde her eylem bir ereğe yönelik olarak yapılır. Bu erek bireylerin iyiliği ve mutluluğudur. Mutluluk anlamına gelen eudaimonia'yı dış mutluluk olarak anlamamız gereklidir. Burada mutluluğun insanın dışında gelişen olaylarda bulunacağı anlaşılmaktadır. Fakat gerçek mutluluk insanın kendi çabasıyla ulaştığı mutluluktur. Bunun yolu da bireyin “iyi”yi gerçekleştirmesiyle olur. Aristoteles'e göre, mutluluk herkesin kendi özünün eylemleriyle ulaşılacak bir amaçtır. Buradaki insanın özünden kasıt da akıldır. Toparlamak gerekirse, mutluluk amacına ulaştıracak olan erdem, bireyin aklını kullanabilmesidir. Buradan, erdemin akıl sayesinde kazanılabileceği anlamı çıkmaktadır (Gökberk, 2005, s. 79).

Buraya kadar anladıklarımızdan, Platon'un ahlak anlayışı ile Aristotelesin ahlak anlayışının mutluluk ahlakı olduğunu değerlendirebiliriz. İnsanı iyiliğe yaklaştıran etkinlikler doğru, iyilikten uzaklaştıranların ise yanlıştır. (Copleston, 1997, s.68).

Aristoteles'e göre, kendisi için amaç olan şeyler, başka bir şey için istenmeyip sadece kendisi için istenenlerdir. Mutluluğa da ancak böyle bir amaç götürebilir. Bunun sebebi, onu sadece kendisi için tercih etmemizdir. Aristoteles'e göre, erdem ve hazzı kendileri için de isteriz, onların sayesinde mutlu olmak için de isteriz. Mutluluğu ise sadece kendisi için isteriz (*Nikomakhos'a Etik*, 1097b). Bu durumda mutluluk ve iyiliğin insan için nihai amaç olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, Aristoteles de Platon'a benzer şekilde iyiyi insanın yetkinleşmesi olarak anlamaktadır. (Ross, 2002, s. 224). Aristoteles “iyi” yi tanımladıktan sonra mutluluğa nasıl ulaşılacağını araştırır.

Kendisinin en önemli Etik kitabı olan *Nikomakhos'a Etik* 'te mutluluk ve iyinin yaşam biçimlerine bağlı olduğunu belirtir. Bu yaşam biçimleri de üç çeşittir. Zevke düşkün hayat tarzı kölelere ve hayvanlara uygun bir yaşam şeklidir. Onurlu yaşamı amaç edinen hayat tarzı politik hayat tarzıdır. Bu da insanın gerçek amacı olamaz. Çünkü elde edilmesi dış faktörlere bağlıdır. Zenginlik peşinde koşmak da bir amaç sayılamaz. Kendisini düşünceye veren hayat tarzı ise en büyük amaçtır. Bu hayat tarzı da teorik hayattır. (*Nikomakhos'a Etik*, 1095b).

Aritoteles, insanın ancak iyi olanı kendi iradesiyle seçerek ve bunu bir alışkanlık haline getirip ona uygun eylemlerde bulunarak erdemli olabileceğini düşünür. (*Nikomakhos'a Etik*, 1105a). Aslında bütün erdemlerin dayanakları insanın bazı doğal yeteneklerinde bulunur. Bu yetenekleri akılla idare edilirse birer erdem halini alır. (Zeller, 2008, s. 265). Buradan Aristoteles için erdem ile tercih arasındaki ilişkiyi anlıyoruz. Öyleyse tercihimizi neye göre ve nasıl yapmalıyız sorusuna cevap aramak gerekmektedir. Nihai amaç olan mutluluk da erdeme uygun eylemlerden, mutsuzluk ise erdeme uygun olmayan eylemlerden kaynaklanır (*Nikomakhos'a Etik*, 1101).Aristoteles bundan sonra da bütün insanların kullanabileceği bir ilke ortaya koymak ister. Bu ilke ile herkes seçimlerini yapabilecektir.

Bu ilke ortayı bulma ilkesidir. Her şeyin iki ucu ve bir de orta noktası olduğunu ve bölünebilir şeylerden bahsederken az ve çok gibi kavramların kullanılabildiğinden bahseder:

“Eksiklik veya fazlalık iyi olanı bozar. Bir şey fazla yada eksik değilse ona iyi deriz.”
 (*Nikomakhos'a Etik*, 1106b) “Her konuda ortada olan beğenilmelidir.” (*Nikomakhos'a Etik*, 1108) “Ortada olmak her zaman övülmelidir. Ortada olmak erdemdir.”(*Nikomakhos'a Etik*, 1109)

Ama insan davranışları söz konusu olduğunda bu kadar matematikteki gibi bir kesinlikle bu tür yargılara ulaşmak yanıltır. Dolayısıyla, insan davranışları söz konusu olduğunda herkese uygun bir “orta” dan bahsetmek çok zordur. Aristoteles, buna rağmen herkesin öznel olarak bir az ve çok anlayışı olduğunu ve ortanın da doğal olarak kişiye göre değiştiğini ifade eder. Öyleyse, insan kendi durumunun farkında olmalı ve her zaman “orta”yı seçmelidir. Burada Aristoteles’in kişiye özgü bir “orta” anlayışından bahsetmesi çok önemli görünmektedir. Bu görüşle, insanların hepsini aynı şeyi seçmeye

zorlamayan bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Böylece Aristoteles, insanların kullanmalarını istedikleri bir seçim ilkesi vermektedir. Ortayı açıklarken bize göre ortadan bahseder ve “*gerektiği zaman, gereken şeylere, gereken kişilere karşı, gerektiği için gerektiği gibi davranmak*” olarak tanımlar (Nikomakhos’a Etik, 1106b). Bunu da erdeme has bir seçim olarak izah eder. Gereğinden fazla kızmak da gereğinden az kızmak da kötüdür, gereği kadar öfkelenmek iyidir (Nikomakhos’a Etik, 1106). Öyleyse insan, aşırılıklardan uzak durmalı ve ölçülü olmalıdır. Aristoteles’e göre, ölçülü davranmayan insan mutlu olamaz. Ölçülülüğün karşıtı ise hazzı düşkün olmaktır (Nikomakhos’a Etik, 1105b).

Aristoteles’e göre, yaşam tarzları; insana yakışmayan bir yaşam olan hazz yaşamı, insana özgü bir yaşam tarzı olmasına rağmen en iyi yaşam olamayan pratik yaşam ve insana en çok yakışan olarak tanımladığı teorik yaşamdır. O’na göre, hazzsız bir eylem, eylemsiz hazzdan daha iyidir. Bu yüzden insan ölçülü olmalıdır. Çünkü, ölçülü olmaktan uzak durmak insanı kendi özüne yabancılaştırır. Sonuçta istenen doyuma ulaşamaz. Aristoteles’e göre, insan haricindeki canlıların bir seçim sorunu yoktur. Bu yüzden bütün eylemleri sonucunda ya hazz elde ederler ya da acı. Öyleyse, bu yaşam tarzının hayvanlara özgü olduğunu düşünebiliriz (Cevizci, 2002, s.68).

İnsanların çoğu ya da sıradan insanlar iyilik ve mutluluğun hazzdan kaynaklandığını düşünürler. Bu nedenle de hazzı düşkün olurlar. Oysa; hazzı düşkün yaşam, siyaset yaşamı ve teorik yaşam var olan üç temel yaşam şeklidir ve mutlu olmak isteyen insanlar teorik yaşamı seçmelidir (Nikomakhos’a Etik, 1096). Teorik yaşam; bilgi esasına dayanan ve insanı kendi özüne yaklaştıran akla dayalı bir yaşamdır. Aristoteles tavsiye ettiği teorik yaşam, aynı zamanda erdem yaşamıdır. Çünkü, erdem mutluluğu beraberinde getirir. Mutlu hayat ruhun erdeme göre hareketidir (Nikomakhos’a Etik, 1099).

Aristoteles’in İnsan Anlayışı

Kuşkusuz, insan eylemleri ve toplum, site ve ihtiyaçlardan bahsetmek için öncelikle belli bir insan anlayışının öngörülmesi ve insanın ne olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Aristoteles’e göre, insan her şeyden önce ruhsal bir varlıktır. Bu nedenle, insan ve onun eylemlerinden bahsetmek için öncelikle insan ruhunun çözümlenmesi gerekir.

Aristoteles ruhun farklı kısımlarından değil farklı güçlerinden söz eder. O, ruh ve beden tamamen birbirinden ayrı olmadığını düşünür. Ruh, beden sayesinde kendisini dile getirir. (Guthrie,1999, s. 143-144). O'nun bu düşüncesi, madde ile form arasında olduğunu düşündüğü ilişkiyle birlikte değerlendirilmelidir. Aristoteles, formun görünür şeylerden bağımsız bir yapıda olmadığını, görünür şeylerde içkin olduğunu söyleyerek zaten en baştan Platon'da karşımıza çıkan ayrılık sorununu aşmıştır. Aristoteles'e göre form ile madde ayrılmaz bir birlik içindedirler. Form maddenin içinde potansiyel bir halde bulunur. Fakat bu potansiyelin açığa çıkması gerekir. Bu da "oluş" la mümkün olur. Aristoteles'in oluştan anladığı şey, formun maddede edimselleşmesi, açığa çıkmasından başka bir şey değildir. Burada maddenin varlık kazanması için onda potansiyel olarak bulunan formun açığa çıkması, edimselleşmesi gerekir. Form edimselleştikçe madde gerçeklik ve varlık kazanır. Burada sadece maddenin forma ihtiyacı yoktur. Aynı zamanda form da açığa çıkmak için maddeye gereksinim duyar. Aristoteles'in *entelekheia* dediği genel ilke budur. Bu, her şeyin kendi özünü edimselleştirmek amacına yöneldiği anlamına gelmektedir. Bir şeyin özünün, formun gerçekleşmesi o şeyin mükemmelleşmesiyle, başka bir ifadeyle, tamamlanmasıyla eş anlamlıdır. Aristoteles'in madde ile form arasında kurduğu ilişki özetle bu şekilde ifade edilebilir (Ross, 2002, s.158-159).

Aristotelesin Felsefesinde "ihtiyaç"

Bir çok düşünürün olduğu gibi Aristoteles de insanı toplumsal bir varlık olarak görmüştür. Bu yüzden insanı her zaman içinde bulunduğu toplumla birlikte düşünmek gerekir. Aristoteles bu duruma biraz daha fazla vurgu yapmaktadır. O'na göre, toplum içerisinde yaşamayan ya hayvandır ya da Tanrı. (*Politika*, 1253a). Hayvan kendi ihtiyaçlarını kendi giderir. Tanrı ise hiçbir şeye ihtiyaç duymaz. Aristoteles'e göre, insanın birey olarak tek başına bir toplum haricinde yaşama imkânı yoktur. Çünkü, toplum zaten insanın tek başına ihtiyaçlarını karşılayamamasından ve başkalarına duyduğu ihtiyaçtan doğmuştur. Bu yüzden insan ancak bir çok kimseden oluşan bir toplum içinde ihtiyaçlarını karşılayabilir. Öyleyse, insanın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve mutlu olması için toplum yaşamı zorunludur. Aristoteles için devletin varlık amacı da zaten insanın mutluluğudur. Zira, var olan her şeyin bir amacı vardır ve devlet için bu amaç, insanın akli ve etik yaşamıdır. Yani, insanın en yüksek iyisini gerçekleştirmektir (Arslan, 2007, s. 279).

Aritoteles'e göre, aile insanların birlikte yaşadığı en küçük topluluktur. Her şeyin bir amacı olduğu gibi, ailenin de bir amacı vardır. Bu amaç iyi yaşamaktır. Ne var ki, aileler bu amaca tek başlarına ulaşamazlar. Bu nedenle aileler köyleri oluştururlar, Köyler de bir amaca yönelmiştir. Fakat köyler de amaçlarına kendi çabalarıyla ulaşamazlar. Bu sefer de köyler birleşerek daha büyük bir topluluk oluştururlar. Bu topluluk devlettir. Böylece devlet, küçük toplulukların bir araya gelmesiyle oluşmuş olur. Öyleyse devlet, köylerin, ailelerin ve tek tek bireylerin ihtiyaçlarından oluşmuştur. Aritoteles'e göre devletin amacı insanların mutluluğudur. Bu amaca ulaşmak için devletin de yeterli büyüklükte olması gerekmektedir. (*Politika*, 1325b, 1326b). Burada Aristoteles'in büyüklük kriteri, devletin amacıdır. Devlet amacını gerçekleştiremeyecek kadar küçük de olmamalıdır, büyükte olmamalıdır. Devletin toprak genişliğinin amaca uyum olması gibi yurttaş sayısı da amacı gerçekleştirmeye yetecek kadar olmalıdır. (Arslan, 2007, s. 319-320).

Aristoteles'e göre, sitede insanların yaşamak için ihtiyaç duydukları şeyler ya en baştan hazır olmalıdır ya da bunları edinebilmek için gerekli sanatlar kullanılmalıdır, ev için de devlet için de aynı durum geçerlidir. Gerçek zenginlik böyle ortaya çıkmaktadır. İyi bir yaşam için gerekli mal miktarı da sonsuz değildir Aristoteles'e göre. Zenginliğin bir sınırı olmalıdır, her aracın belirli kullanım alanı olduğu gibi zenginliğin de kullanım alanı sınırlıdır. Hem zenginliğin miktarının hem de kullanımının sınırları vardır. Zenginlik aile ya da devletin yönetim sırasında kullanacağı araçların toplamıdır (*Politika*, 1256b). Aşırı yoksulluğu da aşırı zenginliği de engellemek gerektiğini söyleyen Aristoteles, insan isteğinin sınırı olmadığını söyler (*Politika* 1258a). İhtiyaçlar ne kadar sınırlı olsa da insan hiçbir zaman tatmin olmaz, başta razı olduğu şeyi elde ettikten sonra fazlasını istemeye başlar. Çünkü insan isteğinin sınırı yoktur. Fakat Aristoteles'e göre, erdemli ve cömertçe yaşamamıza yetecek kadar mülke ihtiyacımız vardır (*Politika* 1265). Nasıl ki devletin amacını gerçekleştirmek için yeterli büyüklüğe sahip olması gerekirse insan için de aynı şey gereklidir ve amacı olan iyi yaşamasına yetecek kadar mal mülk ihtiyacı vardır (*Politika*, 1265b). Gereğinden fazla büyük bir devletin zararlı olması gibi ihtiyacı olandan fazlasına sahip olmak da zararlı olabilir (*Politika* 1323b). Aristoteles, bir toplumda bazı kesimlerin fakirleşirken bazı kesimlerin fazla zengin olmasının toplumdaki sorunların temel kaynağı olduğunu da savunur (*Politika* 1266b). Ancak, zenginlik konusundaki eşitliğin bütün suçları yok edeceğine de

inanmaz. Çünkü, mülkiyete karşı işlenen suçların tek nedeni ihtiyaç olması değildir. İnsanlar kıskandıkları şeyleri de isterler. Eğer arzular ihtiyaçları aşıyorsa bu durumda suç işleyebilirler. Öte yandan büyük suçların işlenme nedeni insanların isteklerinin fazlalığıdır, yoksa ihtiyaçtan yapılan şeyler değildirler (*Politika* 1207a).

İnsanın Sosyal İhtiyaçları: Dostluk

Aristoteles'e göre dostluk çok önemli bir ihtiyaçtır. Dostluğu, erdeme yakın bir şey olarak düşünür. Dostluk, sıradan bir ihtiyaç değil sosyal yaşam için zorunlu bir şeydir. Aristoteles'e göre, insan her şeye sahip olsa da dostlarından uzak kalmak istemez. (*Nikomakhos' a Etik*, 1155a.). Bunun nedeni insanın doğal yapısı gereği sosyal bir varlık olmasıdır. İnsan zengin de olsa fakir de olsa kendisini yakın hissettiği ve bir şeyler paylaşacağı insanlara ihtiyaç duyar. Ross'a göre, Aristoteles'in ifade ettiği dostluk biçimleri, insanın sosyal doğasının birer örneğidir. İnsan, bazen bir ihtiyacı için bazen de bir şeyler paylaşmak için dosta ihtiyaç duyar. (Ross, 279). Aristoteles *Nikomakhos' a Etik*'te dönemsel olarak anlayacağımız bir dostluk anlayışını tarif eder. O'na göre, gençlikte başka bir sebeple, yaşlılarda başka bir sebeple, yetişkinlerde başka bir sebeple dosta ihtiyaç duyulur. (*Nikomakhos' a Etik*, 1155a).

Aristoteles, dostluğun insanları bir arada tutmasının sonucu olarak devleti de ayakta tuttuğunu belirtir. Hatta, dostluk olduktan sonra adalet bile gerekmez. Çünkü, her zaman bir birlerinin iyiliklerini istediklerinden dolayı adaletsizlik yapmazlar (*Nikomakhos' a Etik*, 1155-1156).

Özetlemek gerekirse, Erdemli devlet, erdemli toplum ve erdemli yurttaş sıralaması yapan Aristoteles için en iyi devlet, arzu edilen yaşamı sağlayan devlettir. Arzu edilen yaşam ise bireyleri mutlu edecek olan yaşamdır. Kişiler için de toplum için de mutluluğun aynı karaktere sahip olduğunu söylerken bunun için de bir arada bulunması gereken üç şart sayar: Beden sağlığı, akıl sağlığı ve erdem. Akıl ve erdem olmadan ne bir kişinin ne de bir toplumun iyi hayatından söz etmek mümkündür. Aristoteles ahlaklılığın amacı olan iyi hayatın, ancak iyi düzenlenmiş bir toplulukta gerçekleştirilebileceğine inanır (*Nikomakhos' a Etik*, s.18). Toplumun iyi düzenlenmesi için de insanın akla uygun yaşaması gerektiğini iddia eder. Aristoteles için bu yaşam akla dayalı teorik yaşamdır.

Aristoteles'e göre, bireylerin de toplumların da erdemli yaşama yetecek kadar maddi varlıkla desteklenmesi gerekir. Böyle bir hayat en iyi hayattır. (*Politika* 2015, 1265b). İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumlarda insanların amacı mutlu olmaktır. Mutluluk için toplumun erdemli bireylerden oluşması gerekir. Ölçülü olmak bir erdemdir. Ölçülü bir toplum aşırılıklardan uzak sade ve mutlu bir hayat sürer.

Özel mülkiyete karşı olmayan Aristoteles, zenginlerin varlıklarının bir kısmını ihtiyacı olanlarla paylaşmalarını salık verir. Bunu erdemli bir davranış olarak niteler. O'na göre devlet de, yurttaşlarının zorunlu diyebileceğimiz temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda duyarlı olmalı ve kamu gelirlerinden onlara pay verilmelidir. Bunun da erdemli bir devletin yapması gereken bir şey olduğunu söyler. Buradaki özel mülkiyetin de kısmen paylaştırılması gerektiği ve devletin ihtiyaç sahiplerinin lehine müdahil olması gerektiği dikkate değer görünmektedir.

Eleştirel bakış

Felsefe tarihinde inkar edilemez bir düşünür olan Aristoteles, eserlerinden anladığımıza göre neredeyse çağdaş anlamda bir gerçekçidir.

O'nun *Nikomakos'a Etik* adlı yapıtı etik alanındaki en önemli yapıtlardan biridir. Bu eserinde belirttiği “orta yol öğretisi” mutlu yaşam için bir kılavuz niteliğinde görünmektedir. Bu anlamda, Aristoteles'in orta yol öğretisi Antik Yunan toplumlarının geleneksel ölçü ahlakı ile karşılaştırmak yararlı olabilir. Ölçülü olmak, yani daima ılımlı olanı, ortalama olanı seçmek, aşırılıklardan kaçınmak geleneksel Yunan ahlakının temel öğelerinden biriydi. İlk çağlardan itibaren düşünce tarihinde bir çok düşünür, davranışlarında ölçülü olmayı tavsiye etmekteydi. Fakat, ölçüyü hedef olarak göstermenin dışında ona nasıl ulaşılabilceği tarif edilmemişti. Seleflerinden farklı olarak Aristoteles, insanın nasıl ortalama yolu seçeceğini, nasıl ölçülü olacağını açıklamaya çalışmıştır. O'na göre, insan söz konusu olduğunda herkes için geçerli bir orta belirlemek çok zordur. Bu yüzden, Aristoteles “bize göre orta”yı ortaya atmıştır. “Bize göre orta” kişiden kişiye farklılık gösterebilen bir anlayış içerir. Buna göre insan; gerektiğinde, gereken şeylere ve kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği gibi davranmalıdır. Böylece kişi, karşılaştığı gündelik durumların inceliklerini göz önünde bulunduracak, durumlar üzerine düşünüp taşınacak, gerekli davranışı kendisi seçecek, bunu yaparken de kendisine orta gelen yolu seçecektir. Bu ahlak anlayışı Platon'un

idealist ahlak anlayışına nispeten gerçekçi görünse de gündelik yaşamda kişiyi çoğu kez kendi kanaatleriyle baş başa bırakacağı ortadadır. Yani “*bize göre orta*” gündelik yaşamda çoğu kez ters yorumlar doğurabilecek bir ifadedir. Ancak yine de insanlara tercih etme imkânı vermesi açısından oldukça önemlidir. İhtiyaç konusu da, kişinin zevk ve kullanım amacına göre kişiden kişiye değişebilir. Böyle düşündüğümüzde bu konuda Aristoteleste düşüncelerimize destek niteliğinde görüşler bulabilmekteyiz. Ancak, devlette ve yasalarda kişiye özgü bir seçim söz konusu olmamalı. Herkes aynı haklara ve sorumluluklara sahip olmalıdır.

Tek cümleyle özetlemek gerekirse, Aristoteles’in bütün siyaset ve etik anlayışının temelinde ölçülülük olduğunu söyleyebiliriz. Amaca ulaşmak için insanlar da devletler de bu kurala uymalıdır.

HEGEL

19. yüzyılın en önemli düşünürlerinden birisi olan Georg Wilhelm Friedrich Hegel felsefe tarihinde Mutlak İdealizmin düşünürü olarak bilinir. Hegel, bütün öğretisini sistemli bir birlik içinde toplamaya çalışır. Bunun için de yapılması gereken şey çözümlemek değil, birleştirmektir. Bütün farklılıkları bir ve tek aynılık içinde birleştirmek başka bir deyişle karşıtları bir sentez içinde birleştirmek gereklidir (Hegel, 2014, s. 29). Bu düşünceyle bütün felsefe sistemi diyalektik mantık temelinde kurulu olan Hegel'in genel olarak felsefesini belirleyen diyalektik ilke, çelişme ilkesi ve çelişkinin aşılması gerekliliği üzerine kuruludur.

Hegel'e göre tarih çelişkiler üzerine kuruludur ve her çelişki aşılmalıdır. Hegel, tarihin ileriye doğru olan hareketini bu aşma düşüncesine bağlar. Diyalektik mantığı da üçlü adımlar halinde ilerler: Tez-Antitez-Sentez. Tez ile Anti-tez karşıt savlardır. Bunlar çelişkiye sebep olurlar. Hegel'e göre çelişkilerin akıl tarafından aşılması gerekir. Bu nedenle Tez ile Anti-tez bir sentez içinde birleştirilmelidir. Sentez Tez ile Anti-tezi içerir, fakat onların toplamından daha yüksek bir şeydir. Bu yükselme veya aşma bir gelişme ve ilerlemedir. Bu ilerleme sürecini; "varlık" kavramı üzerinde düşünürsek, Varlık(tez), Yokluk (antitez) ve varlık ile yokluk'un çatışması sonucu, Oluş (sentez) sonucuna ulaşırız. Örneğin; Tohum (tez), tohumun yok olması (antitez), bitki (sentez). Tohum, bitkinin oluşmasına neden olur. Fakat bitkinin oluşması için tohum yok olmalıdır. Hegel'e göre diyalektik, karşıtların birliğinde ya da olumsuzdaki olumlunun yakalanmasındaki spekülâtif düşünce olarak anlaşılmalıdır (Hegel, 2014, s. 56). Hegel'e göre diyalektik, düşüncenin ya da kavramın (İdenin) gelişmesidir. (Hegel, 1991, s. 34). Ayrıca diyalektik yöntemin dayandığı çelişme ilkesi bütün değişimin belirleyicisidir. (Hegel, 2014, s. 92). Bu diyalektik süreç Hegel'in bütün bir gerçekliği türetmek için kullandığı temel mantıksal ilkedir. Bedia Akarsu, Hegel'in felsefe sistemini "*kapalı ve mantıksal olarak nitelemektedir.* (Akarsu, 1979, s. 1).

Hegel'in Felsefesinde "İhtiyaç"

Hegel'e göre, dünya tarihi özgürlük bilincinde bir ilerlemedir. Özgürlük ilkesinin dünya işlerine uygulanması ise tarihi meydana getirir. (Hegel, 2003, s. 67). O'na göre doğada şey sona erer ve tekrar canlanır, her şey tekrar baştan başlar. Doğada

hep yinelenmeler ve döngüler vardır. “*Güneşin altında yeni bir şey yoktur*” der Hegel, “*ama Tin’in güneşiyle iş değişir*” (Hegel, 2003, s. 75).

Varoluşunu temin edecek şekilde bir bireyin doğal veya en temel ihtiyaçlarının giderilmesinden bir zorunluluk hali diye söz eden (Fraser, 2008, s. 91) Hegel, ailenin genişlemesinin ardındaki yönlerden birinin, birbirine bağlı ihtiyaçlar ve bunların karşılıklı giderilmesi olduğuna ve bunun aileleri geniş topluluklara veya milletlere dönüştürdüğüne işaret eder (Fraser, 2008, s. 94). Hegel’in felsefesinde de toplumların oluşmasında ihtiyacın temel bir işlevi vardır. Hegel’de ihtiyaç kavramını anlamak için, Marx’ta olduğu gibi, biçime dikkat etmeliyiz. Neden ihtiyaçlar sermayede aldıkları biçimi alırlar? Bu biçimler toplumsal üretim ilişkileriyle nasıl ilişkilidir? (Fraser, 2008, s. 58)

Biçime verilen önem ihtiyaçları diyalektik olarak, evrenselden tikele ve tekrar geriye hareket halinde kavrar. Bu sistemde ihtiyaçlar birbirlerine fiziksel olarak bağımlıdır. (Fraser, 2008, s. 78). İhtiyaçlar arasındaki bu bağımlılık beraberinde bir zorunluluğu da gerektirir. Fakat ihtiyaçların zorunlulukla ilişkisi durağan bir ilişki değildir. Doğal ihtiyaçlar ve zorunlu ihtiyaçlar zaman içerisinde lüks ihtiyaçlara doğru hareket halindedir. Aynı hareket maddi ihtiyaçlardan manevi ihtiyaçlara doğru da vardır. (Fraser, 2008, s. 62).

Hegel’in İhtiyaç Aşamaları

Birinci Aşama

İhtiyaç-Haz

İkinci aşama

İhtiyaç-Çalışma-Haz

Üçüncü Aşama

İhtiyaç-Çalışma-Alet-Çalışma-Haz

Dördüncü Aşama

İhtiyaç-Çalışma-Artık-Para-Haz

İhtiyacı toplumsal bir hayat içinde ele alan Hegel, tek tek insanların kendi vicdan ve isteklerine göre hareket etmelerini doğru bulmadığı gibi, toplumun ihtiyaçlarını göz

önüne almadan uygulamaya kalkmak da doğru değildir. Burada Hegel için önemli bir nokta da etik ile yasallığın birliğidir. Çünkü, yapılan ile yapılması gereken arasındaki farklılık, uzlaşma açısından bir çıkmazı oluşturmaktadır. Hegel'e göre bu çıkmazdan kurtulmak için, nesnel dünya rasyonel olarak düzenlenmelidir. Yani tarihin olağan akışına bırakmak doğru değildir. Tarihin bu akışını rasyonel olarak düzenlememiz gerekmektedir. Hegel kastettiği şey, ihtiyaç ve arzuların toplum tarafından belirlenesi gerektiğidir. Böyle olduğu taktirde birey toplumun düzenlediği ve dayandığı ilkeleri özümseyecektir. Bu da, birey ile toplum arasında çatışma yaşanmasını önleyecektir. (Sarvan, 1987, s. 111).

Hegel etik yaşamın en ilkel seviyesinde ihtiyaç gidermenin üç aşamasını tanımlar. Aşamalar başlangıçtaki bir dürtüden bir bireyde var olan etik yaşama uygun olana doğru gelişir. Hegel bireysel ihtiyaçların öznel tatmininden başlayarak ihtiyaçları hareket halindeyken anlamaya çalışır. Bireylerin öznel ihtiyaçlarını, 'doğal ihtiyaçlarını' giderdikleri bir biçim olarak kabul eder. Yeme ve içme ihtiyacı bunun başlıca örnekleridir. Bu, ihtiyaç gidermenin en temel veya en basit seviyesidir (Fraser, 2008, s. 64). Hegel, yeterince açık bir şekilde etik yaşamın bir dürtü olduğunu ifade eder. Bu dürtünün aldığı biçim, bir ayrılma duygusu şeklinde ihtiyaçtır (Fraser, 2008, s. 67).

Birinci aşamadan sonra, çalışma süreci eklenir. Bunun anlamı ihtiyaçları gidermeden önce bireyin çalışmasıdır. Sonraki aşamada ise, insanlar ihtiyaçlarını gidermek için alet yapmaya çalışırlar. Bundan sonra birey artık sadece kendi ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmaz. Birey başkalarının ihtiyaçlarının karşılanması için de çalışır. Artık çalışma sürecine iş birliği dahil olmuştur.

Bireyler kendi ihtiyaçlarını gidermek için çalışır ve diğerlerinin ihtiyaçlarını gidermek için bir artık yaratırlar. Bu ihtiyaçları giderme biçimleri paradır. Artık, işçinin aldığı ve daha sonra bir haz düzeyi elde etmek için harcadığı paraya dönüşür. Sonuç olarak, burada ihtiyacın dördüncü aşamasını şöyle görebiliriz.

İhtiyaç-Emek-Artık-Para-Haz

Üretim ilişkileri değiştiğinden bu sıralamada değişir;

İhtiyaç – Çalışma-Makine – Artık – Para – Haz

Hegel, bu süreçte makinenin dahil olmasının insan üzerinde çok büyük etki yapacağını ve insan emeğinin makineleşerek en nihayetinde insanın yerini makinelerin

alacağını düşünmektedir. Hegel, emekten artığa ve paraya doğru hareketin, efendi ve köle biçiminde, bir kişinin bir diğeri üzerinde tahakkümüne neden olduğunu ileri sürer. Bu ilişkiler tekil bireyi artık bireyler çokluğu içine sokmaktadır. Bireyler arasındaki güç ve iktidar farklılıkları efendi ve köle ilişkisine neden olur (Hegel, 1983, s. 125).

Hegel'in yönteminin analizine göre 'doğal ihtiyaç', ihtiyacın evrensel kavramıdır. 'Doğal ihtiyaçların' alabileceği değişik biçimler bu kavramın gerçekleşmesidir (Fraser, 2008, s.70).

Hegel evrensel ve tikel olarak ayrı olarak, farklı fenomenler olarak değil, çelişkili bir birlik içinde anlamak ister (Fraser, 2008, s. 41). İnsan gelişiminin evrensel ve tikel anları arasında sürekli ileri geri bir hareket olduğunu gösterir. Israrla karşıtlara dönüşen aracı hareketleri anlatır. İhtiyacın öznel tatmini tüm ihtiyaçların nesnel tatminiyle birleşir ve çelişkili bir birlik içinde bir araya gelir. Böylece bireyler tikellikleriyle evrenselin anlarını bağdaştırmış olurlar (Fraser, 2008, s. 75). Kendimi beslemek için haftada x saat çalışarak kendi amaçlarımı bencilce gütmem, yaptığım ürünlerle diğerlerinin ihtiyaçlarını giderme evrensel niteliğini taşır. Kendi ihtiyaçlarımı gidermek için çalışma tikel anı, aynı zamanda evrensel anı da içinde barındırır. Ancak bu evrenselliğin bilincinde olduğumda, gerçek bireyselliğe ve rasyonel özgürlük ögesine erişilebilir. Evrensel ihtiyaçlar, doğal ihtiyaçların diğeri adıdır. Bu ihtiyaçlar bir bireyin var olmak için gidermesi gereken ihtiyaçlardır. (Fraser, 2008, s. 94).

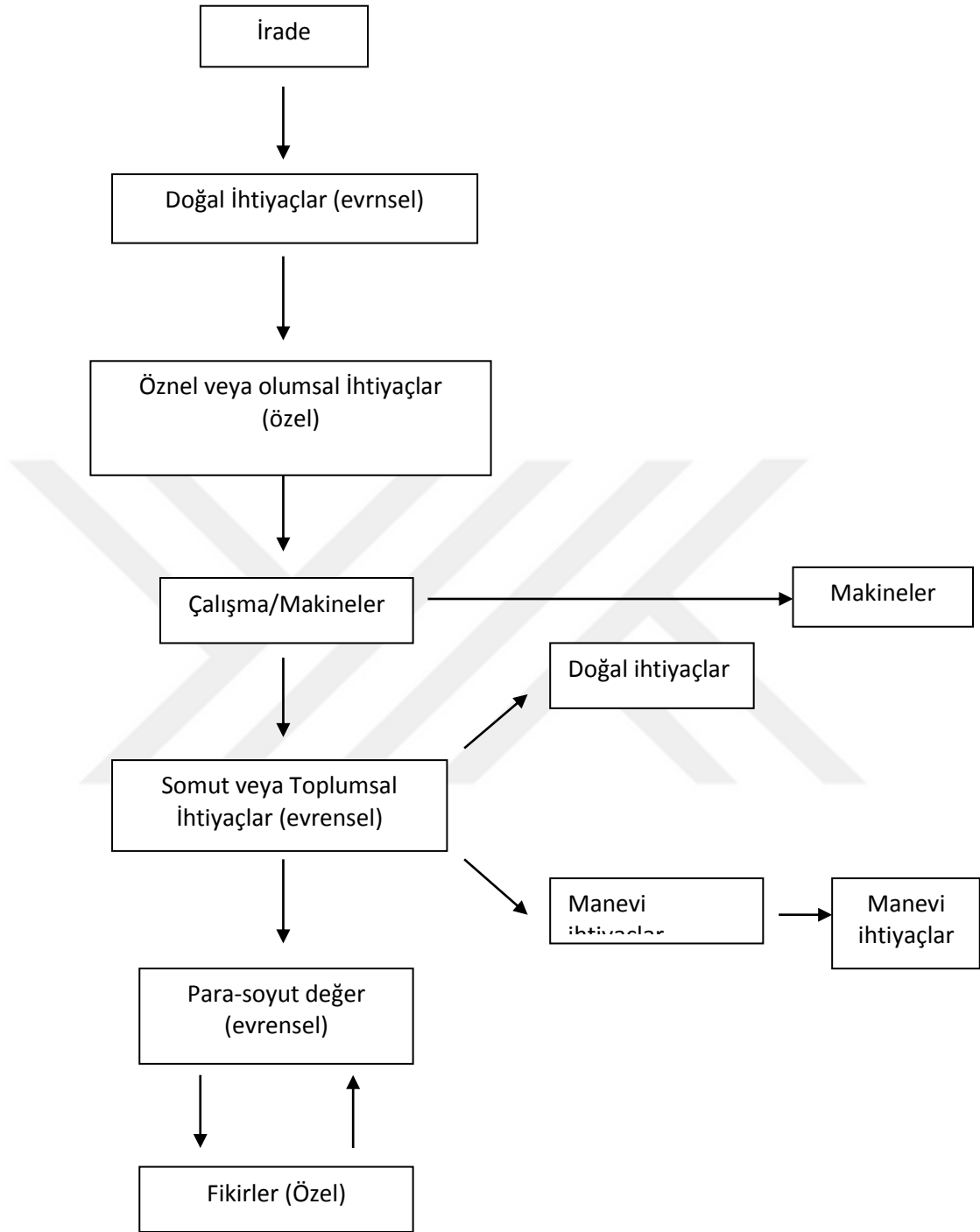
Etik yaşam sisteminde insanların kendi ihtiyaçlarının ve ihtiyaçlarının giderilme şeklinin kölesi olduğunu iddia eden Hegel' göre, emek tasarrufu yoluyla insanlar, 'doğal ihtiyaçlarını' gidermek için çalışmak zorunda olmak sabit yükünden kurtulabilirler (Fraser, 2008, s. 83).

Hegel, İhtiyaçlara dair anlayışını Tüze² Felsefesinde derinleştirir ve manevi ihtiyaç kavramını geliştirir. O'na göre manevi ihtiyaçlar insanların ancak zorunluluk alanından kurtulduklarında tam olarak giderilebilir. Hegel, Hukuk Felsefesinde ihtiyaç ve arzulardan soyutlanan iradenin kendisini evrensel kılacağını iddia eder. Dürtüler iradenin kararlılığının rasyonel sistemi haline gelmelidir. İnsan dürtülerinin esiri olmamalıdır. İrade, özgür olmak için bir şekilde dürtülerine ve ihtiyaçlarına hakim olmalıdır. İrade dürtülerinden üstün olmalıdır. (Fraser, 2008, s. 86).

---

² Hukuk. (bkz. www.tdk.gov.tr)

İnsanlar başlangıçta var olmak için doğal ihtiyaçlarını gidermek zorunda olmakla işe başlarlar. Bu nedenle bu tür ihtiyaçlar evrenseldir, ancak başlangıçta aldıkları biçim tikelidir ve bir bireyin öznel veya olumsal ihtiyacı ile ilgilidir. Varoluşun basit bir düzeyinde bu ihtiyaçların giderilmesi ivedidir. Ancak toplum geliştikçe insanlar çalışma aracılığıyla tatminlerini ertelerler. İhtiyaçlarının çoğalması, bir iş bölümü ve çeşitli mallar üretmek için makinenin işe sokulmasını gerektirir ve bu arada verimlilik artar. İnsanların doğal ihtiyaçlarının giderme zorunluluğundan bir birine bağlı bir üretim sistemi ortaya çıkar ve bu da toplumsal ihtiyaçlarla sonuçlanır. Bu nedenle doğal ihtiyaçlar evrensel bir biçimden tikel bir biçime ve yine evrensele doğru hareket eder. Daha gelişmiş bir ekonomik sistemde paranın devreye girmesi daha ileri evrensel bir ihtiyaç biçimidir; Ama sadece sembolik olarak. Soyut değer olarak para, yalnızca bir ihtiyaç işaretidir, tam ifadesi değildir. Paranın harcanması ve zevk ve menfaatteki değişikliklerle, tatmin edilen artık ihtiyaçlar değil fikirlerdir. Bu, toplumun yüksek bir gelişim düzeyinde olduğu iması taşır. Çünkü insanlar gelişmemiş bir tavırla yalnızca doğal ihtiyaçlarını gidermemektedir. Örneğin hala suya ihtiyacımız olsa da belirli bir kaynaktan maden suyu istemeye başlarız (Fraser, 2008, s. 115).

Şekil 1. Tüze Felsefesi'ndeki İhtiyaçlara bakış

İnsan gelişiminin bu değerlendirmesinde gerilimler vardır. Ancak Hegel, bunların farkındadır. Toplum geliştikçe, insan bazılarını bir makinenin parçalarına indirger. İhtiyaç peşinde olma, zamanla fikir ve lüks peşinde olmaya dönüşür; aynı zamanda insanlar ahlaksızlığa ve yoksulluğa düşerler. Bu nedenle, Tüze Felsefesi'nde, bireysel İrade'nin gelişiminin merkezinde diyalektik bir çatışma vardır. Bazı bireyler,

temel veya doğal ihtiyaçları hali hazırda sağlanmış bir şekilde fikirlerini tatmin ettikleri düzeye erişecekler. Diğerleri içinse bu basitçe, çok basit bir düzeyde doğal ihtiyaçlarını giderme meselesi olacaktır. Dolayısıyla, her ne kadar Hegel ihtiyaçlar sistemini insanların özgürlüğüne doğru ilerleyişi olarak sunsa da, aynı zamanda son derece anlık bir tutumla doğal ihtiyaçları gidermeye doğru gerilemek olasılığının da farkındadır. Bununla beraber, Hegel'in doğal zorunluluk alanının aşılmasına yaptığı vurguda esaret alanı içinde bir an olarak anlaşılabilir. İhtiyaçların aldığı biçimleri analiz etmek, bu anların diyalektik hareketini fark etmemizi sağlar ve böylece manevi özgürlük alanında tam bir tatmin elde edebiliriz (Fraser, 2008, s. 116-117).

Hegel, insanların doğal ihtiyaçlarını derhal gidermelerini doğru bulmaz. Bu durumu yabancılık ve özgür olmama olarak vurgular. O'na göre maneviyat doğaya gömülüdür. Bireylerin kendilerinin insan olduklarını özgürce ifade edebildikleri bir üretim düzeyinde evrenselliğin ortaya çıkacağını söyler. Bu durumda doğal zorunluluğun tahakkümü kalkacaktır. Sonunda da doğal ihtiyaçların bakısı olmadan manevi ihtiyaçlar giderilebilecektir. Bu nedenle, birey özgürleşmek ve manevi ihtiyaçlarını gidermek için farklı bir alana ihtiyaç duyar. Bu alanlardan birisi çalışmaktır. İnsan özgürlüğünün gelişimi açısından çalışmanın önemi efendi köle ilişkisinde en açık bir şekilde kendini gösterir (Fraser, 2008, s. 100-102).

Efendi Köle Diyalektiği

Hegel insanları hayvanlardan ayıran temel özelliğin insanın doğal veya maddi olmayan bir isteğe yönelebilmesi olduğunu düşünür. Hegel'e göre istek, insana verilmiş ve kendisiyle özdeş kalacak şeylerin dışında olan bir boşluktur. Bu boşluğu doldurmak zorundadır. Bunun için başkalarıyla yaşadığı istek çatışmasında kendisini tanıtmaya mücadelesine girmelidir. Bu aynı zamanda insan olmanın da gereğidir.

Öyle ki, *efendi-köle diyalektiği* (Hegel, 2015, 178-196)'nde görüldüğü gibi, tanınma ihtiyacı Hegel'e göre en büyük ihtiyaçtır. Birey, bu ihtiyacını gidermek için çalışır, çalışma sayesinde özgürleşir ve tanınma ihtiyacını giderir.

Hegel'e göre gerçek öz-bilinç³ kişinin kendisinin başka öz bilinçlere kabul ettirerek oluşur. Bu yüzden, benler arasında kendini tanıtmak için amansız bir mücadele

³ Öz bilinç, kişinin kendisinin bilincinde olmasını ifade eder. Kendilik bilinci, aynı zamanda kişinin kendi zihinsel durumu ve davranışlarında yansıyan zihinsel süreçleri hakkında bilgi sahibi olması, kendilik bilgisiyle de bağlantılıdır.

sergilenir. Bu mücadelede bir diğetine göre daha büyük bir risk alarak ölümle yüz yüze gelecek kadar yaşamını hiçe sayarak bir savaşım verirse rakibini öldürmesi işten bile değildir. Ancak karşısındakini öldürürse bir öz-bilinç olarak kendisini kabul ettirmesi olanaksız olacaktır. Bunu bilen kişi rakibinin yaşamına son vermeyerek onun yaşamını bağışlamakta, buna karşılık onu kendisine köle yapmaktadır. Kendisini de böylece efendi ilan etmiş olur (Hegel, 2015, 189).

Soruna karşı taraftan baktığımızda bu savaşta yenilen kişi, yaşamını koruyabilmek için, köleliği kabul eder ve efendiye boyun eğer ama efendi de bilir ki, efendiliği kölenin kendisini efendi olarak tanımasına bağlıdır. Buradaki diyalektik bunların birbirine bağımlı olmalarındadır. Biri ötekinden türer. Ama bunların senteziyledir ki ileri bir aşamada gerçek özgür öz-bilinçli insan tipi ortaya çıkacaktır.

Hegel'e göre efendi ile köle emeğin nesnesi yoluyla ilişki halindedir. Bu, kölenin zinciridir. Bu onların ölüm kalım mücadelesinin sonucudur. Burada efendi varlık üzerinde bir güç iken, varlık da köle üzerinde bir güçtür. Şu aşamada köle, efendinin emriyle çalışmaya zorlanır, istenilen her şeyi yapmak zorundadır; köle artık efendi açısından kendi plan ve istekleri için bir araç olmanın dışında başka hiçbir anlam taşımaz. Efendi ise bilgi edinmek için boş zamana sahiptir. Çalışmaktan uzak durması onu doğanın olumsuzluklarını deneyimlemekten korur. Buna karşılık köle, efendinin tüketmesi için emeğinin ürünlerini sağlayabilmek bakımından, doğal dünyaya yeniden biçim verir. Doğanın boyun eğmezliği ile savaşımında, onun bilgilerini öğrenir ve onları zihnine yerleştirir. Efendi tüketerek imha etmesine karşılık köle çalışarak yaratır. Efendinin tüketimi kölenin çalışmasına bağımlıdır, oysaki kölenin emeği nesnelerin içinden geçip gider ve sürekli bir varoluş kazanır. Hegel'e göre dünyayı dönüştürmede kölenin çalışması, onun kendisini öldürebileceğini düşündüğü efendiden korkmasının bir sonucudur. Ölüm çalışmaya yol açarak uygarlık yolunda zafere ulaşır. Çalışma nesneyi yaratırken öz-bilinç olarak insanı da yaratır. Başlangıç olarak böyle bir etkinlik efendinin isteğinin güdümünde gerçekleşmiş olsa da giderek köle, çalışma aracılığıyla nesneyi oluşturur. Hatta nesneyi olumsuzlayarak onu dönüştüren bir bilinç olduğunu anlar. Böylece kendisini nesnel üründen ayırır, doğanın üstünde ve ondan farklı olarak öznel bir kişilik olduğunun farkına varır.

Çalışma aracılığıyla kazanılan öz-bilinç ve özerklik düşüncesi, köle için başlangıçta soyut bir kazanımdan başka bir şey değildir. Somut bir özgürlük

gerçekleşimi için toplumsal pratik alanında eyleme geçmesi gerekir. Bu kolay olmayacaktır, bu nedenle özgürlük bilincini öncelikle zihinsel düzlemde yaşayarak özümsemesi gerekecektir. Buradaki diyalektik geçiş, efendi doğasına yönelen zihin durumundan, kendinde özgürlük ve bağımsızlığı arayan zihne doğrudur. Nihayetinde, çalışma sayesinde köle özgürlük ve öz-bilince ulaşır.

Çalışma yoluyla insanın bir öz-bilinç olması yolunda efendi çalışmaz ama o olmasaydı kimse çalışmayacaktı. Yaşamını tehlikeye atan ve ilk efendi olan insan, doğanın zincirlerini kırmak için, tını kendisiyle birleştirecek sürece ilk başlama işaretini veren kişidir. Onun rolü uygarlığın başlangıcı ve belki de devamı için tetikleyici bir işlev yerine getirmesi bakımından pek de azımsanmayacak bir rol olabilir.

Hegel, sadece kölenin değil, efendinin de kendisi ile ilgili bilincinin eksik olduğunu ve zamanla bir köleye dönüştüğünü, gücünün yarattığı rolün tutsağı olarak, daima güçlü görünmek için sahte bir role bürünmek zorunda kaldığını ve bu rolün esiri olduğunu anlatır. Efendi, efendi olmanın gereklerini yerine getirmeye mecburdur. Bu durum onu kısıtlar ve efendi, efendiliğin kölesi olur.

Eleştirel bakış

Günümüz ihtiyaç kuramları, ihtiyaç ve isteğin farklı olduğunu düşünmektedir. Bu kuramların aksine, Hegel için ihtiyaç ile istek arasında kesin farklar yoktur. Hegel'e göre, istekler ihtiyaçlar bir ikamesidir. Hegel, İhtiyaç ile isteğin ilişkisini, (Fraser, 2008, s.68)açıklarken, ihtiyacın, isteğin bir ortaya çıkış şekli olduğunu söyler. Tüm isteklerin ihtiyaç oluşunu değerlendirmek sorunlu görünmektedir. Bize göre, bu tür öznel iddialar ihtiyaçlardan değil isteklerden bahsedildiğine işaret eder. Mesela, çok lüks bir spor araba isteyebilirim. Fakat benim buna ihtiyacım olduğu söylemek doğru değildir. Oysa, Hegelin bunu bir ihtiyaç olarak yorumlaması gerekecektir. Başka bir örnek olarak insülin ihtiyacını verebiliriz. Şeker hastaları şeker arzu edebilir ancak gerçekten ihtiyaçları olan insülinidir. Arzu edilenle ihtiyaç duyulan iki farklı şeydir. Ne arzu ettiğimi sorgulamak mümkün değildir çünkü öznedir. Oysa neye ihtiyaç duyduğumu sorgulamak mümkündür. Çünkü ihtiyaç nesnedir.

Bütün bunlara rağmen, Hegel'in bilince ve insan ilişkilerine yaklaşık 200 yıl önceki bir açıdan baktığını unutmamak gerekir. O dönemlerin siyasi ve sosyal yapısının Hegel'in felsefesinin şekillenmesine çok büyük bir etki yapmış olma ihtimali yüksektir. Bu yüzden, yapmış olduğu tespitlerin her kes ve her dönemde geçerli olduğunu ile

sürmek doğru değildir. Ancak, günümüz insanı için özellikle efendi-köle diyalektiği hala tartışma konusu yapılmaya değer bir konudur. İnsanların sosyal medyada hayatlarını paylaşma dürtüsü bile belki konuyla ilgilidir. Ayrıca, imajların ve markaların insan hayatındaki öneminin artması tanınma konusuyla ilişkilendirilebilir kanısındayım. Konu psikolojik, sosyolojik, siyasi açılardan çeşitli şekillerde yorumlansa da ast-üst ilişkileri ile birlikte düşünüldüğünde pek çok insan bu tespitlerde kendisi veya etrafındaki insanlarla ilgili bazı çağrışımlar bulabilecektir.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliği; düşünme, akıl yürütme, sorgulama, eleştirme, yargılama, kıyaslama gibi zihni faaliyetlerdir. Bu zihni faaliyetleri efendisine teslim etmesi köleliğin en önemli göstergesidir. Bu yüzden günümüz kölesinin denetimini sağlamak için bir topluluğa, cemiye, cemaate, okula bağlılığı önemlidir. Köle, buralarda kendisine ait olduğunu zannettiği bilinçaltı slogan ve talimatlarla yüklenir. Sonunda farkında olmadan köleleşir.

Günümüz toplumlarında efendi köle ilişkisini, ölüm kalım mücadelesine giren iki taraf olarak düşünmek yerine, bir tarafta ekonomik sistemin ve tüketim dayatmalarının, diğer tarafta da her türlü tehditle korkutulmuş bireylerin olduğu bir mücadeleyi düşünmek gerektiği kanısındayım. Efendi köle diyalektiğinde gördüğümüz gibi, korkan insanın köleleşmeme imkanı yoktur. Korkan bir bilincin kendisini olduğu gibi ortaya koyamayacağı açıktır. Çünkü korkan bilinç korku nedeniyle hiçleşmiştir. Var olmak istiyorsan efendin için çalış, üret, emeğinin ürününü efendin onaylarsa varsın yoksa yoksun.

Ek olarak Hegel'in, bir ihtiyacın evrenselden tikel doğru zaman içerisinde bir fikir haline geleceği ve tekrar evrensele dönüşeceği fikri, günümüzün tüketim toplumunun durumunu akla getirmektedir. Burada kastettiğim şey; sürekli büyüyen ve büyüdükçe çığırından çıkarak kontrol edilemez hale gelen ürün çeşitliliğinde ve insanlarla bu ürünler arasındaki ilişkidir. Bu ilişki artık bir ihtiyaç giderme ilişkisi olarak görülmemektedir. Ürünlerin ve birey için anlamı değişmiştir.

. İhtiyaçlarını karşılamak ve özgürleşmek için çalışması gereken kişi, Hegel'in diyalektiğinde olduğu gibi zamanla tüketerek köleleşmektedir.

KARL MARX

Tarihsel materyalist teorinin kurucusu olarak bilinen Marx, çalışmalarında temel olarak kapitalizmden önceki toplum yapısının kapitalist toplum yapısına dönüşümünü özgün bir toplum teorisi ile açıklamaya çalışmıştır.

Marx'ın bu toplum teorisinde tarihsel materyalizm yaklaşımını kullanır. Tarihsel materyalizm Hegel'in *diyalektik* düşüncesine dayanmaktadır. Marx, Hegel'in idealist diyalektiğine materyalist bir içerik kazandırmıştır. Buna göre, varlıklar ve nesneler kendi içlerinde bir karşıtlıklar ve çelişkiler barındırır. Diyalektik sayesinde bu karşıtlıklar ve çelişkiler kendilerini aşarak yeni bir seviyeye erişebilirler. (Tolan, 1996, s. 16). Hegel, idalist diyalektik yaklaşımında düşünsel evrene öncelik tanımaktaydı. Marx, Hegel'in idealist yaklaşımını kabul etmekle birlikte onun önceliğini değiştirmiştir. Hegel için varlığın temelinde düşünce vardır ve idealist diyalektiğinde maddenin düşünceden oluştuğunu savunmaktaydı. Bu durum düşünsel nitelikli bir varlık anlamına gelmektedir. Marx'a göre, madde ve varlık düşünceden bağımsız olarak ele alınmalıdır. Sonuçta, Marx düşüncenin maddeden türediğini iddia ederek idealist diyalektiği materyalist bir diyalektiğe dönüştürülmüştür (Tolan, 1996, s. 16-18).

Marx'ın materyalist diyalektiği, her şeyi karşılıklı ilişkiler bütünü içinde ele alır. Hatta Marx, doğa ile toplumun da diyalektik ilişki içinde olduğunu söyler. Ancak Marx, diyalektiği doğa ve topluma farklı uygular. Çünkü düşünce ve irade sahibi olarak insanın kendine özgü özellikleri vardır ve bu yönüyle doğadan farklıdır. Buradan hareketle, herhangi bir toplumsal problemin varlığı söz konusu olduğunda, bunun çözümü için tarihsel materyalist diyalektiğe başvurmaliyiz. (Tolan, 1996, s. 19).

İhtiyaç ve isteklerini karşılama mücadelesi veren insan doğanın bir parçasıdır. Bu mücadeleyi çalışarak ve üreterek yapar. Yaşamak için bunu yapmak zorundadır. Marx'ın tarihsel maddeciliğe baktığımızda, insan düşünen ve duyuları olan bir varlıktır. *“Marx'a göre maddecilik, insanı duyuşal madde olarak görmektir ve bu duyuşal madde belirli bir toplumsal yaşantı içindedir”*(Ergun, 1982, s.147). İnsanın üretim ve tüketim faaliyetleri bu toplumsal yaşantının içinde gerçekleşir. Bundan dolayı doğanın bir parçası olan insan, duyulara ve düşünebilme yetisine sahip olmasının yanı sıra; aynı zamanda toplumsal bir varlıktır. İnsan çalışma ve toplumsal emek aracılığıyla doğayı dönüştürürken aynı zamanda kendisi ile içinde bulunduğu toplumsal ilişkileri de dönüştürmektedir. Marx'a göre, ilk diyalektik çelişki, insanın ihtiyaçlarını karşılamak

için sürekli üretmek zorunda olması ve bunun için de doğayla mücadele etmesidir. Bu çelişki tarihsel gelişmenin itici gücüdür (Ergun, 1982, s.157-158).

Marx'ın materyalist tarih yaklaşımı, onun toplum analizinde de kendini gösterir. O'na göre, ancak toplumsal koşulların anlaşılmasıyla tarihsel süreç anlaşılabilir. Bu analize göre, birey kendi varlığını devam ettirebilmek ve toplumun gelişimini sağlamak için devamlı çalışmak zorundadır. Yani, birey toplumsal yaşamı yeniden üretmek zorundadır. Bu üretim süreç içerisinde gerçekleşir. Bu sürecin içerisinde de bazı üretim ilişkileri mevcuttur. Marx'a göre, üretimin gerçekleştiği bu süreç ve üretim ilişkileri bireyin isteğinden bağımsızdır. Bu ilişki kaçınılmayacak bir ilişkidir.

Ayrıca, Marx'ın tarihsel maddeci toplum analizine göre, bir toplumu anlamak için onun alt yapı ve üst yapısına bakmalıyız. Marx'ın burada alt yapıdan kastı, üretim güçleri ile üretim ilişkileridir. Üretim güçleri, üretim için gereken üretim araçlarının tamamını anlamalıyız. Üretim ilişkileri, üretim güçlerinin mülkiyet ile ilişkileridir. Üretim ilişkileri, üretim araçlarına sahip olmayan çalışan sınıf ile üretim araçlarına sahip olan sınıf arasındaki ilişkilerdir. Marx'ın üst yapıdan kastı ise, bir toplumun siyasi ve yasal kurumları ve o toplumun ideolojisidir.

Marx'a göre, toplumun üretim sürecinde yer alan bu alt yapı ve üst yapı sürekli olarak bir ilişki ve etkileşim içerisinde. Bu etkileşim sonunda da alt yapı üst yapıdaki kurumlara büyük bir etki etmektedir. Marx, tarihsel maddeci yaklaşımında bilinç ve toplumsal gerçeklik de önemli bir yer tutmaktadır. Marx'a göre, bilinç gerçekliği belirlememektedir. Bunun tersine, bilinç toplumsal gerçeklik tarafından belirlenmektedir. Toplumsal ilişkiler, bireylerin düşünme biçimlerini de belirlemektedir.

Burada da Marx'ın maddeci bakışını görüyoruz. Ayrıca, toplumsal yapı sürekli değişir. Bu onun temel niteliğidir. Değişim den kasıt ise, o toplumda sınıflar arası mücadeledir. Bir toplumun diyalektiği doğanın diyalektiğinden farklıdır. Bir toplumun diyalektiği o toplumun sahip olduğu üretim güçlerinin gelişimidir (Bilgin, 2009, s. 52-53).

Marx'ın felsefesinde “İhtiyaç”

Marx'a göre insan, yukarıda da belirtildiği gibi, varlığının devamını sağlamak için devamlı çalışmak zorundadır. İhtiyaçlarını ve isteklerini tatmin etme mücadelesi veren insan üretici bir varlık olarak doğanın maddesel bir parçasıdır. Üretim, tüketim ve

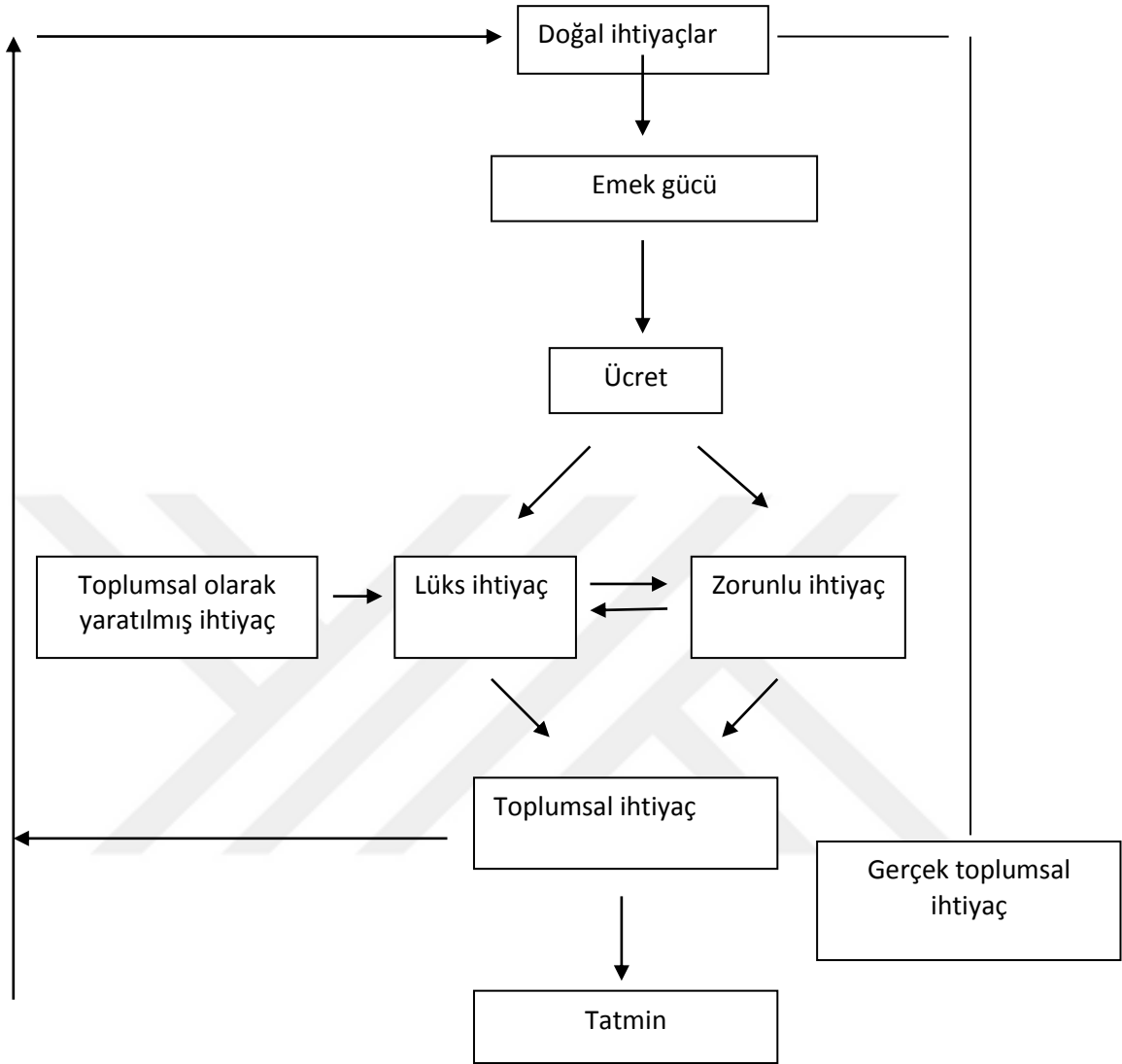
bölüşüm de toplumsal yaşantı içerisinde gerçekleşir. İnsan çalışma ve toplumsal emek aracılığıyla doğayı dönüştürürken aynı zamanda kendisi ve içinde bulunduğu toplumsal ilişki ve yapıları da dönüştürür. Bu dönüşüm ise temelde insanın hayatını devam ettirmek için gidermesi zorunlu olan ihtiyaçlarının karşılanması sürecidir. (Schellenberg, 1999, s.70-77).

İhtiyaç Çeşitleri

İhtiyaç Biçimi Ve İhtiyaçlar Devresi

Şekil 2 de verilen Marx'ın şemasında ihtiyaç biçimi, pek çok tespitin bir toplamıdır (Marx, 1979, s.101). Bunlar bir birlik içindeki çelişkilerdir. İhtiyaçlar arasında katı ayrımlar yoktur. Lüks ihtiyaç zamanla doğal ve zorunlu ihtiyaç halini alır. Yani, bir birlik içinde çelişkilerdir. Doğaldan zorunluya, zorunludan doğala, lüksten zorunluya hareket halindedir.

Marx, en başta doğal ihtiyaçları genel olarak zorunlu ihtiyaçlar olarak gösterir. Kapitalizm bir özel mülkiyet sistemi olduğundan, işçiler ihtiyaçlarını hemen karşılayamazlar. Bunun için işçiler zorunlu ihtiyaçlarını üretmek niyetiyle çalışmaya başlar ancak kapitalistlerin el koydukları bir artık üretmek zorunda kalırlar (Marx, 1979, s. 325). Bu, doğal ihtiyaçların artık yiyecek veya barınma v.b. ihtiyaçlar gibi mevcut biçimlerinde görünmedikleri anlamına gelir. Marx toplumsal ihtiyaçların üretiminin kişinin kendisi tarafından yaratıldığını belirtir ve bu da toplum geliştikçe, insanların ihtiyaç olarak gördükleri yeni ürünlerin ortaya çıktığı anlamına gelir (Marx, 1979, s. 527). Ancak bu toplumsal ihtiyaçlar aynı zamanda insanların ihtiyaçlarını giderdikleri belli davranışları da engeller. Marx'ın belirttiği üzere, *“açlık açlıktır ancak çatal ve bıçakla yenen pişmiş etle tatmin edilen açlık, el, diş ve tırnak yardımıyla yenilen çiğ etle giderilen açlıktan farklıdır”* (Marx, 1979, s. 92). Dolayısıyla, üretimdeki gelişmeler, yeni ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları farklı şekillerde giderme yolları yaratır ve böylece toplumsal ihtiyaçlar oluşur.

Şekil.2 İhtiyaç biçimi ve ihtiyaçlar devresi

Doğal İhtiyaçlar

Marx’a göre, doğal ihtiyaçlar zorunlu ihtiyaçlar biçiminde var olmaktadır. Bunu, insanların varlıklarını sürdürmek için gidermek zorunda oldukları ihtiyaçlar şeklinde yorumlamak mümkündür (Fraser, 2008, s. 159).

1844 tarihli ‘Ekonomi ve Felsefe El yazmalarında’ Marx şöyle yazar:

“Açlık doğal ihtiyaçtır: bu nedenle giderilmesi ve yatırılması için bir doğa ve dışında bir nesne gerektirir. Açlık, bedenimin, onun dışında var olan ve bütünlüğü ve ifadesi için vazgeçilmez olan bir nesne için duyduğu kabul edilmiş bir ihtiyaçtır” (Marx, 2017, s. 169).

Buradan açlığın, bir insanın yaşamak için gidermek zorunda olduğu en temel ihtiyaçlardan birisi olduğunu anlıyoruz. Marx'a göre bir yandan insanların açlık gibi giderilmesi gereken ihtiyaç dürtüleri varken, diğer taraftan, insanın dışında bu dürtülerin nesneleri vardır. Bunlar, ihtiyacın nesneleri olarak vazgeçilmez olan temel nesnelerdir. İnsanlar ihtiyaçlarını bu nesneler aracılığı ile karşılarlar (Marx, 2017, s. 168-169).

İhtiyaçları giderecek bu nesneler olmazsa insanlar yaşayamayacaktır. Demek ki doğal ihtiyaç dediğimiz bu ihtiyaçlar yaşamak için zorunlu olan en temel ihtiyaçlardır (Fraser, 2008, s.149). İnsanlar doğdukları andan itibaren bu ihtiyaçların nesnelerine gereksinim duymaktadırlar. Öyleyse, insanlar yaşamak için gidermek zorunda oldukları doğal ihtiyaçlarla doğarlar.

Marx, toplumda değişik biçimler alan temel veya doğal ihtiyaçlara dair bir anlayışla hareket eder. Bu ihtiyaç biçimleri, kapitalist ve çalışan arasındaki ilişkinin yani çalışan bir bireyin kapitalizmin içindeki çelişkili varlığını ifade eden bir ihtiyaçlar devresi içinde bulur (Fraser, 2008, s.155). Ayrıca Marx'a göre, işçinin ihtiyacı sermayenin ihtiyacına indirgenerek, onların ihtiyaçları yabancılaştırılır. (Heller, 1976, s.23).

Marx, 1844 yılında yazdığı Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları adlı yapıtında yabancılaşma kavramı üzerinde durmaktadır. Yabancılaşma, insanın kendi yarattığı şeylerin kendi karşısına yabancı bir varlık olarak çıkması ve o varlıkların egemenlikleri altına girmeleri olarak tanımlanabilir.(Coser, 2008, s. 64).

Marx'ın yabancılaşma teorisi, materyalizm yaklaşımına uygun olarak maddeci ve ekonomik temellere dayanır. Kapitalist bir toplum içerisinde ekonomik yabancılaşma sadece zihinsel değildir. İnsanların normal hayatlarında ve eylemlerinde mevcut olan bir durumdur. Yabancılaşma teorisi dört ana özelliğe sahiptir; İnsanların doğadan yabancılaşması, kendilerinden yabancılaşması, türsel varlıklarından yabancılaşması ve diğer insanlarda yabancılaşması.

Marx'a göre, çağdaş ekonomik etkinlikte, emeğin ürünü olan nesneler, işçiye “yabancı bir varlık” olarak dururlar. İnsan emeği kendi ürettiği bir objede cisimleşir ve fiziksel bir nesneye dönüşür. Bu ürün emeğin bir nesnelleşmesidir. İşçi emeği ile nesneyi oluşturmuş, emeğini nesnenin içine koymuştur. İnsan emeği sayesinde ürettiği nesneye başka birisi tarafından sahiplenilir. İnsan artık emeğiyle ürettiği nesneye yabancılaşır. İnsanlar aynı zamanda üretim süreci aracılığıyla kendilerinden de

yabancılaşır. Çünkü Marx'a göre çalışmak çalışanların doğasının bir parçası değildir. Çalışanlar üretim süresince fiziksel ve zihinsel kapasitelerini özgürce geliştiremez. Kendilerini sadece boş zamanlarında insan gibi hissederler. Çalışırken kendilerine değil başkalarına aittirler. Böylece yabancılaşmış bir emeğin ürünü olarak işçi, emek ile bir başka kişi arasında yeni bir ilişki imal etmiş olur. Bu öteki kişi kapitalisttir. Yabancılaşmış emeğin nihai ürünü özel mülkiyettir. Özel mülkiyet yabancılaşmış emeğin ürünü olduğu gibi aynı zamanda onun aracılığıyla emek de yabancılaşır. Sonuçta işçilerin özgürleşmesi ve nihayet bir bütün olarak toplumun özgürleşmesi için özel mülkiyetten toplumun özgürleşmesi gereklidir (Marx, 2017, s. 73-91).

Zorunlu İhtiyaçlar

Marx'a göre zorunlu ihtiyaçlar, emek güçlerini çalışma hayatının içinde tutmaları için işçileri uygun bir durumda tutan ihtiyaçlardır (Marx, 2003, s. 275).

Ayrıca Marx, zorunlu ihtiyaçların içerisine eğitimi de eklemektedir. Zorunlu ihtiyaçların içerisine eğitimin eklenmesi Marx'ın eğitimi, maddi olan ihtiyaçların dışında bir ihtiyaç türü olması bakımından önemli görünmektedir. Ancak, bu tür ihtiyaçların giderilmesi için emek gücüne eklenen değere dahil edilmeleri gerekir. Çünkü, bu ihtiyaçların gidermek para biçimi yoluyla olabilir. Dolayısıyla Marx'a göre zorunlu ihtiyaçlar, satın alınabilmelidir. Marx'a göre, zorunlu ihtiyaçlar gelişmeyle ilgilidir. Zorunluluğun kendisi değişimlere tabidir, çünkü ihtiyaçlarda tıpkı ürünler ve çalışma becerileri gibi üretilir. Bu ihtiyaçların belirlediği sınırlar içinde artışlar ve azalışlar olur (Marx, 1979, s. 527). Zorunlu ihtiyaçlar, doğal ihtiyaçların sahip olduğunu varsaydığı sabit doğaya uymaz. Aksine, hem doğal hem de zorunlu ihtiyaçlar kendi içlerinde derecelere sahiptir ve her ikisi de kültürel veya ahlaki bir unsur içerir. Onları oluşturan şeyler ülkeler arasında ve hatta ülkeler içinde de farklılık gösterir (Fraser, 2008, s.155). Marx bunu şöyle ifade eder:

“Zorunlu ihtiyaçlar, doğal ihtiyaçların giderilmesinin sermayede aldığı biçimdir. 'Doğal ihtiyaçlar' emek gücünün satılmasıyla ve 'zorunlu ihtiyaçlar' biçiminde giderilir” (Marx, 2003, s. 807). İşçiler 'doğal ihtiyaçlarını' emek gücünün satışı ve karşılığında bir ücret alımıyla sağlar. Bu ücret satın alınan şeylere harcandığında, eğer işçilerin çoğunun almaya gücü yetiyorsa, zorunlu görülmeye başlanır. Dolayısıyla, bu mallar zorunlu ihtiyaçları karşılar ve zorunlu geçim kaynağıdır (Fraser, 2008, s.158). Yani, işçinin emeğinin değeri, yaşamak ve ailesiyle birlikte geçimini sağlamaya yetecek

kadar olan bir miktardır. Üretim sürecinde kullanılan her türlü fiziksel ve ruhsal enerjinin her gün yeniden üretilmesi, yenilenmesi gerekir. İşçinin bir sonraki gün işe başlaması için ihtiyaç duyacağı beslenme, barınma ve diğer bazı şeyleri satın almazı zorunludur.

Özetle, işgücünün değeri, ertesi gün işe başlaması için gereken ihtiyaçların karşılanmasına yetecek miktardır. (Schellenberg, 1999, s. 78).

Lüks İhtiyaçlar

Fransızca kökenli bir kelime olan lüks, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük’de gereğinden fazla, gösteriş, şatafat ve bu kelimelerin kombinasyonları olarak tanımlanmaktadır.

Marx’a göre zorunlu ihtiyaçlar, mutlaka karşılanması gereken ihtiyaçların nesneleri iken, lüks ihtiyaçlar karşılanması çok da gerekmeyen ihtiyaçlardır. Dolayısıyla, lüks ihtiyaç, işçinin emeği karşılığında satın almak zorunda hissetmediği şeylerdir (Marx and Engels, 1976, s. 133). Marx, lüks malların sadece kapitalist sınıf tarafından tüketildiğini fakat refah hallerinde işçi sınıfının da geçici olarak lüks tüketimden pay aldığını söyler (Marx, 2003, cilt II, s. 488). Marx’ın ihtiyaçlar devresinde lüks ihtiyaç, zorunlu ve doğal ihtiyacın zıttı gibi görünür ancak aynı zamanda doğal ve zorunlu ihtiyaç biçimini alabilir. Katı ve sıkı ayrımlar geçerli değildir çünkü biçimler, doğaldan zorunluya, zorunludan doğala, lüksten zorunluya hareket halindedir ve bütün tarih, *“duyusal bilinçliliğinin nesnesi olmaya yönelen ‘insan’ı geliştirme ve hazırlamanın, aynı zamanda kendi doğal ihtiyaçlarına doğru yönelen ‘insan olarak insan’ın gereksinimlerini dönüştürmenin tarihidir”* (Marx, 2017, s. 120). der.

Yüksek İhtiyaçlar

Marx, yüksek ihtiyaçların kapitalist toplumdaki ihtiyaçlar çevriminin çelişkileri içerisinde bir biçimde var olduğunu düşünür. Marx'a göre, doğal zorunluluğun yenilmesi ve insanların yüksek ihtiyaçlarını tam olarak geliştirebildikleri ve giderebildikleri bir alan yaratılması, insanların tam anlamıyla özgürleşmeleri için zorunludur. (Fraser, 2008, s. 160).

Marx, insanların fiziksel ihtiyacı yokken bile üretiyor olmasını anlamlı bulur ve yalnızca böyle bir ihtiyaçtan kurtulan insan gerçekten üretiyor olur. Bundan dolayı, Marx, insanların evrensel olarak ürettiğini ileri sürer; bu nedenle evrensel olarak üretmek, fiziksel ihtiyacın baskısı olmaksızın üretmektir. Bu yüzden, Marx'a göre, insanlar, insan olmayan hayvanlardan farklı olarak, yüksek ihtiyaçları gidermek üzere fiziksel ihtiyaçlarının tatmininin ötesine geçebilen düşünen varlıklardır. Yaratıcı çalışmayla, insanlar gerçekten üretebilir ve özlerini somut bir şekilde ifade edebilirler.

İnsani ve insani Olmayan Hayvani İhtiyaç

Fraser, Marx'a göre insani ihtiyaçların iki genel özelliği olduğunu söyler. Bunlar: Birincisi hayvanların ihtiyacından farklıdır, diğeri ise insanın kendini gerçekleştirmesini oluşturur. Marx'a göre insani hayvandan ayıran şey bilinçli olarak seçim yapabilmektir. Örneğin, bir hayvan zorunlu ihtiyaçlarını tatmin etmek için çalışırken, insan ihtiyacı yokken bile çalışabilmektedir. Bu da hayvanların tek taraflı üretimine karşı insanların evrensel olarak üretmesi anlamına gelir. İnsanın hayvandan ayıran en temel özellik Marx'a göre budur. Ayrıca, Marx *1844 El Yazmaları*'nda, insani ihtiyaçlar olarak gördüğü ihtiyaçlara dair uzun bir örnekler listesi sunar. Bunlar yeme, içme, kitap alma, tiyatroya gitme, dansa gitme, içmeye gitme, düşünme, sevmek, kuram oluşturma, şarkı söyleme, resim yapma, muhafaza etmek vb. gibi ihtiyaçlardır. İnsan olmayan hayvanlar da sadece yeme ve içme ihtiyacını değil, bu ihtiyaçların diğer bazılarını paylaşırlar. Ancak Marx, insani ve hayvani ihtiyaçların aynı olduğunu düşünmemektedir. Marx'a göre, yeme ve içme ihtiyaçlarını açıkça 'insani' kılan, bu ihtiyaçların karşılanma şeklidir. Marx'ın belirttiği üzere, insan kaba pratik ihtiyacın tutsağı olduğunda, doğal ihtiyaçlarını en kaba formlarında tatmin etmektedir. Bu nedenle, yemek veya içmek, insan olmayan hayvanların yeme ve içme eylemlerine eşit şekilde kaba bir ihtiyaçtır. Oysa, insanlar kaba ihtiyacı insani ihtiyaca dönüştürmek zorundadır. Bu ihtiyaç, tatmininin daha kibar bir forma bürünmesiyle insani kılınır. O zaman, yeme ve içme, 'insani ihtiyaçlar' olarak belirlenebilir. (Fraser, 2008, s. 169)

Bencil İhtiyaç

Marx'a göre bencil ihtiyaç, toplumun bütününün ihtiyacı olan toplumsal ihtiyaçla çatışır. Örneğin bir ayakkabı tamircisi, diğerleri için ayakkabı yaparak, toplumsal bir ihtiyacı giderir. Ancak, toplumsal bir ihtiyaç halini alan ayakkabı üretme

zorunluluğu, çalışan üzerinde olumsuz bir etki yapar. Çalışan bu etkiye rağmen bencil ihtiyaçlarından dolayı katlanır. Marx, bundan sonra artık toplumun, çalışanı köle olarak gördüğünü söyler. Buna karşılık çalışan da toplumdan sadece kendi bencil ihtiyaçlarını gidermesini beklerler. Karşılıklı bu istek aynı zamanda bir anlaşmazlık ve bir çatışmadır. (Fraser, 2008, S. 170)

Radikal İhtiyaçlar

Marx, radikal bir ihtiyacın, ancak herhangi bir toplumda herhangi bir şekilde tatmin edilmezse radikal olabileceğini söylemek ister. Radikal ihtiyaçları anlamak için Marx'ın teori ve pratik arasındaki kurduğu ilişkiyi anlamamız gereklidir. Marx, radikal teorinin insanlarda pratik yoluyla gerçekleştiğini ileri sürer. Teoriden kastı ise felsefedir. Eğer felsefe teoriyse, o halde teorik bir ihtiyaç felsefi bir ihtiyaçtır. Marx'ın burada felsefi ihtiyaç olarak bahsettiği şey insanın serbestliği ve ekonomik olarak gelişme ihtiyacıdır. Bu teorik ihtiyaç kendini gerçekleştirme şeklinde pratik bir hal almalıdır. Ancak, üretim yeterli bir gelişim düzeyinde olmaksızın, insan serbestliği sadece teoriktir. İnsanlar hala bir zorunluluğa tabidir. Ancak üretkenliğin artmasının toplumdaki zorunlu emek miktarını azaltmasıyla özgürlüklerini pratik kılabilirler. Fraser, Marx'ın yorumlarından çıkan sonucun, radikal ihtiyaçların insani ihtiyaçların bir formu olduğunu söyler. Dolayısıyla, kapitalizmin çelişkili ilişkileri içinde 'insani ihtiyaçların tatmini kendini radikal ihtiyaçlar olarak gösterir. Sonuç olarak, radikal ihtiyaçlar, artan sınıf bilincini gösteren insani ihtiyaçların varoluş şeklidir. (Fraser, 2008, s. 185-192)

Kendini Gerçekleştirme

Marx'a göre, insanın kendini gerçekleştirme ihtiyacı çok önemli bir ihtiyaçtır. Kapitalizmde insan işçidir ve üretimin bir parçasıdır, sadece bir metadır. Ancak, kişi bunun üstesinden gelmelidir çünkü bu kişinin içsel bir zorunluluğudur. Kendini gerçekleştirme kişinin kendisini, başkaları tarafından kullanılan şeyler ya da nesneler olarak değil, insan olarak görülmesini sağlar. İnsanların bunu başarma yollarından birisi tamamlayıcı, yaratıcı emekle dünyayı şekillendirmeleridir. (Marx, 2017, s. 121).

Marx'a göre hakiki özgürlük alanına giden yol, iş gününün kısaltılmasıyla yani zorunlu çalışma zamanının azaltılmasıyla başlar. Doğal ihtiyaçlarımızın tatmini sabit bir yükür ancak üretim güçlerinin gelişimiyle hafifletilmesi mümkündür. Zorunlu emek

zamanının azaltılması, boşalan zamanda bireylerin sanatsal, bilimsel vb. gelişimine neden olur (Marx, 1979, s. 706). Hem aylaklık hem de yüksek faaliyet zamanı olan bu boş zaman, doğal olarak kişiyi farklı bir özneye dönüştürür ve kişi daha sonra doğrudan üretim sürecine bu farklı özne haliyle girer (Marx, 1979, s. 712). Dolayısıyla, ister aylak ister yaratıcı olabileceğimiz boş zamana duyulan insani ihtiyaç, iş gününün kısaltılmasına ve nihayetinde kaldırılmasına bağlıdır.

Özetlemek gerekirse, Marx'a göre, tarihsel materyalizmin başlangıcı, ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan ve bunun için üreten insanın doğayla olan mücadelesidir. Bu aynı zamanda ilk diyalektik çelişkidir. Bu çelişki tarihsel gelişmenin itici gücü diğer bir deyişle yaratıcı kaynağıdır (Ergun, 1982, s. 148-152).

Marx, doğal ihtiyaçları yaşamak için zorunlu ihtiyaçlar olarak anlar. Bu ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan insanın ise emeğini satması gerekir. Doğal ihtiyaçlar karşımıza zorunlu ihtiyaçlar olarak çıkmakta ve bunları karşılamak için birey emek gücünü satmaktadır. Zorunlu ihtiyaçlar ise emeğin değeri tarafından belirlendiğini ileri süren Marx, emek karşılığı alınan değer artarsa zorunlu ihtiyaçlarda da bir artış olacağını düşünür. İşçi emeği karşılığında eskisinden daha yüksek bir ücret aldığı takdirde, ihtiyaçları da değişmektedir. Önceleri ihtiyaç olduğunu düşünmediği şeyler ihtiyaç haline dönüşmektedir. Bu aşamadan sonra artık lüks ihtiyaçlar gündeme gelir. İşçini aldığı ücret emek gücünün değerinden düşük olduğu zaman ise, tersine bir gelişme gerçekleşir. Bu durumda da zorunlu ihtiyaçlar azalarak sadece doğal ihtiyaçlardan ibaret bir duruma gelebilir. Yani Marx'a göre, ihtiyaçlar emeğin değerinin değişimine paralel olarak değişmektedir. Bu değişim, doğal ihtiyaçlardan lüks ihtiyaçlara doğru bir seyir izleyebileceği gibi, lüks ihtiyaçtan doğal ihtiyaca doğru da bir seyir izleyebilir.

Eleştirel bakış

Marx'ın toplum teorisinde kullandığı tarihsel materyalizm Hegel'in diyalektik düşüncesine dayanmaktadır. Marx, Hegel'in idealist diyalektiğine materyalist bir içerik kazandırmıştır. Hegel, idalist diyalektik yaklaşımında düşünsel evrene öncelik tanımaktaydı. Marx, Hegel'in idealist yaklaşımını kabul etmekle birlikte onun önceliğini değiştirmiştir. Hegel için varlığın temelinde düşünce vardır ve idealist diyalektiğinde maddenin düşünceden oluştuğunu savunmaktaydı. Bu durum düşünsel

nitelikli bir varlık anlamına gelmektedir. Marx'a göre, madde ve varlık düşünceden bağımsız olarak ele alınmalıdır. Sonuçta, Marx düşüncenin maddeden türediğini iddia ederek idealist diyalektiği materyalist bir diyalektiğe dönüştürülmüştür (Tolan, 1996, s. 16-18).

Marx'ın materyalist diyalektiği, her şeyi karşılıklı ilişkiler bütünü içinde ele alır. Hatta Marx, doğa ile toplumun da diyalektik ilişki içinde olduğunu söyler. Ancak Marx, diyalektiği doğa ve topluma farklı uygular. Çünkü düşünce ve irade sahibi olarak insanın kendine özgü özellikleri vardır ve bu yönüyle doğadan farklıdır. Buradan hareketle, herhangi bir toplumsal problemin varlığı söz konusu olduğunda, bunun çözümü için tarihsel materyalist diyalektiğe başvurulmalıdır. (Tolan, 1996, s. 19).

Materyalist yaklaşıma göre, evren maddeden ibarettir. Madde de bilinçten önce gelir. Bilinci, toplumsal yapının geçirdiği bazı evreler oluşturur. Bu yaklaşımda din de bir problem olarak görünmektedir. Çünkü Marx'a göre din burjuvaziye hizmet etmektedir. Bu yüzden dini değerleri yıkılması gerektiğini düşünür.

Marx'ın bu düşüncelerinin bütün dünyayı etkilediği şüphe götürmez bir gerçek olarak görülmektedir. Bu etkilerden bir tanesi de Marx'ın materyalist düşüncesinin insanları dinsizliğe yöneltmesidir.

Materyalizm aslında bilimsel ateizmin temelidir. Marx, materyalizmin idealizmle olan mücadelesini genellemiştir. Toptancı bir bakışla kendi ilkelerinin doğru olduğunu, idealizm dahil diğer fikirlerin de doğru olmadığını iddia etmiştir. Yaşamda ve insanlık tarihinde ki bütün olup bitenleri kendi gözlüğüyle bakmaya çalışmıştır. Bu bakış da olup bitenleri materyalist bir anlayışla yorumlaması anlamına gelmektedir. Marxizm'in kendisi din haline getirilmiş, ileri gelenleri de kutsal insanlarmış gibi görülmüştür.

Her şeyin maddeden oluştuğunu ve maddenin de ezeli olduğunu iddia eden materyalizm çok eleştirilmiştir. Bu eleştirilerde de kanımca çok haklı yönler vardır.

Örneğin, maddeden evrenin nasıl oluştuğunu açıklayamamıştır. İnsanın maddi olmayan; fikirleri, ahlakı, psikolojisi ve değerleriyle ilgili kapsamlı bir felsefe ortaya koyamamıştır. Maddenin nasıl ortaya çıktığı ve maddenin insanı nasıl oluşturduğunu açıklayamamıştır. İnsan gibi canlıların maddeyken nasıl canlandığını ve düşünce sahibi

ve de değerleri olan ahlâkî bir varlık haline dönüştüğü materyalizmin cevaplayamadığı sorulardandır.

Ayrıca, Marxizm olaylara Avrupa merkezli olarak bakmıştır. Dolayısıyla, tüm toplumlara uygulanamaz bir yaklaşımdır. Aslında bu yaklaşımın ütöpik olduğunu da söyleyebiliriz. Genelleyen bir yaklaşımla bütün sosyal ve tarihi olayların ekonomik faktörlerden meydana geldiğini ileri sürülmüştür. Haliyle, etik boyut göz ardı edilmiştir. Çatışmasız ve sınıfsız bir toplum amaçlanmış fakat devrimin gerçekleşmesi için her şey meşru sayılmıştır. Düşünülenin aksine eşitlik ve özgürlük için yapılan devrimler amaçlanan sonuca ulaşmamıştır. Devrimlerden sonra sınıf çatışmaları sona ermemiştir. Ne yazık ki devrimlerden en çok zararı da yine çalışanlar görmüştür. Devrim beklendiği gibi geçekleşmemiştir. Sanayisi gelişmiş ülkelerde beklenen devrim, yoksul ülkelerde gerçekleşmiştir. Asya, Doğu Avrupa ve Güney Amerika'daki devrimler buna örnek olarak verilebilir.

Marx, *1844 Ekonomi ve El Yazmaları* 'nda; Doğanın insanın bedeni olduğunu ve insanın doğanın bir parçası olduğunu söyler.

İdealist felsefe, insan ile doğa ilişkisini bir dualizm şeklinde görür. Bu yaklaşımda insan doğanın dışındadır. Materyalizm ise, insan ile doğa bir birlik içindedir. Bu anlayışta insan doğanın içinde yok olup gider. Bu durumda da, insanın temel özelliklerden olarak gördüğümüz bilinç normal bir doğa sürecine dahil olur. İnsan elbette ki doğanın içindedir. Fakat doğanın içinde kaybolmuş bir parçası değildir. İnsan bilinci sayesinde doğayı insanileştirir. Yani, emeğiyle doğayı dönüştürür.

Marx insanı temelde ekonomik bir varlık olarak görür. Bu elbette önemli bir iddiadır. Marx'a göre insan, kendisinden başka nesneler yoluyla sağlanabilen gereksinimleri olması anlamında, bu gereksinimleri karşılayabilmek için doğaya yönelmiştir. Bunun için etkinlikte bulunması ya da çalışması gerekir. Bu sadece herhangi bir şeyi yapması anlamında değildir. Bir insan beslenmek için avlanabilir fakat bunu hayvanlar da yapmaktadır. Ona göre insan, ancak çalışma sayesinde insan olur. Bu da insanı temelde ekonomik bir varlık haline getirir. Fakat elbette insan sadece ekonomik bir varlık değildir. Onun aynı zamanda toplumsal bir boyutu da vardır. Marx'a göre çalışma sayesinde insan olan kişi, teknolojik gelişmeler ve makineleşme ile çalışmak zorunda olduğu zamanı azaltacak ve arta kalan boş zaman, insani ihtiyaçların tam olarak giderildiği bir alana doğru hareket edecektir (Marx, 2017, s.

169). Ancak günümüzde teknolojinin gelişmesinin çalışanlara artı boş zaman kazandırmak yerine sadece ve ne yazık ki, birim zamanda yapılan iş miktarını arttırmıştır. Çalışanlar artık makineyle ve teknolojiyle yarışmak zorunda kaldıklarından daha hızlı çalışmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak Marx'ın geliştirdiği materyalist anlayışın, toplumların anlaşılmasına ve sosyolojinin gelişmesine büyük katkı yaptığı söylenebilir. Marx'ın katkılarından belki de en önemlisinin kapitalizmi eleştirmesi olduğunu düşünüyorum.

İBN HALDÛN

İlkçağda itibaren bir çok düşünür toplumların nasıl oluştukları ve geliştikleri konusunda fikir ortaya koymuştur. Bunların içerisinde İbn Haldûn, düşünme yöntemindeki özgünlük nedeniyle diğerlerinden farklı görünmektedir. Günümüzde İbn Haldûn'un yaptığı çalışmaları sosyoloji ve tarih alanıyla ilişkilendirilmektedir. Bunun yanında İbn Haldûn, tam anlamıyla insanın merkezde olduğu bütün alanlarda düşünmüş ve çalışmıştır.

İbn Haldûn bulunduğu toplumun politikasının ve ekonomisinin yanı sıra değişik toplumsal kurumları da incelemiştir. Bu kurumların örgütsel yapılarını inceledikten sonra da birbirleri ile karşılaştırmıştır. Ayrıca, siyasal egemenlik ve otorite kaynaklarını da incelemiştir.

Toplumlar arasındaki farkın kaynağını geçinme yöntemlerinin farklılığına bağlamıştır. Bunların yanında, toplumlar arasındaki farkın kaynaklarından bir diğeri olarak, üretim ilişkileri ve ekonomik şartlar ve hatta o toplumun yaşadığı coğrafyanın bile etkili olduğunu ileri sürmüştür. (Gürkan, 1967, s. 230).

İbn Haldûn, toplumların geçirdiği gelişmelerin incelenmesinin yeterli olmadığını, aynı zamanda o gelişmelerin nedenlerinin de incelenmesi gerektiğini düşünür. O'na göre asıl önemli olan da odur. O yüzden, toplumları anlamak için toplumun geçirdiği aşmaları nedensel ilişkileriyle araştırmak gereklidir. Ancak bu şekilde toplumları anlayabiliriz. (Gürkan, 1967, s.227).

İbn-i Haldûn, toplumu incelenmesinin sonucunda, toplumsal değişimin neden ve sonuçlarının araştırılması için “Ümran İlmi” ni ortaya atmıştır. Bu yeni ilim, insan topluluklarının doğasını ve yaşam şekillerini inceleyecek, bu toplumların devletlerini nasıl kurduklarını ve bu devletlerin nasıl yıkıldığını araştıracaktır. Ayrıca, zaman içerisinde bu toplumların ekonomik değişimlerin, bilim ve sanat çalışmalarının nasıl ve niçin değiştiği de bu ilmin konusudur (Gürkan, 1967, s. 229).

İbn Haldun'a göre tarihçi öncelikli olarak tarihteki olayların nedenlerini ve bu nedenlerin olayların sıralamasını nasıl etkilediğinin bulmaktır. Buradaki bedensellik klasik felsefedeki nedensellikten aynı değildir. Nedensellik klasik felsefede nedensellik ilk neden düşüncesine götürür. İlk nedeni bulmak ise felsefenin konusudur. İbn Haldun

ise nedenselliğe olgucu bakar. Somut olgu ve olaylar arasında kurulan nedensellik tarihe uygulanarak toplumsal ve tarihsel yasalar ortaya çıkarılabilir. Bunu yapacak olan da “umran ilmi”dir. (Yıldız, 2010, s.25-55)

İbn Haldûn önemli bir kavram olan asabiyet kavramı üzerinde çok durmuştur. Asabiyet onun devlet fikrinin esasını teşkil eder. İbn Haldûn’a ait olan bu kavram, en genel anlamıyla, aynı soydan gelen insanların yardımlaşmasında ve dayanışmasında, onların bir tehlike anında kendilerini birlik içerisinde savunmasına işaret eden bir kavramdır. İbn Haldûn asabiyyeti ilk önce kan birliğine dayandırır. İlk önce kan birliğine dayanan daha sonra inanç birliğine evrilen ve sonunda devletin kurulmasında da önemli rolü olan çok kritik bir kavramdır asabiyyet. (Şirvani, 1965, s. 225)

İbn Haldûn’un Sosyal Düşüncesinde “İhtiyaç”

İbn Haldûn’un genel olarak insan yaklaşımına göre insan, bir çok üstün vasfı olsa bile beden ve bilinçten oluşan bir varlık olarak ihtiyaçları olan bir varlıktır. Bu ihtiyaçlarını gidererek hayatını idame ettirir. Bu sebeple fizyolojik istek ve ihtiyaçları ile doğayla; bilinç yapısıyla da psikolojik ve sosyolojik olgular ile ilişki halindedir (Kösemihal, 2007, s. 21).

İbn Haldûn’a göre ihtiyaçlarını karşılamak için de toplumsal yaşam insan için zorunludur. Bu zorunluluk insanın yaşamı boyunca yapacağı bütün eylem ve davranışlarını belirler. Dolayısıyla, insanın doğduğu andan itibaren başlayıp toplumsal yaşama şekillerine kadar geçirdiği bütün evrelerde onu yönlendiren, onu motive eden asıl neden onun ihtiyaç sahibi bir varlık oluşudur. İnsan hayatını bu temel olguya bağlı olarak sürdürmektedir. Yani, insanın en temel ve doğal hareket noktasını ‘ihtiyaç’ olgusu oluşturmaktadır. İhtiyaçlar onu, yaşamın hareketlenmesine, çeşitlenmesine daha da önemlisi onun varlık görüntülerinin biçimlenmesine yol açmaktadır. İbn Haldûn İhtiyaçlar sınıflamasıyla yaşama koşulları ile yaşama alışkanlıklarının birbirine paralel olduğunu ileri sürer. O’na göre insan ihtiyaçları değişkendir ve bu ihtiyaçlar değiştikçe toplum yapısı da değişir. Değişen ihtiyaçlar ve insanların neleri ihtiyaç olarak algıladıkları toplum yapısıyla birlikte o toplumdaki insanların profilini de göstermektedir(Görgün, 1999: s.547).

İbn Haldûn, insanın yaşamını idame ettirmesi için zorunlu ihtiyaçları olduğunu belirtir. Bunlara örnek olarak besin maddelerini verebiliriz. Hayvanlar, ihtiyaçlarını yaşadığı doğal çevrede hazır bulurlar. Bunun için üretim yapmalarına gerek yoktur. Bunun için bir üretim faaliyetinde bulunmalarına gerek olmaksızın çevrelerinde hazır bulurlar. Oysa insanlar için bu durum farklıdır. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmesi bir üretim süreci neticesinde gerçekleşir. O'na göre insanla hayvan arasındaki farkı sadece üretim yapmak değildir. İktisadi faaliyette bulunmak da bu farkın bir göstergesidir. Şu halde, ihtiyaçlarını karşılamak için bir şeyler üretmek ve iktisadi faaliyet insanlar için gerekli ve zorunludur. Ancak bu şekilde ihtiyaçlar karşılanabilir. İktisadi faaliyeti insanın doğal bir faaliyeti olarak gören İbn Haldun, insanı iktisadi faaliyetle birlikte düşünür. Öyleyse insan, hayatını sürdürebilmesi için zorunlu olarak ihtiyaç duyduğu şeyleri çalışarak ve iktisadi faaliyetlerde bulunarak karşılar. Bu, aynı zamanda insanı hayvandan ayıran bir özelliktir (Kozak, 1984, s.34).

İbn Haldûn, insanın geçimini sağlamak için fitratı icabı üretim ve değişim faaliyetleri ile uğraşmak durumunda olduğunu vurgular. Bu anlamda üretim ve ekonomik faaliyet, tabiatları itibariyle Allah'ın emirlerine uygun meşru faaliyetlerdir. İbn Haldûn'un ekonomi ile din, ahlak ve erdem anlayışını bir araya getiren ve ticareti reddetmeyen bu yaklaşımı, yaşadığı dönemin özgün bir düşüncesi olması açısından önemlidir.

İbn Haldûn'a göre iktisadi faaliyette bulunmak öyle önemlidir ki, bunun Allah'ın emri olduğunu söyler (İbn Haldûn, Mukaddime, II.Cilt, 2007, s. 694). Bu görüş düşüncesini inancıyla ilişkilendirmesi bakımından önemli görünmektedir. İktisadi faaliyet yapmak dinin bir gereği olduğuna göre aynı zamanda bir ibadet olarak da anlaşılabilir. Üretimle ilgili: *“Allah insanı yaratmış, gıdasız yaşamayı ve hayatını devam ettirmesi mümkün olmayacak sürede ve biçime koymuş, fitratı ile gıdasını aramaya ve kendisine tevdi edilen kudret ile bunu elde etmeyi ona belletmiştir.”* (İbn Haldûn, Mukaddime, I.Cilt, 2007, s. 213.). şeklindeki görüşü de üretimin insanın bir görevi oldu anlamına gelmektedir.

İbn Haldûn ayrıca, insanın ihtiyaç duyduğu şeyleri elde etmek için yardımlaşmanın olması gerektiğini dile getirir:

“İnsanlardan bir kişinin kudreti muhtaç olduğu gıdayı tek başına elde etmeye kafi gelmez. Bu gıdanın asgari kısmını bile tam olarak temin edemez. O halde, hemcinsinden olan bir çok kişilere ait kudretler bir araya toplanmalıdır ki hem kendisinin hem de onların rızık ve maişetleri temin edilmiş olsun. Yardımlaşma suretiyle, istihsale iştirak edenlerin kat kat fazlasının ihtiyacını karşılayacak kafi miktarda mal veya rızık hasıl olur.” (İbn Haldûn, Mukaddime, I.Cilt, 2007, s. 213.).

İbn Haldûn’un da yer aldığı müslüman coğrafyasında, Tanrı’dan farklı olarak insanın bir çok ihtiyacı olduğuna işaret edilmiştir. Bu ihtiyaçlarını karşılamak için de insanların bir arada yaşamaları zorunludur. Bu şekilde ele alınan ihtiyaç kavramı, o coğrafyada Farabi den itibaren siyaset felsefesinin önemli kavramlarından biri haline gelmiştir. Bu kavramı diğer düşünürler iyi yaşamının gereği olan ve karşılanması gerekli gereksinimler olarak kabul ederken İbn Haldûn ayrıca Ümran’ın oluşumunu ihtiyaç kavramıyla temellendirir. Öyle ki, insan göçebe yaşamdan yerleşik yaşama ihtiyaçları yüzünden geçer ve böylece medeni toplumlar kurulur.

En başta söylediğimiz gibi, insanı ve toplumu birlikte düşünen İbn Haldûn, insanı toplumdan hareketle, toplumu da insandan hareketle anlamaya çalışır. Yaptığı gözlemler sunucunda toplumsal hayat şekillerini iki temel kategoriye ayırır. Bunlar: göçebelik (bedevilik) ve yerleşik yaşam (hadarilik) dir. Bu iki kategori ümran ilminde çok önemlidir. İnsanların birlikte yaşamaları ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli değildir. İhtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetleri o toplumun fiziki şartlarına da bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu değişiklikleri dile getirirken, o toplumdaki insanların geçimlerini sağlama tarzını esas alır. İbn Haldûn’a göre, insanlar yardımlaşmak için birlikte yaşarlar. Yardımlaşırken de öncelikleri ihtiyaçlarını gidermektir. Böylece de zorunlu ihtiyaçlarını karşılarlar. Zorunlu ihtiyaçlar ilk önce, beslenme, barınma ve korunma ile ilgilidir. Bedevi yaşam biçiminde bunlar çevrenin doğrudan verdiği imkanlarla karşılanır. İnsanlar, fiziki çevrede hayvan ve bitkilerden elde edilenlerle beslenir ve giyinir. Göçebe de bunlarla yetinirler. (İbn Haldûn, Mukaddime, I.Cilt, 2007, s. 325). Yani göçebelik, doğayı değiştirmeden ondan faydalanarak zorunlu ihtiyaçlarını gidermektir. Bu yüzden göçebenin hayatının ilkesi vermeden almadır. Bu yüzden göçebe, bulunduğu yerde ki doğanın kendisine verdiği ile yetinmek zorundadır. O bölgede tüketecek bir şey kalmayınca başka bir yere gitmek zorundadır. Dolayısıyla, göçebenin bir yerde çok fazla kalması mümkün değildir. Bazı

göçebeler hayvancılıkla da uğraştıkları için onlar hayvanlarının ihtiyaçlarını da karşılamak zorundadır.

Zor şartlarda yaşam mücadelesi vermeleri göçebeliğin en önemli özelliğidir. Bu yaşam mücadelesini, besin temini ve güvende olma şeklinde iki açıdan verir. Besin temini için de güvenlik için de topluma mensup insanların birbirlerine desteği büyük önem arz etmektedir. Çünkü, tek başlarına kontrol edemedikleri ve kendisine bağımlı oldukları bir çevrede yaşamaktadırlar. Özetle söylemek gerekirse, göçebelik toplumsal hayatı zorunlu kılarken, toplumsal hayat da yardımlaşmayı gerektirir.

İbn Haldûn, göçebe (bedevi) ile yerleşik (hadari) ayrımını yapmak için zorunlu (zaruri), normal (haci), tamamlayıcı (kemali) kavramlarını kullanır. Zorunlu (zaruri), yaşama için gerekli olan; besin, barınak ve giyecekten meydana gelir. Normal (haci), zorunluluk arz etmemekle birlikte varlığı insanı rahatlatan, o an bir ihtiyaç olarak görülmesi de zaman içerisinde ihtiyaç hissi verebilecek şeylerdir. Tamamlayıcı (Kemali) ihtiyaçlar ise, zorunlu ve tamamlayıcı ihtiyaçları karşılanan insanların estetik kaygılarla geliştirdikleri yaşam ve tüketim olanaklarıdır. Göçebeler, zorunlu olanlarla yetinirler. Bunun sebebi, onların sürekli bir yaşam mücadelesi içinde olmalarıdır. Daha ileri ihtiyaçlar olan, normal ve kemali ihtiyaçlar yerleşik hayatta gündeme gelebilir. Yani bunlar hadarilerin hissedebileceği ihtiyaçlardır. İbn Haldûn'a göre aslında, hadariler bu yüzden birlikte yaşarlar. (İbn Haldûn, 2007, 1.cilt, s. 323).

İnsanın var olması konusunda hayati bir işlevi olan “ihtiyaç” olgusu İbn Haldûn göre en öncelikli konudur. Öyle ki, ihtiyaç sayesinde toplumlar oluşur ve yıkılır.

İnsan hayatında asıl olan zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Zorunlu ihtiyaçlar da göçebelikte karşılanır. Bu yüzden göçebeliğin yaşam tarzlarında önceliği vardır.

Göçebeler zaman içerisinde zorunlu olan ihtiyaçlarının temini için çevrelerine hakim olmayı öğrenmelidir. Bu, o çevreyi kullanmaları demektir. Bunun anlamı ise yerleşik hayattır. Yerleşik hayatta ihtiyaç duyulan zorunlu şeylerin üretilmesi için iş bölümü yapma zorunluluğu ortaya çıkar.

Ayrıca, bir insan topluluğunun göçebe (bedevi) yaşamdan yerleşik (hadari) yaşama geçmelerinin en temel sebebi de ekonomik dürtülerdir. Bu dürtülerin sebebi de, zorunlu (zaruri), tamamlayıcı (haci) ve güzelleştirici-tamamlayıcı nitelikteki (kemali) ihtiyaçlarıdır. Bu nedenle gelişmemiş toplumlar, zorunlu ihtiyaç maddelerini, geliştirmek ve kalkınmakta olan milletler haci nitelikteki normal ihtiyaçlarını, kalkınmış ülkeler ise ileri ihtiyaçlar olan tamamlayıcı ve lüks ihtiyaç maddelerini tüketirler. Böylece üretim ve tüketim olgusu, toplumların yapıları ve içinden geçtikleri değişme süreci ile doğrudan ilintili olmaktadır.

Umran⁴ İhtiyaç İlişkisi

İbn Haldûn, her hangi bir yerde şehrin kurulması ve buranın sosyal faaliyetlerin olduğu, ekonomik, idari ve siyasal faaliyetlerin yapıldığı bir yer haline gelirse, bu duruma umranın kurulması ve gelişmesi anlamına geldiğini söyler. Bunu tersine bir hareket olursa, bu durum da umranın azalması, gerilemesi ve yıkılması anlamına gelir. (İbn Haldûn, 2007, 1.cilt, s.113).

İbn Haldûn’a göre, insan temel ihtiyaçlarını karşıladıktan ve ekonomik düzeyi arttıktan sonra daha önce çok hissetmediği sosyal ihtiyaçlar artık hissedilir hale gelir. Bu durumu, daha önceleri yaşamış toplumlarla birlikte aynı zamanda bugünün toplumlarına baktığımızda anlayabiliriz. Medeniyet seviyesi artan toplumlarda sadece zorunlu ihtiyaçları gidermeyle yetinmeyip, ilim ve estetiği de yaşam için karşılanması gerekli ihtiyaçlar olarak görmelerinden anlayabiliriz (Wilson, 2003, s. 536).

Tekraren söylemek gerekirse, İbn Haldun’un düşüncesinin temeli insanın toplumsal bir varlık oluşudur. Ona göre insan, bir toplumun içerisinde var olabilir. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Toplumsallık, zorunlu olarak sadece insan toplumunda bulunan bir takım oluşumlar da ortaya çıkarır. İnsan doğal olarak yiyecek bulmak ve güvende olmak için ihtiyacı olan şeyleri elde etmek ister. Bunu yapabilmesi için de dayanışma ve yardımlaşma gereklidir.

İbn Haldûn’a göre ihtiyaç olgusu, umranın başlangıç noktasıdır. Dolayısı ile, umranın başlangıç noktası ile kemale ermesi ve sonunda da yok olması arasındaki süreçleri “ihtiyaç” olgusu belirlemektedir. Bir başka ifade ile, uygarlığa doğru ilerleyen

⁴ Umran, toplum veya kültür anlamında kullanılmaktadır. (bkz: Stephen Frederic Dale, İbn Haldûn ve İnsan Bilimi, (Çev.: Ayşecan Ay ve Canan Coşkan), Say Yayınları, İstanbul 2018, s.47.)

toplumlar önce zorunlu sonra normal daha sonra da tamamlayıcı düzeydeki ihtiyaçlarını gidererek bu süreci tamamlarken, aynı toplum; uygarlığını yitirip, tarih sahnesinden silinirken de elde ettiği bu değerleri birer birer kaybetmek suretiyle önceki durumun aksine bir hareket sergiler. İnsan ancak toplum ile birlikte var olur. Toplum ise, sadece insanların bir arada yaşaması demek değildir. Toplum diyebilmek için bir düzenin de olması gerekir. İbn Halhun'a göre, toplumdaki insanların kendileri güvenliği ve adaleti aynı düzeyde yapamayacağı için bir otorite zorunlu olarak ortaya çıkar. (İbn Haldûn, 2007, 1.cilt , s.209).

Özetle, bir toplumun ve uygarlığın inşası, ister ekonomik, ister dini, ister siyasi olsun ihtiyacın farklı düzeylerde tatmin edilmesine bağlıyken, aynı toplumun gerilemesi ve sonunda yıkılması da bu değerlerin terk edilmesiyle yaşanmaktadır. Yani bir devlet ve uygarlık, çöküş sürecinde, önce tamamlayıcı (kemali), değerlerini, sözgelimi bilim, teknik ve sanattaki gelişmeler gibi olumlu kazanımlarını yitirir. Bir toplumun yönetici konumundaki kimseleri, buna karşı etkili önlemler almazlarsa, bu kez gündelik hayatta gereksinim duydukları normal (haci) seviyedeki değer ve kazanımların yitirilmesi gündeme gelir. En sonunda ise, İbn Haldûn'un ifadesiyle artık 'umran' sona erer.

İbn Haldûn'un yerleşik olarak tabir ettiği toplum bugünün ekonomisi ve teknolojisiyle büyük bir pazara dönüşmüştür. Böyle bir ortamdaki ihtiyaç algısının değişmesi ilişkileri de değiştirmektedir. İhtiyacı olmayan şeyleri satın alan kişi içinde hissettiği boşluğu tüketmenin verdiği geçici haz ile kapatmak ister. Ancak ne yazık ki, doyurulan her ihtiyacın ardından yeni bir ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu da bireyi arzu-tüketim ve tekrar arzu şeklinde bir döngüye hapseder. İnsanın üretmemesi düşünülemez. Çünkü insan üreten bir varlıktır. Sorun sadece gereksiz ve aşırı tüketime yönelik bir üretime doğru gidilmesidir.

Eleştirel bakış

Dale, İbn Haldûn'un sistematikleştiren bir felsefeci olmadığını söylese de, O'nun, bir toplumun, uygarlık/devlet oluşturma süreci hakkında izlediği sosyoloji ve antropoloji merkezli analizi, gözlem ve değerlendirmeleri, O'nun, çağını aşan bir bilim adamı olduğunu göstermektedir.

İbn Haldûn, göçebe ve yerleşik toplumlar olarak belirlediği iki toplum tipini inceleyerek bunlar arasında sistematik bir karşıtlık kurmuş, bu toplumların oluşması ve yıkılmasını bir takım olgulara bağlamıştır. İbn-i Haldûn'un kurduğu bu karşıtlık, daha sonra Marx ve diğer bazı düşünürlerce geliştirilen materyalist sosyolojinin öncüsü sayılabilir diye düşünüyorum.

Ayrıca, göçebe toplum-yerleşik toplum ayrımı üzerinde dururken, incelediği toplumların geçirdikleri aşamaları doğru tahlil etmekle birlikte; tarihteki bütün toplumların aynı aşamaları geçtiğini söylemek zor görünmektedir. İbn Haldûn'a göre, İlk insandan kırsal kabileye ve orada da yerleşik hanedanlıklara doğru evrimsel bir hareket vardır (Dale, 2018, s. 183). Bu hareket ya medeniyete doğru, ya da yıkıma doğru olacaktır. Bu düşünceden her toplumun medenileşeceğini ve sonra da yıkılacağını anlamak mümkün görünmektedir.

Bununla birlikte, şu hususu da belirtmekte yarar görüyoruz; İbn Haldûn'un, ihtiyaçları zorunlu (zaruri), normal (haci) ve tamamlayıcı (kemali) olarak sınıflandırması, A. Maslow tarafından ileri sürülen 'ihtiyaçlar hiyerarşisi' kuramını andırmaktadır. Maslow'dan çok önce böyle bir tasnif yapmasını dikkate değer buluyoruz. Burada eleştirilmesi gereken nokta da tam bu benzerlik olsa gerek. Şöyle ki, ihtiyaçların bir noktadan (zaruri) başlayarak hiyerarşik bir sıra izlediğini düşündüğümüz zaman, bitmeyen bir ihtiyaç listesiyle karşı karşıya kalıyoruz. İbn Haldûn, toplumların ihtiyaçlarını gidererek medenileşeceğini varsayarak ihtiyaçların sonsuz olduğu düşüncesini hatırlatmaktadır. Tamamen olgularla hareket etmesine rağmen bir sıra izleyen ihtiyaçların karşılanmasıyla medeni bir topluma ulaşma düşüncesi bir normatiflik izlenimi vermektedir.

İbn Haldûn'un göçebe ve yerleşik toplumunu oluşturan üretim ve tüketim ilişkisinin sınırları bugünkü dünyada kaybolmuş görünmektedir. Çünkü, bedevi denen toplumlarda dahi tarımsal ürünler marketlerden alınmakta, göçebelikten yerleşik hayata geçmiş toplumlarda İbn Haldûn'un kaybolacağını söylediği asabiyet, küçük gruplaşmalar halinde; hemşehricilik veya mikro milliyetçilik olarak devam etmektedir. Medeni diye adlandırılan yüksek binalı büyük şehirlerde hadari toplumdan beklenen sanat ve estetik ve bilim yok olmuştur. Bu şehirler artık, bireysel zenginliğin ve lüksün

teşhir alanlarına dönüşmüştür. Ayrıca, İbn Haldûn'un, asabiyeti akrabalığa bağlamış olması bir sorun olarak görünmektedir.

İnsan toplulukları arasındaki yapısal farklılıkların, büyük ölçüde bu toplulukların uğraştıkları ekonomik aktiviteler arasındaki farklılıklardan kaynaklandığını da vurgular İbn Haldûn. Bir anlamda altyapı-üstyapı ilişkisi kurarak ekonomik üretim ve değişim biçimlerini belirleyen yapıların toplumsal yapıları, toplumsal yapıların da insanların kişilik ve karakterlerini biçimlendirdiğini savunur. Ancak bunu Marx gibi bir ekonomik determinizm üzerinden yapmaz. Ekonomik ve toplumsal yapıların dinamik bir biçimde karşılıklı etkileşim halinde olduklarını da kabul eder.

Sonuç olarak, insanların mutluluğu ve medeniyetlerin kurulması, toplumların huzuru için İbn Haldûn'un bugünün diliyle yeniden değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

MASLOW

İhtiyaç kavramının, tanımlanmasının ve somutlaştırılmasının zorluğundan dolayı, farklı bilim disiplinlerinde farklı tanımlar yapılmaktadır. Bu bilimlerden birisi olan psikoloji tarafından yapılan tanımlama farklı anlamlar içermektedir. Ayrıca bu tanımlamaların bazı alt anlamları da vardır. İhtiyaç kavramının birinci anlamı, karşılandığında mutluluk seviyesini arttıracak ilişkilerdir. İkinci anlam ise, bir şeye gereksinim duyulan içsel bir durumdur. Psikoloji biliminin bakış açısıyla ihtiyaç kavramı, bu anlamların dışında başka anlamlarda içerir. Örneğin, ihtiyaçların bir dürtü olması bunlardan birisidir. İhtiyaçların bir teşvik ya da bir güdü olması veya bir arzu ya da ihtiras olması bir diğeridir.(Reber, 1994, s. 288).

Bu kapsamda, psikoloji bilminde Maslow'un 1942 yılında yayımladığı *A Theory of Human Motivation* adlı kuramı ile beş ihtiyaç kategorisi tanımlamıştır. Bu kuram ihtiyaçlar tartışmasına büyük katkı sağlamıştır. *“İnsanın temel gereksinimleri sadece ve sadece diğer insanlar aracılığı ile ve onlar tarafından karşılanabilmektedir. Yani, toplum tarafından. Topluluğa duyulan gereksinim (ait olma, etkileşim, gruplaşma) kendi içinde bir temel gereksinimdir”*(Maslow, 1996, s.11) diyen Maslow öncelikle, insanların doğuştan gelen gereksinimlerini; eksiklik gereksinimleri ve gelişim gereksinimleri olarak ele alır. Bünyenin eksikliğini hissettiği ve kişinin sağlığı için tatmin edilmesi gereken gereksinimlere eksiklik gereksinimleri adını verir. Bu gereksinimler kişinin kendisi dışındaki insanlar tarafından doyurulmalıdır. Maslow, sevgi gereksiniminin de aynı sınıfa girdiğini düşünür (Maslow, 2001, s. 28).

Maslow'a göre, hissedilem bir eksiklikten dolayı bir şeye duyulan gereksinim sadece insanların tamamında değil, bir noktaya kadar diğer canlılarda da vardır. Nasıl ki, tüm bitkilerin güneşe, suya ve çevreden edinecekleri besinlere gereksinimi varsa tüm insanlar da güvenliğe, sevgiye ve saygıya ihtiyaç duyarlar. Güvende olma, ait olma, sevgi ve saygıya duyulan ihtiyaç sadece başka bir diğer insan marifetiyle karşılanabilir. Bu durumda bu ihtiyaçlar kendisinin dışında giderilebilir. Buradan, insanın çevreye oldukça bağımlı olduğunu anlıyoruz. Maslow, gelişimi ise, insanı kendini gerçekleştirme aşamasına götüren çeşitli süreçler şeklinde tanımlar. Gelişim gereksinimleri de bu süreçte ihtiyaç duyulan gereksinimlerdir. Gelişim süreklidir ve yaşam boyu sürer (Maslow, 2001, s. 33-40).

Bir şey gereksinim hissedildiğinde bu eksikliği gidermek için oluşan güdüler, eksikliğin giderilerek gerilimin düşmesini ve yeniden denge durumuna gelinmesini isterken, gelişime odaklanmış güdüler, gerilimin düşürülmesi bir yana daha da arttırır. Bunun sebebi, gerilim arttıkça gelişim güdülerinin canlı tutulmasıdır. Maslow'a göre bu davranış insan ile hayvanı bir birinden ayıran temel bir farktır. (Maslow, 2001, s. 38). Eksiklik gereksinimi olan kişi diğer insanlara bağımlı iken, gelişime güdülenmiş insan daha bağımsızdır (Maslow, 2001, s. 42). Eksikliklerin giderilmesi hastalığı önler; gelişim gereksiniminin doyurulması ise sağlığı besler. Gelişim sonsuzdur ve asla doyuma ulaşmaz. Gelişime güdülenmiş insanlar yaşamı genelde severken, eksiklik güdülleri ile güdülenmiş insanlar başarı anlarını ve doruk deneyimleri sevmektedir (Maslow, 2001, s. 37-39).

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Maslow eksiklik gereksinimleri ve gelişim gereksinimlerini tanımladıktan sonra ihtiyaçları hiyerarşik bir şekilde sıralar. ihtiyaçlar sıralaması, teorik olarak da pratik olarak da bu konuda en fazla kabul gören kuramdır. Bu kuram, insan davranışlarını yönlendiren gereksinimlerle ilgili en temel gereksinimlerden başlayarak piramit şeklinde en karmaşık olanına uzanır. İhtiyaçlar bir sıra düzeni içerisinde sıralanırlar. Bu sıra düzeninin en başındaki ihtiyaç doyurulduktan sonra başka bir ihtiyaç ortaya çıkar. Örneğin, susamış bir insan için öncelik su içmektir. Buna Maslow, en güçlü gereksinim der. Şayet susamış insan su ihtiyacını karşılayamamışken hayati bir tehlike içerisine girerse, öncelik değişecektir. Hayatta kalma çok daha temel bir önceliğe sahiptir. Dolayısıyla bu insan önce hayatta kalma refleksi gösterecektir. (Maslow, 1970, s.102).

Maslow'un piramit şeklindeki bu sıralamasında, piramidin ilk basamağında açlık, susuzluk gibi yaşamsal önemde olan temel fizyolojik ihtiyaçlar bulunurken, piramidin tepsinde bireylerin tamamen kendilerini ortaya koyacakları kendini gerçekleştirme gereksinimi yer alır. (Şekil 1.).

Şekil -3 Maslow' un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Sırasıyla en alt basamaktan yukarıya doğru gereksinimler hiyerarşik olarak;

a) Fizyolojik ihtiyaçlar

Bu ihtiyaçlar; açlık, susuzluk, cinsellik, barınma, uyku, dinlenme, oksijen, gibi yaşamımızı deva ettirebilmek için gereken temel ihtiyaçlarımızdır. Eğer bu ihtiyaçlar karşılanmazsa bir üstteki ihtiyaç önemsizleşecektir (Maslow, 1970, s.35-37).

Bu kurama göre, birey beslenme gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayamadığı taktirde, diğer ihtiyaçlar birey için hiç gündeme gelmemektedir. Bir süre sonra bireyin yemek ihtiyacının karşılanmasından başka hiçbir isteği kalmayacaktır. Aç bir kişi bir iç ilişkinin etkisindedir. Bu kişinin çalışmayla yiyeceğini temin etmesi de dış ilişki halidir. Şayet, yiyecek ihtiyacını tam olarak karşılayabilirse denge durumu sağlanır ve kişi artık bir üstteki ihtiyacın tatmin yollarını aramaya başlar. Birey, en temel ihtiyacı olan beslenme ihtiyacını karşıladıktan sonra, gıdanın motivasyon etkisi yok olmaktadır. Çünkü, herhangi bir eksiklikten dolayı motivasyon sağlanmaktadır. Bu yüzden doyurulmuş ihtiyaç motivasyon kaynağı olamaz.

b) Güvenlik ihtiyacı

Fizyolojik ihtiyaçlar karşılandıktan sonra hissedilen eksikliktir. Sadece bedensel güvenliğin sağlanması yetmez, sosyal ve ekonomik güvenliğin de

sağlanmasını gerektirir. İnsanlar, dış dünyadan gelebilecek maddi, sosyal ve ekonomik tehditler gibi her türlü tehlikeye karşı güven içinde olmak isterler. Kişilerin gerek biyolojik ihtiyaçlarının teminini sürekli kılmak, gerek de sağlıklı bir hayat yaşayabilmek, kendisini tehlikelere karşı güvende hissetmek için duyulan her türlü ihtiyaç güvenlik ihtiyacından kaynaklanır. Bu ihtiyaçlar da tatmin edilen birey, çok da aciliyeti olmayan bir üst seviyedeki ihtiyaçlara yönelir. Ancak, hayati tehlikesi olan bir birey için güvenlik en önemli ihtiyaçtır (Eroğlu, 2010, s.58).

c) Ait olma-sevgi ihtiyacı

Maslow'a göre, sevgi eksikliği de tuz eksikliği ya da vitamin eksikliği gibi bir eksikliktir (Maslow, 2001, s.49). Piramitteki sıralamaya göre, fizyolojik ve güvenlik gereksinimleri tatmin edildikten sonra sevgi ihtiyacı kendisini gösterir. Sevgi ihtiyacını sevmenin, sevilmenin ve ait olmanın da dahil olduğu bir çerçevede düşünmemiz gerekir. İnsan sosyal bir varlık olduğundan, başka insanlarla yaşamayı, başka insanlarla ilişki içinde olmak ve başkaları tarafından seilmeyi ve kabul görmeyi arzu eder.

Bu seviyedeki gereksinim nedeniyle, birey daha önce hissetmediği bir yoğunlukta; arkadaşın, çocuğun ve sevgilinin yokluğunu hissetmeye başlar. Bu seviyede birey gerek ailesiyle gerekse de başkalarıyla ilişkim kurmak için gayret gösterir. Aynı şekilde, bir spor takımını tutarak ya da herhangi bir partinin üyesi olarak da gereksinim duyduğu sevgiyi bulmaya çalışabilir.

Bu seviyedeki ihtiyaçlar, kişinin benliğini etkileyen, tatmini halinde güven duygusunu geliştiren ihtiyaçlardır.

d) Saygı ihtiyacı

İnsanın belki de en çok istediği şeylerden birisidir saygı görmek. İnsanlarla iyi bir etkileşimi olmayan ve toplum tarafından dışlanmış bireylerde; aşağılık, zayıflık, değersizlik ve çaresizlik duyguları ortaya çıkmaktadır. Bu seviyede; başarı, saygınlık, güç ve prestij gibi gereksinimler tatmin edilir. Birey bu seviyedeki ihtiyaçlarını tatmin ettiğinde, kendisine güvenen ve kendisini önemli gören bir birey haline gelir. (Maslow, 1970, s.43-45).

e) Kendini gerçekleştirme ihtiyacı.

Maslow, önceki dört seviyedeki ihtiyaçlar giderildikten sonra da, bireyler kişisel olarak kendilerini uygun buldukları şeyleri yapmıyorlarsa, başka bir memnuniyetsizlik ve eksiklik yaşamaya başlarlar. Maslow'a göre, İnsanı güdüleyen en temel gaye kendini gerçekleştirme gayesidir. Kendini gerçekleştirme, kişinin bireysel yeteneklerini tamamen kullanmak suretiyle dilediği noktaya ulaşabilme ve arzuladığı sonuçları elde etme gayreti içinde olunmasıdır. Başka bir ifadeyle, kendini gerçekleştirme, insanın doğuştan sahip olduğu potansiyelleri ortaya koyma ihtiyacıdır. Maslow'a göre, bir müzisyenin müzikle uğraşması, bir ressamın resimle yapması ve bir şairin de şiir yazması gerektiğini düşünür. Bu, kişinin kendisiyle barışık olması için gereklidir. Kişi yeteneği ne ise onu yapmalı ve kendi doğasına sadık kalmalıdır. Kendini gerçekleştirme, aynı zamanda özerkliğe doğru bir yöneliş sürecidir. Bu ihtiyacın boyutları kişiden kişiye farklılık gösterir. Bir kişide resim yapma arzusu olarak şekil alırken, diğerinde ise sporla ilgili bir arzu ile kendini gösterebilir. Merhametli, neşeli, yardımseverlik kendini gerçekleştiren insanların özellikleri arasındadır (Maslow, 2001, s.44-46). Maslow için kendini gerçekleştirme, bireyin güç ve yeteneklerinin, özellikle verimli ve istekli olarak bir araya geldiği bir dönem ya da atılımıdır. (Maslow, 2001, s.104).

Verilen bir görevin tam anlamıyla yapılması, hiçbir karşılık beklemeden yardım edebilmek, bir sanat eseri karşısında hayranlık duyabilmek, anne baba olduğunda hissedilen mutluluk gibi durumlar kendini gerçekleştirme seviyesine kısa süreli ulaşmadır. Maslow'a göre, her insanın yetenekleri, gizil güçleri, kapasiteleri aynı olmadığından kendini gerçekleştiren insanın kişiye özgü güdülerinin bir listesini çıkarmak çok zordur. Kısaca, kendini gerçekleştirmek kişiye özgüdür (Maslow, 2001, s.35).

Ancak, kendini gerçekleştirmiş insanda genel olarak aşağıdaki özellikler görülmektedir:

1- Gerçekleri oldukları haliyle algılamak: Önyargılarının esiri olmaksızın, olaylar ve insanları olduğu şekliyle algılayabilmek.

2- Doğal ve samimi davranabilmek: Kalıplaşan davranış kalıplarının dışına çıkarak, samimi ve içten davranırlar. Kurallı ve merasim şeklindeki davranış biçimlerini önemsemezler. Kendilerine has davranış biçimleri vardır.

3- Problem çözmeye odaklanmış olmak: Genellikle kişisel sorunlarının dışındaki genel sorunların çözümü için gayret sarf ederler. Bütün insanları ilgilendiren temel sorunların çözümü için çalışırlar.

4- Kendi kendine yeterli olmak: Herhangi bir problemi olduğunda çözümünü başkalarından beklemezler. Sorunlarını kendileri çözmeye çalışırlar. Başka insanların yardımlarını ve desteklerini beklemezler.

5- Çevreye bağımlı olmamak: Çevreden bağımsız olarak hareket edebilirler. İnsanları eksiklik güdülerinin doyum aracı olarak görmezler.

6- Hayattan zevk alabilmek: Yaşamayı severler. Güzellikleri algılayabilir ve beğenirler. Güzel şeylere şevkle yaklaşır.

7- Başka insanlarla yaklaşabilmek: Genel olarak insanları severler. İnsanlığa karşı bir sempati duyguları gelişmiştir

8- Demokratik kişilik özellikleri göstermek: Sınıfları, eğitimleri, inançları ve ırkları ne olursa olsun, bütün insanları eşit görüp onlarla dost olabilirler.

9- Düzeyli bir mizah anlayışına sahip olmak: Küçük düşürmeyen nazik bir mizah anlayışları vardır.

10- Yaratıcı olmak: Daha önce olmayan bir şeyler ortaya koyabilirler. Kendine has, orijinal eserler ortaya koyabilirler.

11 –Toplumsal kalıplara direnmek: Toplumda gelişen kalıplaşmış davranış kalıplarını kabul etmezler. Örneğin modayı yakından izlemezler.

12- Kendilerini oldukları gibi kabul edebilmek: Kendilerinin herhangi bir zayıf tarafları olsa da kendilerinden hoşnut olurlar. Başka insanlara da aynı gözle bakarlar.

13- Uzlaştırıcı bir gözle bakabilme: insanları yargılamadan, onlara değer biçmeden ve kınamadan olumlu bir tavır içerisinde olurlar (Maslow, 2001, s.37).

Bu tanımlamalardan gördüğümüz gibi, kendini gerçekleştirme gayreti , insanın davranışlarına yön veren bir dürtü olduğu gibi, ulaşılmak için çalışılan yüksek bir düzey olduğu şeklinde de anlaşılabilir. Kendini gerçekleştirme, insanın hayatının sonuna

kadar devam eden bir süreçtir. Hayatın belli bir zamanında kısa süreliğine kendini gerçekleştirme bakımından bir seviyeye ulaşılabilir. (Maslow, 1970, s.11).

Maslow'a göre gereksinimler hiyerarşisinin en üst noktası kendini gerçekleştirme basamağıdır. İnsanların çok azı bu basamağa ulaşabilmektedir. Kendini gerçekleştirmek teoride kolay gibi görünse de, aslında çok nadir gerçekleşen bir durumdur. Maslow bunun neredeyse %1'den az olduğunu belirtir (Maslow, 2001, s.217). Kendini gerçekleştirme noktası bireyin elinden gelenin en iyisini ortaya koyabileceği basamağı ifade eder. Oraya ulaşmak için ise alttaki ihtiyaçların karşılanmış olması gereklidir. Şayet piramitte bir üst seviyedeki gereksinimin giderilmesinde problem yaşanırsa birey bir alt basamağa geri döner ve bu dönüşler bazı zamanlar birey için sıkıntı yaratır. Örneğin, sevgilisinden ayrılan birisi, sevgi ve ait olma ihtiyacı tam doyurulamadığı için kendisini aşırı şekilde yemek yemeye verebilir.

Özetle, Maslow, davranışların temeline ihtiyaçları koyar. Bu ihtiyaçların şiddetleri farklı olmakla birlikte, bir önem ve öncelik durumu da söz konusudur. Maslow kuramında, ihtiyaçları beş ana başlık altında toplamıştır. Bu ihtiyaçların tamamının kişi tarafından aynı anda hissedilmediğini, sıralamadaki ihtiyaç giderilmeden üst seviyedeki ihtiyaçların hissedilmeyeceğini iddia etmektedir. Aç ya da güvenlik gereksinimi tam olarak karşılanmamış bir insanın kendisine yeni bir romantik ilişki araması ya da kendini gerçekleştirme yolunda gereksinim duyması mümkün olamamaktadır. Uzun süre yemek yememiş birisinin de, yemek bulduğu anda toplum kurallarına göre hareket etmesini beklemek doğru değildir. Öyleyse, acıkmış bir kişinin aklına güvende olma ihtiyacı gelmez. Daha açıkça söylemek gerekirse, bu kişi güvende olma ihtiyacını düşünemez. Örneğin, çöp kutusunda yemek arayan aç insanların, bu yiyeceklerin hijyen durumunu düşünmedikleri gibi, savaş meydanındaki bir asker de, sevgi ihtiyacını düşünemez. Diğer insanların kabul etmediği, hor gördüğü bir kişi de kendisini nasıl gerçekleştireceğini düşünemez. (Eroğlu, 2010, s. 56-57).

Eleştirel bakış

Maslow kuramındaki ihtiyaçlar sıralamasının, evrensel yönünün olmasına karşın bütün kültürlerde geçerlilik kazanacak kadar deney yapılmadığı belirtmiştir. Temel ihtiyaçlar, her kültürün anlayış farklılıklarının yanında ortak insani özellikler taşımaktadır. Örneğin saygınlık ihtiyacı ülkeden ülkeye ve kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Bir kültürde yüksek bir mevkide yöneticilik yapmak olarak tatmin edilirken, başka bir kültürde güçlü olmakla tatmin edilebilmektedir. Davranışlarda bazı farklar olsa da bütün kültürlerde ihtiyaçların varlığı devam etmektedir

Maslow'un belirttiği gibi, alttaki bir ihtiyaç karşılanmadan üstteki ihtiyacın tatmini “söz konusu olmaz” demek biraz sorunlu bir iddiadır. Bazen sevgi ihtiyacı fizyolojik ihtiyaçların önüne geçebilirken, bazen ise saygı ihtiyacının tatmin edilmesi bireyin fizyolojik ihtiyaçlarının bile önüne geçebilmektedir. Özellikle toplumumuzda bazı ailelerde çok şiddetli ekonomik sıkıntılar nedeniyle ilk seviyedeki temel fizyolojik ihtiyaçlar giderilmesine ilişkin sorun yaşansa da daha üst seviyedeki bir arada bulunma gereksiniminin giderildiği sık sık görülmektedir. Bu tip aileler ekonomik durumları kötü olsa dahi birbirlerine bağlı bir şekilde bir arada bulunmayı gerçekleştirebilmektedirler. Bunun yanında, kendisi de birey olan bir annenin kendinden önce çocuğunu doyurmasını ve başkaları için hayatını tehlikeye atan kişilerin davranışlarını Maslow'un bu kuramıyla açıklamak oldukça zordur. Günümüz toplumlarında bir kısım tüketicinin, ekonomik bakımdan düşük gelir grubunda olmasına rağmen, daha yüksek gelirli kişilerin sahip oldukları şeylerin sahtelerini bilerek ve isteyerek kullandıkları ve sıralamaya uymayan davranışlar sergiledikleri de görülmektedir (İslamoğlu, Altunışık, 2008, s. 25).

Maslow'a göre insan sürekli arzular. Daima ister ve sahip olduğundan fazlasını ister. Fakat insanın ne istediği o anda sahip olduğundan bağımsızdır. İnsan ihtiyacı karşılanınca hemen yeni bir ihtiyaç doğar. Bu yüzden, insanın bütün ihtiyaçlarının karşılanması mümkün değildir. İnsan davranışına etki eden karşılanan değil, hissedilen ihtiyaçtır. Özetlemek gerekirse, bu teoriye göre ihtiyaçlar sınırsızdır ve bunları karşılamak için sürekli çalışmalıdır. Bu durumda insan yaşamı bitmeyen ihtiyaçlarının ardından koşarak geçecektir. Yeni çıkan bir cep telefonuna ihtiyaç olmasa da onu almak için insan çalışabilir. Sahip olma isteği sadece motivasyon kaynağıdır ihtiyaç değil.

Maslow, insanın mutluluğunu bu ihtiyaçların karşılanmasına bağlamıştır. Bu kurama göre en mutlu insan üst ihtiyacını karşılamış insandır. Şayet bu ihtiyaçları karşılanmazsa birey bir takım psikolojik sıkıntılar yaşayabilir. Örneğin; sevgi ihtiyacını mensup olduğu toplumdaki ve aileden karşılayamayan kişiler, suç işlemeye daha yatkın olurlar. Yine bu sınıflandırmaya göre, sadece alt seviyedeki ihtiyaçları karşılanan insanlar daha yaratıcı olabilmektedir. Bu anlayış ihtiyaçların hiç bitmeyeceği anlamını akla getirmektedir. Bunun ise, insanın kendini gerçekleştirme noktasına hiçbir zaman ulaşamaması anlamına geldiğini düşünüyorum.

İnsan bir şeye ihtiyaç duyan, yani, muhtaç bir varlık olduğundan özellikle ihtiyaç duyulan hayati ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir. Ancak, bana göre cevaplanması gereken sorular vardır. Örneğin; insan tüketmeyi amaç edinmiş bir varlık mıdır, yoksa hayatta kalmak için ihtiyaçları doğrultusunda tüketen bir varlık mıdır? Burada var olan olunan iki seçenekten birisi, hayatını kendi istekleri doğrultusunda bencilce yaşamak, seçeneklerden diğeri ise, kendisinden başkalarının da hak ve istekleri olduğunu düşünecektir. Toplum içerisinde yaşayan bir insan tabii ki başkalarını da düşünmek zorundadır.

Maslow'un sınıflandırmasındaki fizyolojik ihtiyaçlar ve sosyal ihtiyaçlar, bütün canlı varlıkların yaşamlarını devam ettirmenin gereği olan ihtiyaçlardır. Örneğin, hayvanlarda da cinsellik vardır. Fakat hiç bir hayvanın bu konuda ahlaki ölçüsü yoktur.

Maslow'un ihtiyaçlar sıralamasının tamamen yanlış olduğu elbette söylenemez. Bütün sayılanlar ihtiyaç olmakla birlikte, bunlar gerçek insani ihtiyaçlar değildir. İnsani ihtiyaçlar bunlardan çok farklıdır. İnsanla diğer canlılar arasındaki en temel ayrım, insan olmanın neticesinde insana değerlerdir. Örneğin; inanmak, fikir sahibi olmak, bazı değerler için çaba sarf etmek ve gerekirse hayatını feda edebilmek, başkalarının hakları uğrunu mücadele etmek v.b gibi örnekleri elbette çoğaltabiliriz.

Ayrıca Maslow'un sıralamasının dışına çıkmadan açlığın yanında yemeği paylaşma, birileriyle birlikte olma ihtiyacını açıklamak zor görünmektedir.

Dolayısıyla bu kuram insanı tamamen ekonomik gözle görmektedir. Bu anlayışta tüketen, ihtiyaçları peşinde koşan, egoist insan en saygın insandır. Bu tam da

bizim de eleřtirdiđimiz tüketim toplumunda insanlara dayatılan sonsuz ihtiyaç fikrini desteklemektedir.

Kısacası, bu kuram insanın karmaşık yapısını, inanma özelliğini, özgürlük arzusunu, paylaşma, fedakarlık, v.b. gibi birçok özelliği ihmal etmiştir.

SONUÇ

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük’de ihtiyaç, “gereksinim”, ihtiyaç duymak ise, *“bir şeyi veya bir kimseyi gerekli saymak”* olarak tanımlanmaktadır. Fakat kavram olarak ihtiyaç, insanın varlık şartlarını ifade eden en temel kavramlardan biridir. Çok temel bir kavram olmasının yanında tanımlanması da çok zordur. Kavram, içinde bulunan subjektif niteliklerin yanında belirsizlikler de içermekte ve bu da tanımlanmasını ve somutlaştırılmasını zorlaştırmaktadır. Zaten ihtiyaç kavramı üzerinde uzlaşmış değildir. Bu yüzden, zorunlu olan ve zorunlu olmayan ihtiyaçların neler olduğu ve bunların belirlenmesi için kullanılması gereken kriterler sürekli tartışılan konulardır. Bu konuda farklı bilim disiplinlerinde disiplinin bakış açısından geliştirilmiş değişik tanımlamalar mevcuttur.

Örneğin; psikolojik bakış açısına göre ihtiyaç, karşılanması halinde bir iyilik hissi veren şeylerdir. Aynı zamanda bir organizmanın belli bir şeyin gereksinimini yaşadığı içsel bir durumdur. Psikolojik bakış, ihtiyaç kavramını bu iki temel anlamın haricinde, insanı motive eden bir dürtü olarak da tanımlar (Reber, 1994, s.288).

Siyaset bilimine göre ihtiyaç, herhangi bir amaç için kullanılan bir araçtır. Yani, herhangi bir sonuca gitmek için yapılan eylemler ve giderilen gereksinimlerdir. Bu tanımlamaya göre ihtiyaç, kendi başına bir anlam ifade etmez. Önemli olan amaçtır. Örneğin beşeri ihtiyaç, kişinin hayatının devamı için giderilmesi gereken eksikliklerdir. (McLean ve McMillan, 2003, s. 315).

Ekonomi bilimine baktığımızda ise ihtiyaç kavramının, kıt kaynaklarla sonsuz isteklerin ve ihtiyaçların tatmin edilmesi olarak tanımlandığını görürüz. Buradan hareketle iktisat biliminin, bireylerin sınırsız isteklerini sınırlı kaynaklar ile karşılama çabası olduğu öğretilir. Bu tanımın önemli unsurlarından birisi, kaynakların kıt olması, bir diğer unsur ise ihtiyaçların sonsuz olmasıdır. Buradaki ihtiyaç kavramından istekleri de anlamalıyız. Çünkü iktisat biliminin ihtiyaç kavramını genelleleyen bir bakış açısı

vardır. Önemli olan şey piyasanın talebinin artmasıdır. Bunun için iktisat, ihtiyaç ile istek arasındaki farka bakmaz.

İhtiyaç kavramı ilk çağlardan beri düşünürlerin esaslı bir konusu durumundadır. Biz de bu tezimizde, ihtiyaç kavramını temellendirmek ve herkese yakın gelebilecek bir tanımlama yapma çabasıyla, Platon'dan başlayarak Aristoteles, Hegel, Marx, Maslow ve İbn Haldûn'un ihtiyaç olgusuna nasıl baktıkları ve onu nasıl yorumladıklarına kısaca bakmaya çalıştık.

Görünen o ki, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren tek tek bireyler de, toplumlar da hayatlarını daha iyi yaşamak ve daha mutlu olmak için sürekli bir çabanın içinde olmuşlardır. Bu amaç, Platondan itibaren incelediğimiz bütün düşünürlerin fikirlerinde ortak noktalardan bir tanesidir. Diğer bir ortak nokta ise, insanların tek başlarına bütün ihtiyaçlarını karşılayamayacağından insanların birlikte yaşamak zorunda olduklarıdır. İnsanın bir başka insana ihtiyaç duyması sadece maddi ihtiyaçların karşılanması için değil, aynı zamanda manevi bir ihtiyaçtan da kaynaklanmaktadır. Buradan anladığımıza göre, insanın fizyolojik ihtiyaçlardan sonra ilk ihtiyacı bir başka insandır. Mutluluğu tam olmakta ve yetkin olmakta bulan düşünürler için insanın nihai amacı ise kendini gerçekleştirme noktasına ulaşmaktır. Kendini gerçekleştirme ise bir toplum içinde anlam kazanmaktadır.

Hangi disiplinden bakarsak bakalım, ihtiyaç kavramının somutlaştırılmasının çok zor olduğunu görürüz. Bu zorluk nedeniyle sınırları çizilemeyen kavramı, normal yaşantımızda sıkça karşılaştığımız başka kavramlarla karıştırmak da mümkün olmaktadır. Bunlardan, bir tanesi “tercih”, bir diğeri de “istek”tir. İhtiyaç ve istek arasındaki farklılığı çoğu zaman kişinin içinde bulunduğu şartlar belirlemektedir.

Örneğin, bir kişi “yeni bir telefon alacağı söylediğinde, bunu bir ihtiyaç nedeniyle mi yoksa istek nedeniyle mi yapacağını anlamak zordur. Ancak aynı kişi, telefonu bozulduğu için yenisini almaktan bahsediyorsa bu durum ihtiyaç kapsamına girecek iken, sadece yeni çıkan bir telefon almaktan bahsediyorsa bir istek durumu ortaya çıkacaktır. İhtiyaç ve istekler bir birine yakın anlama sahip olmakla birlikte, isteklerin sınırları daha geniştir. Yani, ihtiyacımız olmayan şeylere de istek duyabileceğimiz gibi, istemediğimiz şeylere de ihtiyaç duyabiliriz. Örneğin, biz istemesek de ilaç kullanma ihtiyacı içinde olabiliriz. Ya da, sadece giyinmek yerine

markalı giyinmek isteyebiliriz. Bu durumda giyinmek ihtiyaçken markalı giyinmek istek olacaktır.

Tezimizin giriş bölümünde “İhtiyaç”a dair yapılan bazı tanımlamaları burada tekrar etmek istiyorum. “*İnsanların yaşayabilmeleri için doğal ve toplumsal gerekliliklerin tümüdür* (Hançerlioğlu, 1995, s. 134). “*“Maddi ve manevi benliğimizde duyduğumuz ve gidermeye çalıştığımız yokluk hissidir.”* (Yeniçeri, 1980, s. 177) “*Elde edilemediği takdirde insanı sıkıntı ve darlığa düşüren şeydir*” (Hammad, 1980, s. 177). *Tatmin edildikleri sürece haz, tatmin edilmedikleri zaman ızdırap veren duygulardır*” (Parasız, 1991, s. 9). şeklinde yapılan değişik tariflerin dışında Doyal ve Gough’un ihtiyaçların tam listesini yapmışlardır. Bunlar: “*Besleyici gıda ve temiz su, koruyucu barınma; tehlikesiz çalışma ortamı; tehlikesiz fiziksel çevre ; uygun sağlık bakımı; çocuklukta güvenlik; anlamlı birincil ilişkiler; fiziksel güvenlik; iktisadi güvenlik; uygun eğitim; güvenli doğum kontrolü ve hamilelik*” (Doyal ve Gough, 1991, s. 157-158).

Bu tanımlamalara baktığımızda, ihtiyacın maddi ya da manevi bir eksiklik olduğu ve bu eksikliği gidermediğimiz takdirde bir sıkıntı yaşanacağını düşünmekte sorun görünmemektedir. Bu durumda, yukarıdaki tanımlamaların doğru olduğu düşünülebilir. Ancak sorun, ihtiyaç ve istek arasındaki ayrımın belirsizliğidir. İhtiyaç nerede başlayıp nerede bitiyor? Bu sınırın belirginleşmesinde, iktisat politikalarının, uygulanan siyasetin ve insan psikolojisinin çok etkili ve belirleyici olduğunu söylemek istiyorum. Bunların içerisinde felsefenin, kavramı temellendirmek bakımından özel bir önemi olmasının yanında, siyaset kurumunun çok etkin rolü olduğu kanısındayım. Çünkü, siyasetin bir ihtiyaca yaklaşımı o toplumun refahı ve mutluluğuyla doğrudan bağlantılıdır. Bir ülkede asgari ücret normalde insanın temel ve zorunlu olan ihtiyaçlarını karşılayacak bir düzeyde belirlenmesi gereken bir miktardır. Siyaset kurumu bu miktarı, temel ve zorunlu ihtiyaçları en alt düzeyde insanın beslenmesi ve barınmasından ibaret görebilir. Bu bakış açısıyla belirlenen asgari ücret, zorunlu ihtiyaçlara sosyal ve manevi ihtiyaçları da ekleyen bir bakış açısıyla belirlenenden farklı olacaktır. Toplumun refahı ile doğrudan ilişkili olan bu kararlar siyaset kurumunun sorumluluğundadır.

Bizim yaklaşımımıza göre, zorunlu ihtiyaçlar sadece fizyolojik ihtiyaçlar değildir. Bunun yanında insanların vazgeçemeyecekleri manevi ihtiyaçları da vardır. Bu

bağlamda, temel ihtiyaçlardan bahsederken; özgürlük, güvenlik vb. maddi olmayan ihtiyaçları da hesaba katmamız gerektiği kanısındayım. İnsan fizyolojisinin ihtiyaç duyduğu zorunlu ihtiyaçları da en alt düzeyde karşılanmanın yanlış olduğunu düşünüyorum. Bana göre, beslenme ihtiyacı, sadece beslenmek değil, iyi ve dengeli beslenmektir. Seviyeyi biraz daha ileri götürerek, insanın fiziki ve ruhsal olarak sağlıklı olması için gerekli her şey temel ihtiyaçtır diye düşünüyorum. Öyleyse, temel ihtiyaçları; insanların insan olma onuruna yakışır bir hayat yaşaması için karşılanması gereken maddi ihtiyaçlar ile besin, barınak, sağlık hizmetleri v.b. gibi mal ve hizmetler bütünü olarak yeniden tanımlayabiliriz. Buradan hareketle, ihtiyaç kavramının; bir kişinin hayatını devam ettirmesi, sağlığı ya da özgürlüğü için giderilmesi gereken herhangi bir gereklilik anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Bahsedilen ihtiyaçlar karşılanmaz ya da karşılanma düzeyi düşük olursa kişinin gerek fiziki gerekse de zihin sağlığının bozulma riski vardır. Bu bakımdan ihtiyaç kavramı, fizyolojik gerekliliklerinin yanı sıra insanın sağlıklı gelişimi için olan gereksinimlerini de ifade etmektedir. Daha anlaşılır ve kapsayıcı olacak şekilde, temel ve zorunlu ihtiyaçları temel insan haklarıyla bir düşünmemiz gerektiği kanısındayım. Bu tanımlamadan anlaşılacağı üzere zorunlu ihtiyaçlar herkes için aynıdır ve neseldir. Fakat giderilme şekli, toplumdan topluma ve zamanın şartlarına göre değişebilir. Örneğin, iletişim bir haktır, telefonla iletişim günün şartlarının sonucudur. Bunun yanında, nesnel olmayan ve kişiden kişiye değişiklik gösterebilen ihtiyaçlar da vardır. Örneğin, bir devlet başkanı veya bir iş adamı için özel uçak bir zorunluluk olabilir. Öyleyse zorunlu ihtiyaçların tamamının herkes için aynı olduğunu düşünemeyiz. Bu noktada nesnel ihtiyaçlarımıza, “haklar” dersek, öznel olanlara ise “ihtiyaç” diyebileceğimizi düşünüyorum. Bu durumda artık, temel ihtiyaçlarımıza “temel haklar” diyebilirim. Bu konuda Henry Shue ‘nun temel hakları sadece “güvenlik hakları” ndan ya da yaşam hakkı ve siyasi haklardan ibaret olarak görmediğini, benzer şekilde kişinin varlığını devam ettirme hakkını da temel haklardan saydığını belirtmek isterim. Bunu söylerken Shue, insanın temel ihtiyaçları konusunda bir takım güvencelere sahip olması gerekliliğini anlatmak istemektedir. (Tepe 2006: s. 97- 104). Bu görüşün bizim savunduğumuz görüşe benzer olduğunun da bilinmesi gerekir.

Temel ihtiyaçları “haklar” olarak tanımlamak, bizi zorunlu olarak insan hakları konusuna götürmektedir.

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük’de “*Adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç, hukuka uygunluk, adalet*” olarak tanımlanan hak, insan hakları anlamında uzun zamandır önemli bir konudur. Temel haklar ise: “*Kişiyeye bağlı dokunulmaz, devredilmez hak ve özgürlükler*” olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde gündeme çok gelen İnsan Hakları ile ilgili düşünceler çağımızda başlamış değildir. Bu düşüncenin temellerini medeniyetin başladığı tarihe kadar geriye götürmek mümkündür. Çin, Hint, Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinde insan haklarının temel sorunları üzerine olan fikirler buna bir kanıt niteliğindedir. O dönemlerde de insan haklarının eşitlik ve özgürlük başlığı altında tartışıldığını görülmektedir. Ortaçağ’da çok gündeme gelmeyen insan hakları, Yeniçağ’da yeniden önem kazanmıştır. Özellikle devletin kuruluş teorilerinden biri olan toplum sözleşmesi kuramı, devleti yönetenlerin halkın onayını alma şartına bağlamıştır. Yaşama hakkı ile birlikte, özgürlük ve güvenlik gibi değerlerle ilgili felsefe çalışmaları bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Yakınçağ’da ise, üretim politikalarının değişmesi sonucunda ortaya çıkan bölüşümdeki eşitsizliklere karşı insan hakları gerektiği gibi korunamamıştır.

Günümüzde ise, hukuki bir sorun olarak görülen insan haklarının sadece bu alana sıkıştırılması doğru görünmemektedir. Her türlü hakkın korunmasının yasalarla mümkün olacağını ve bu yüzden bu konuların aynı zamanda bir hukuki sorun olduğunda şüphe yoktur. Ancak, insan hakları sorunu ayrıca bir felsefe sorunudur. Etik bir sorundur. Ama hepsinden daha önemlisi bir adalet sorunudur diye düşünüyorum. Burada karşımıza açıklanması gereken bir konu çıkmaktadır: Hangi haklar insan hakkıdır?

İnsan hakları *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 27.05.1949, s.203)’nde, insanın insan türüne mensup olması olması nedeniyle sahip olduğu haklar olarak tanımlanır. İnsan hakları her kültürde ve her toplumda geçerlidir. İnsan haklarına sahip olmada, toplumsal veya kültürel farklılıkların hiçbir önemi yoktur. Yani bu hakların taşıyıcısının, hangi dinden, hangi ırktan, hangi cinsiyetten, hangi milletten olduğunun önemi yoktur. Bu özellik de insan haklarının evrensel olmasının sebebidir. Bununla ilgili, *İnsan Hakları Beyannamesi*’nin birinci maddesinde “*Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar*”

ifadesi yer almaktadır. Onur ve haklar bakımından eşit doğan insanlar daha sonra neden eşit yaşamasın? Benim dayanak noktam aslında tam da burasıdır. Ben, bütün insanların doğumlarından itibaren her konuda eşit olduğunu düşünüyorum. Aynı dünyada yaşayan, aynı fizyolojiye sahip ve benzer duyguları olan insanların yaşamak için zorunlu ihtiyaçları neden farklı olsun? Bu nedenle, bütün insanların ihtiyaçlarının aynı olduğunu düşünüyorum. Maddi ve manevi ihtiyaçlar. Yani, insanın sağlıklı ve mutlu yaşaması için gerekli şeyler. Yaşamak temel bir hak ise yaşamak için gerekli şeyler de haktır. Buradaki yaşamayı sadece hayatını devam ettirmek olarak değil, sağlıklı ve mutlu bir şekilde insan onuruna yakışan bir yaşam sürmek olarak anlamalıyız.

Ülkemizde yürürlükte olan 1982 Anayasanın 56. Maddesi: *“herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir”* hükmü ile çevre korunmasına vurgu yapmaktadır. Ayrıca yürürlükte olan 2872 sayılı *Çevre Kanunu*, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin korunmasını amaç olarak belirlemiştir. Bu önemli başlangıcın ardından da çevrenin korunması için vatandaşlar ve devlete önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Fakat ne yazık ki, yasal düzenlemeler olmasına rağmen istenen olumlu sonuçlar alınamamaktadır. Bu da bize, yasal düzenlemelerin yanında bir çevre bilincinin de gelişmesi gerektiğini göstermektedir. Bunun için, çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitimle bu bilinç verilmeli ve aşırı tüketimin sonuçları tüketicilere gösterilmelidir. Çocuk yaştaki bireylerin çevresel etkilere maruz kaldığında yetişkinlerden daha fazla etkilendiği bilinmektedir. Çocuk henüz doğmadan önce ve doğduktan sonra hastalıklara karşı bağışıklığı düşüktür. Dolayısıyla çevresel faktörlerin etkisine son derece açıktır. (Kocakurt, Güven, 2005). Gelişmekte olan bu bireylerin sağlığında çevre kirliliğinin büyük hasarlar yapma riski gözden kaçmamalıdır. UNICEF’in açıklamaları göstermektedir ki, dünyada 11 milyona yakın çocuk çevre kirliliğinin de içinde bulunduğu bir takım faktörler nedeniyle hayatını kaybetmektedir.(UNICEF, 2008).

Oysa, sağlıklı bir yaşam için önemi konusunda fikir birliği edilen doğal kaynaklar ve temiz çevre, günümüzde kişisel tüketim kaynaklı atıklarla tahrip edilmektedir. Toplum içerisindeki herkesin ihtiyaçları için bir takım ürünleri tüketmek zorunda olduğu dikkate alındığında, bilinçsiz tüketicilerin çevreye verecekleri zararı görmek mümkündür. Ürünü satın alırken, kullanırken ve atarken bilinçli olunması

zorunlu görünmektedir. Çevre kirliliğinin önemli sebeplerinden biri olarak gördüğüm aşırı tüketicinin önlenmesi için, tüketicilerin, ihtiyaçlarını öncelikleri ile belirleyerek gerçekçi ve planlı satın alma yapmaları gerektiği kanısındayım.

Bu duruma haklar penceresinden bakarsak, sağlıklı çevrede yaşama hakkı evrensel haklardan birisi olarak ICU⁵ (Uluslararası tüketiciler Birlikleri) tarafından ilan edilmiştir. (Babaoğlu, Altıok, 2007). Bizim yaklaşımımıza göre de, temiz çevrede yaşamak, sağlıklı bir yaşam için gereklidir. O yüzden temel ihtiyaçlardan dolayısıyla “temel haklar”dan biri olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

Geçmişten günümüze insan hakları sürekli gelişen bir listeyle karşımıza çıkmaktadır. Kadın haklarından işçi haklarına, hayvan haklarından çevre haklarına, kültürel haklardan azınlık haklarına kadar bir çok konuda tanımlanan haklar bazen sosyal, ekonomik ve kültürel hakları içermekte kimi zaman sadece yaşama hakkı ve kimi dokunulmazlıklarla sınırlanmakta; kimi zaman ise yaşama hakkının yanına düşünce ve inanç özgürlüğü eklenerek haklar için bir çerçeve çizilmektedir. İnsan haklarına baktığımızda üzerinde büyük bir uzlaşma sağlanan hak birinci kuşak haklardan olan; siyasi haklar, kişi hakları ve özgürlükler olarak görülmektedir. *İnsan Hakları evrensel Beyannamesi*’inde bulunan ve ikinci kuşak haklar olarak bilinen Sosyal ve Ekonomik Hakları içeren maddeleri uygulamada bana göre gerekli işlevi görmemektedir. Bunun sebebi de kanımca, insan haklarının da kapitalizmin egemen olduğu tüketim toplumunun idaresinde olmasıdır.

Şöyle ki, kişi hak ve özgürlüklerini tanımlamak ve korumak üzere kurulmuş olan İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne ülkesinde adil bir paylaşım olmadığı için gidilememektedir. Aynı şekilde, asgari ücretin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayamamasından dolayı bir şikayette bulunma imkanı yoktur. Hiç kimse ülkesindeki büyüme rakamlarının gelirine yansıtılmasını da talep edememektedir. Ama kişi özgürlüğü konusunda her soruna taraf olmaktadır. Bunun sebebi de, tüketim toplumunun bireysel bir özgürlüğü gerektirmesidir diye düşünüyorum. Birey özgür seçimler yapabilmelidir. Çünkü bireyi, topluma özgürleşmenin bir yolu olarak pompalanan tüketime sevk etmek için bu gereklidir. Böylece, tüketiciler ihtiyaç ve

---

⁵ International Consumers Union.

isteklerinin tatmini için hangi ürünleri seçeceklerine özgürce karar verdiklerini zannederler. Oysa bu bir yanılsamadır. Hangi ürünleri, ne kadar ve ne zaman tüketeceklerinin kararı yatırımcıların elindedir. Bireyin tüketim eyleminde aktif olması ya da eşit tüketim hakkına sahip olması, tercihlerinde özgür oldukları anlamına gelmez, aksine kapitalist düzende tercih hakkından yoksun bırakıldıkları bile söylenebilir.

Buradan hareketle, bireylerin piyasanın vicdanına bırakılmadan bir takım düzenlemelerle korunması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, insanlar toplum halinde yaşayan sosyal varlıklar olduğuna göre, toplumu idare edenler insan haklarını da korumak ve dizayn etmek zorundadır diye düşünüyorum. Düşüncemizi, yukarıda belirttiğimiz ihtiyaç ile istek arasındaki bir farkı tekrar etmek daha anlaşılır kılacaktır: İhtiyaçların giderilmesi için bazen devlet müdahalesi gerekli olabilir.

Gerçekten de, hak ve adalet söz konusu olduğunda bir devletin varlığını da düşünmemiz gerekmektedir. Devletin kuruluş nedenleri hakkında çeşitli teoriler ileri sürülmüş olsa da, devletten bireyin beklediği en önemli şeyin temel haklarını korumak olduğunu düşünüyorum. Burada siyaset kurumunun sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. Siyasetçinin amacı, teoride ve pratikte vatandaşların mutluluğunu korumak ve onların iyi halde olmasını temin etmek ise, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması siyaset kurumunun asli bir görevi olsa gerek. Yeni bir tartışma olmayan bu konuyla ilgili düşünceleri ilk çağlardan itibaren görmek de mümkündür.

Tukidides'ten Platon'a, Hobes'dan Machiavelli'ye kadar bazı düşünürler ve politikacılar, insanın doğal yapısı gereği bencil bir varlık olduğunu ve bencil olmasının yanında isteklerini de sonsuz olduğunu düşünmüştür. Sınırsız istekleri olan insanların bir arada yaşamaları için düzenleyici kuralların toplumun bütünlüğü için gerekli olduğu öngörülebilir bir şeydir. Bu konuyla bağlantılı bir düşüncüyü Demokritos'ta görüyoruz. Demokritos, insanların ihtiyaçlarını karşılarken kendileri ile birlikte toplumsal ilişkileri de geliştirmeleri neticesinde daha iyi koşullarda yaşayacağını söyler. Ayrıca devlet, bireylerin daha iyi yaşaması için gerekli yasaları yapacağı ve düzeni koruyacağı düşüncesiyle bireyler tarafından oluşturulmuştur (Ağaoğulları, 2000, s. 52-72). Burada yasa yapmaktan kastın, vatandaşların hak ve özgürlüklerini korumak için düzenlemeler yapmak olarak anlaşılmalıdır. Bu düşünce Demokritos'un, devleti insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kendileri tarafından oluşturulmuş yapay bir oluşum

görmesi açısından önemli görünmektedir. Böylece, kaynağını toplumu oluşturan bireylerden alan ve varlık sebebi vatandaşlara hizmet etmek olan, daha net bir anlatımla; devletin amaç değil araç olduğu bir anlayış karşımıza çıkıyor.

Platon'a göre ise, insan doğasına uygun dürtüler zorunlu olarak karşılanmalıdır. (*Devlet*, 558) . Platon, devleti tanımlarken de herkesin mutluluğunu temin etmeye çalışan bir araç olduğundan bahsetmektedir. Ona göre devleti yönetenler de daima hem toplum için hem de kendileri için en iyisini yapmalıdır. Her ne kadar, mutlu insan-mutlu devlet yerine mutlu devlet-mutlu insan anlayışını benimsemiş olsa da, devletin herkesin mutluluğu için çalışması gerektiği fikri önemli görünmektedir. Ayrıca, Aristoteles'in, bir kişinin zenginliğinin başka birisinin fakirliği anlamına geleceğini, zenginlikte iyinin bulunabilmesi için başkalarıyla paylaşılması gerektiğini belirtmesi zenginliğin sosyal yönünü önemsemesi bakımından dikkate değer bir düşüncedir. (White, 2009: 54).

19. yüzyılın başından itibaren ise ekonomi politikalarının gerektirdiği çalışma koşulları ve bunun neticesinde oluşan sosyal dengesizliklerin herkesin hissedebileceği bir düzeye geldiği aşıkardır. Öyle ki, kapitalizmin savunuculardan bazılarının bile kapitalizmin, zenginliğin belirli ellerde toplanmasına yol açtığı ve bunun sonucunda da üretimin çok fazla artmasının krizler oluşturduğu yolunda tespitlerde bulundukları görülmüştür. (Sarica, 1999, s. 129-130). Örneğin, liberalizmi savunan düşünürlerden önemli birisi olan J.S.Mill, libralizmin öngördüğü serbest ekonomi politikalarının sadece bir kesime yaradığını ve önemli bir kesimin bundan zarar gördüğünü söyleyerek, devletin müdahil olmasıyla bu zararın telafi edilebileceğini ifade etmiştir. (Sarica, 1999, s. 112).

Postmodern döneme gelindiğinde ise durum daha da vahim bir hal almıştır. Bilginin çoğalmakla birlikte doğru bilgiye ulaşmanın zorlaştığı bu toplumda bireysellik çok gelişmiştir. Bu anlamda tercih özgürlüğünün gelişmiş olduğu söylenebilir. Bu durum üretici-tüketici dengesini değiştirmiştir. Üreticinin egemenliğinden tüketici egemenliğine bir yöneliş olmuştur. Artık tüketici belirleyici konumdadır. Bana göre, tüketici gerçek anlamda baskın değildir. Buradaki tüketicinin baskınlığı, egemen olma ve özgür kararlar verebilme anlamında bir baskınlık gibi görünmemektedir. Manipüle edilen bireyin piyasanın istediği gibi kararlar vermesidir.

Bu durum üreticilerin tüketiciye kendi ürününü satmak için rekabet etmesinin neticesidir.

Modern toplum yapısında bir çalışan, emeğinin karşılığı olan gelirini zorunlu olanlardan başlayarak ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırdı. Çünkü, onun için ihtiyaç sıralamasının bir önemi vardı. Üretim de zaten ihtiyaçlar kadar yapılmaktaydı. Piyasaya fazladan ürün arzı yapılmadığından, aşırı tüketimden söz etmek de imkansızdı. Postmodern dönemde ise, kredilerin ve kredi kartlarının da dahil olduğu bir çok ödeme alternatifi ile bireye ihtiyaçları arasında bir sıralama fırsatı verilmemektedir. Sıralama yapmasının gereksizliği sürekli vurgulanarak, çok az taksitlerle istediği her şeyi satın alabileceğine birey ikna edilmektedir. Artık, her hangi bir şey almak için para biriktirmeye gerek kalmamıştır. Yaratılan bu algıların sonucunda, birey için artık zorunlu olan veya zorunlu olmayan ihtiyaç ayrımı belirgin değildir. Zaten buna gerek de görülmez. Temel ihtiyaçlarını çok sınırlı bütçesiyle karşılamak zorunda olan bir bireyin gelirine göre lüks sayılabilecek harcamalar yaptığını görmek çok zor değildir. Günümüz ekonomi politikalarının istediği bu durumun neticesi olarak ailelerin dağıldığını dahi görmek mümkündür. Bireysel zararların dışında toplumsal barışı bile tehlikeye düşürebilecek bu durumun farkında olunmasının çok önemli olduğu kanaatindeyim.

Bu dönemin tüketim anlayışı, sunulan mallara sahip olma ve onları arzulama güdüsüyle güdülenmektedir. Mutlu olmayı; ekonomik hedeflere, iktidar ve itibar sahibi olmaya bağlayan bir dünya kurulmuş durumda. Bu dünyada tüketim artık ihtiyaçlar için değil, arzulara dayandırılmaya çalışılmaktadır. İnsanları bu duruma getirmek için kurgulanan yanılsamaya inandırmak uğruna her şey yapılmaktadır. Bunun için her türlü iletişim aracı kullanılmak suretiyle toplumda tam bir tüketim çılgınlığı oluşturulmuştur. İnsanları ne tarafa baksalar bir indirim ya da kampanya ilanı ile yüz yüz gelmektedir. Ürünlere hayali bir fiyat üzerinden yapılan indirimler bile tüketiciyi ikna etmeye yetmektedir. Cep telefonlarına aralıksız olarak gönderilen “harca, ne alırsan al yeter ki harca” mesajları aslında durumu özetler niteliktedir. Bu şekilde tüketim kısılcasına alınan birey, aldığı ürünü bir an önce tüketmeli, tüketim sonucunda bireyin tatmin duygusu da çok kısa sürmeli ve derhal tatminsizlikler oluşturulmalıdır. İnsanlar televizyon, radyo ve medyada reklamların bombardımanı altında; reklamı yapılan ürünü edinmedikçe mutlu olamayacaklarına inandırıyorlar. Müşteri memnuniyeti sloganıyla pazarlanan ürünlerde amaç, müşteri tatminsizliği gibi görünmektedir. Bireyde bu ürünlere sahip

olmanın yarattığı geçici iyilik hissi çok kısa sürmekte ve daha sonra tekrar o iyilik hissini yaşamak için yeni ürünlere ihtiyaç duymaktadır. Bunu değerlendirmek isteyen üreticiler tüketicileri hiç rahat bırakmaz. Tüketim hacimlerini arttırmak adına, kişi devamlı olarak cezbedici yeni isteklere maruz bırakılır.

Konuya bu bağlamda yaklaştığımızda, sadece ihtiyaç olan ürünlerin satılmasıyla yetinmeyen kapitalist sistem, isteklerin de ihtiyaç haline dönüşmesini sağlayarak, ihtiyaçların sınırsız hale gelmesine neden olmaktadır. (Yanıklar, 2010; Bayhan, 2011: 224). İhtiyaç oluşturma konusunda ilaç sektöründe çok çarpıcı örnekler bulmak mümkündür. Eskiden bir hastalığın tedavisi için gerekli olan ilaç kullanılırken, günümüzde, bu durum değişmiştir. Zayıflamak için, yaşlanmamak için, enerji vermesi için, vitamin için vb. hemen herkesin tercih edebileceği çok çeşitli ilaçlar üretilerek piyasaya sürülmektedir. Böylece, dünyanın en büyük endüstrilerden birisi olan ilaç endüstrisi, sadece hasta olanları değil, bütün insanları ilaç kullanır hale getirmiştir.

Sınırsız ihtiyaç fikri, insanı sürekli tüketime teşvik etmektedir. Aslında ihtiyaçların sonsuz olmadığını, kaynakların da kıt olmadığını düşünüyorum. Bundan daha önemlisi, günümüze yapılan ekonomik etkinliklerin asıl amacının, insan ihtiyaçlarının giderilmesi olmadığı kanısındayım. Hoeschele’de, ihtiyaçların sınırlı olduğunu ama kapitalist kurumların yeni ihtiyaçlar çıkartmak suretiyle toplumda yeni bir kıtlık biçimi oluşturmaktadır. Bu durum daha sonra da yeni kar alanlarını ortaya çıkartmaktadır. İsteklerin sonsuz olması durumu ise mümkün değildir.

Bir toplumda bazı insanlar çok küçük şeylerle mutlu olmaktadırlar. Bunun yanında hiç bir zaman tatmin olmamaktadır. Buradan isteklerin sonsuzluğundan değil farklılığından bahsedebiliriz. Aristotele’in kişiye göre orta tanımlaması gibi, kişiye göre ihtiyaç fikri mantıklı görünmektedir. Bunlarla birlikte, ihtiyaçların isteğe dönüşmesinde reklamların, geleneklerin ve bir takım sosyal etkenlerin etkisini göz ardı etmemeliyiz. (Hoeschele, 2010: 1-2). İsteklerin sınırsızlığı o kadar tehlikeli bir duruma gelmiştir ki, sosyolojisi biliminin önemli düşünürlerinden Durkheim, sınırsız tüketici taleplerinin toplumların ahlak yapısını bozacağı konusunda uyarmıştır (Slater, 1997: 74-77).

Örneğin, besin maddelerine olan ihtiyacımızı kısaca tartışabiliriz. Bir insan acıktığında yiyecek ihtiyacı en fazla midesinin genişliği kadardır. Bir elma yemekle elde edilen tatmin duygusu fazlayken ikinci elmada tatmin duygusu azalmaktadır. Elma

tüketmeye devam edildiği müddetçe tatmin duygusu azalacak ve bir noktadan sonra rahatsızlık verecektir. Bunu iktisat biliminde kullanılan şekliyle ifade edersek, tüketim arttıkça marjinal fayda azalmaktadır. (Tabakoğlu, 1996, s.43-45). Burada rahatlıkla sonsuz ihtiyaç fikrinin bir iktisat siyaseti olduğunu söyleyebiliriz.

Aslında ihtiyaçlar sonsuz olmamasına rağmen, sonsuz ihtiyaç fikri insanı her türlü çalışmaya zorlamak için kullanılan bir kavramdır. Platon'un ve Aristoteles'in de benimsediği gibi, yeterli ve düzenli bir gelire duyulan ihtiyaç önemlidir. Ancak, yeterli bir gelire duyulan zorunlu ihtiyacın, modern ve postmodern dönemde zorunlu çalışma ihtiyacını gizlice benimsetme aracı olarak işlev gördüğünü de gözden kaçırmamamız gerekir. Gorz'un da belirttiği gibi, eylemde bulunma, çalışma, beğenilme gibi ihtiyaçlarının, ücret alma ihtiyacını gizlice benimsetme aracı olarak işlev gördüğü düşüncesindeyim (Gorz, 2014, s.108-109). Bu düşünce ücret karşılığı çalışma karşılığı olarak değerlendirilmemelidir. İnsanlar elbette çalışmalı ve ihtiyaçlarını gidermelidir. Fakat burada, insanın sadece çalışan bir nesne olarak üretim sürecinde yer almasına karşı çıkılmaktadır. İhtiyaçları sınırsız olarak algılayan insan sonsuz bir kaynak bulmak için sürekli çalışmalıdır. Bu sarmalın içine farkında olmadan giren birey, artık bitmek bilmeyen ihtiyaçlarını karşılamak için düşünmeden çalışır. Hegel'in düşüncesinde olduğu gibi, üreterek kendini gerçekleştirmesi gereken insan aksine, ürettikçe tüketen tükettikçe benliğini yitiren biri haline gelir. Günümüz ekonomik sisteminin istediği tam da budur. İnsan düşünmeden çalışacak ve istekleri ile ihtiyaçlarının ayrımını yapmadan sürekli tüketecek. Bunun sonucu olarak birey bir kısırdöngüye düşmekte ve artık, gereksiz tüketim sonucunda "tüketim obezi" olmaktadır. Bu bağlamda, düzenleyici kuralların, gereksiz tüketimin önüne geçmek için düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Sahte ihtiyaçların oluşturulmasına engel olunmalıdır. Bireylerin gerçek ihtiyaçlarını, sahte ve gerçekte hiçbir değeri olmayan ihtiyaçlardan ayırt edilebilmeleri için kanun yapıcılara büyük sorumluluk düşmektedir. Aksi halde, tüketim sinsi bir hastalık gibi yayılarak, bireyin korumaya çalıştığı özgürlüğünü tüketecektir.

Ayrıca, sınırsız ihtiyaç fikrini kabul edersek, Maslow'un kendini gerçekleştirme dediği şey gerçekleşmeyecek bir hedef olarak görünmektedir. Maslow, insanın alt sıradaki ihtiyaçlarını tatmin ettikten sonra kendini gerçekleştireceğini söylerken, diğer taraftan sonsuz ihtiyaçtan bahsetmektedir. Bu çelişkili durum ihtiyaçların hiçbir zaman karşılanamayacağını ve kendini gerçekleştirme noktasına

ulaşılamayacağını da göstermektedir. Buradan şu çıkarımı yapabiliriz. Kendini gerçekleştirme noktasına ulaşmak için ihtiyaçların tamamen tatmin edilmesi değil Andre Gorz'un belirttiği gibi ihtiyaçlarımızı sınırlandırmamız gerekmektedir (Gorz, 2016, s.43). Başta yaptığımız tanıma tekrar dönersek, insan olarak sahip olduğumuz haklar nesnel ve zorunlu ihtiyaçlardır. Fakat o haklara ait gereksinimlerimizi giderirken tercihimizi arzumuzla değil aklımızla yapmalıyız.

Tercihini ihtiyacı doğrultusunda değil de, isteği doğrultusunda kullanan insan, Platon ve Aristoteles'in "tam olma", Hegel, Marx ve Maslow'un "kendini gerçekleştirme" dedikleri ve ulaşılması arzulanan yere gitme ile piyasanın bir tüketici figürü olma arasındaki yol ayrımında yanlış yolu seçmiş demektir. O zaman insan, Farabi'nin o çok meşhur amaç olduğunu söylediği mutluluktan payını alamaz (Farabi, 1993, s.26). Bir yanda,

"Mutluluk, İnsan ruhunun varlık bakımından, güç alacağı bir maddeye ihtiyaç duymadığı bir mükemmellik derecesine ulaşmasıdır. Mutluluk, kendisi için istenen, hiçbir zaman bir başka şeyin elde edilmesi için istenmeyen "iyi" dir. Onun ötesinde insanın elde edebileceği bir şey yoktur. Mutluluğun elde edilmesinde yararlı olan iradi fiiller, güzel fiillerdir. Bu fiillerin doğduğu istidat ve melekeler ise erdemlerdir" (Farabi, 2017, s. 84).

diyen Farabi gibi erdemli olmayı mutluluğu amaç edinmekle aynı gören filozofların görüşleri varken diğer yanda da, arzularının peşinde giden ve ihtiyaç olarak gördüğü isteklerini karşılama peşinde koşan insanlar vardır. Günümüz toplumlarında yaygın olarak var olan sahip olmayla mutlu olmayı bir tutan bu görüş, tam tersi olarak depresyon oranlarını da hızla arttırmaktadır (David, 2007 s. 7). Tüketimin mutluluk verdiğini düşünen tüketicilerin aksine psikologlara göre, psikolojik hastalıkların önemli sebeplerinden birisi insan ihtiyaçlarının tatmin edilmemiş olmasıdır. Onlara göre, günümüzdeki kişilik bozuklukları da insanların asıl ihtiyaçlarının yaşadığı toplumdaki ihtiyaç algısıyla uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Bu görüşler gerçeklere uygun görünmektedir. Çünkü, tüketim toplumunda çoğunlukla bencil kişilikler gelişmektedir. Bu, tüketim kültürünün istediği bir şeydir. Amaç ise, bireyin doyumsuz yönünü kullanarak onu bireysel bir mutluluk arayışına yöneltmektir. (Özgül, 2011, s.25-38).

Sonunda, kendisi ihtiyaçlarını çok zor karşılarken ve hatta bazen karşılayamazken, taraftarı olduğu takımın milyonlarca dolar ödeyerek aldığı futbolcu

için sevinmektedir. İnsanlar kendilerine bu kadar yabancılaşmıştır. Bu konuda siyasetçilerin, üniversitelerin, medyanın ve piyasa aktörlerinin büyük sorumluluğu olduğunu düşünüyorum. Yozlaşmış değerlerle benliğini kaybetmiş insanların ne kendilerine ne de topluma faydalı olmayacağı açıktır. Ama ne yazık ki, bireyler tek başlarına piyasanın vicdanına terk edilmiş görünmektedir. İstedığımız şey bireylerin ve sonunda da toplumun mutluluğu ise, attığı her adımın, yaptığı her tercihin neticesini bilen insanlar yetiştirmek gerekmektedir. Bunun için insani değerler önemlidir ancak bunun yanında toplumsal ahlakın kurulması da zorunlu görünmektedir.

Tezimiz boyunca bahsettiğimiz şeyleri göz önüne aldığımızda, *“İnsanları açlık değil, alışmış oldukları tokluk öldürür”* sözünün sahibi İbn Haldûn’dan yüzlerce yıl geçtikten sonra, bize bu sözün doğruluğunu kanıtlayacak durumlar artık çok kolaydır. İbn Haldûn’un yerleşik hayat için ileri sürdüğü problemler günümüze gelindiğinde gelişen teknoloji ve ekonomi ile birlikte daha çok kapitalist dünya düzeninin içinde doymak bilmez bir toplum ve şehirli insanıyla bizi baş başa bırakmıştır.. (Mardin, 2006, s. 3-4). Kapitalizmde amaç, Marx’ın “doğal ihtiyaç” dediği, insanın doğumundan itibaren gereksinim duyduğu doğal ihtiyaçları karşılamak değildir. Onun için artık ihtiyaç oluşturmak bir ihtiyaç haline dönüşmüştür.

Başta kanun yapıcılar ve büyük şirketler olmak üzere toplumun bütün aktörlerinin dünyanın geleceği konusunda duyarlı olmaları gerekmektedir. İnsanca yaşama koşullarının belirlenmesi, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir bir gelecek yaratılması adına sorumluluk üstlenmeleri gerektiği kaçınılmaz görünmektedir. Çevreye ve insani değerlere duyarlı bir bilinç oluşturulması ve bu bilinç doğrultusunda hareket edilmesi çok önemli görünmektedir. Bu bilince sahip şirketler “tüketimin özgürleştirileceği” söylemini vurgulayan reklamlardan ziyade, farkındalık yaratan, bilinçli olmayı tüketicilerine kendileri sunmalıdırlar. Herkesin olduğu gibi, şirketlerin de hedefi, dünyayı daha uzun süre yaşanabilecek bir yer haline getirmek olmalıdır. Aksi halde, tüketerek özgürleşecekleri yönünde tavsiyelerde bulundukları tüketicileri gelecekte bekleyen sorunlar reklamlarda vurgulanan bir yaşamın aksine oldukça büyük olacaktır: kıtlık, sağlıksız yaşam koşulları, büyük çevre sorunları, adil olmayan çalışma koşulları.

Tezimizde genel olarak bahsettiğimiz sorunların farkında olan insan, emeğine, kendisine ve doğaya yabancılaşmaya son verebilir diye düşünüyorum. Böylece insan, doğa üzerinde tahripkar olmayan bir egemenlik kurabilecektir.

Sonuç olarak, tezimizde de görüldüğü üzere, farklı bakış açılarıyla tanımları yapılan ”ihtiyaç”ın kavramsallaştırılması üretim ve tüketim faaliyetlerindeki değişmelerle birlikte giderek farklılaşmış ve genişlemiştir. İhtiyaçların oluşması konusunda toplumların sosyal yapılarını, geleneklerini ve gelişmişliklerini hesaba katmadan doğru bir sonuca ulaşamayacağımızı düşünüyorum. Çünkü, bireylerin ihtiyaçlarının oluşması toplumdan bağımsız görünmemektedir. Bu yüzden, toplumların gelişmişlik düzeyleri, kültürel yapıları ve geleneklerini hesaba katmadan, bütün toplumlar için her zaman geçerli bir ihtiyaç tanımlaması yapmak imkansız görünmektedir. Buna rağmen yapılan tanımlamaları, bireyin yaşadığı bir eksiklik veya dengesizliğin aşılması sürecinde gereksinim duyulan şeyler olarak birleştirmek mümkün görünmektedir. Bunun ölçüsü ise “ergonomi”dir diye düşünüyorum. Duvar yapmak için ihtiyacımız büyük bir taş iken, fırlatmak için ihtiyacımız, avucumuza sığacak bir taştır. Bu bağlamda, bireyin ihtiyacını giderecek en ergonomik şeyin gerçek ihtiyaç olduğunu ve insanların var olmalarından kaynaklı yaşama hakkı ile birlikte; yaşamak için gerekli şeylerin tamamıyla, sağlıklı, mutlu ve onurlu bir birey olarak yaşamak için gerekli her şeyi “hak” olarak gördüğümü tekrar ederek bitirmek istiyorum.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.A. (2000). Kent Devletinden İmparatorluğa. İkinci Basım. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akarsu, B. (1979). *Çağdaş Felsefe*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles (2009). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev. Saffet Babür). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Aristoteles (2015). *Politika*, (Çev. Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefesi Tarihi: Aristoteles*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ay, H. (2013). *Kamu Maliyesi*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Babaoğul, M. ve Altıok, N. (2007). *Evrensel Tüketici Hakları. Tüketici yazıları (I)*. (Ed: Müberra Babaoğul, Arzu Şener). Hacettepe Üniversitesi Tüketici Pazar Araştırma Danışma Test ve Eğitim Merkezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu; Söylenceleri/Yapıları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik Ve Yeni Yoksullar*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bayhan, V. (2011). “Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: Tüketiyorum Öyleyse Varım”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı 43 (1), s. 221-248.
- Bilgin, V. (2009). *Bizi Kuşatan Toplum: Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Düşünce Dağıtım.
- Cevizci, A. (2002). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizvi, A. (2006). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Copleston, F. (1997). *Aristoteles*, (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Coser, L.A. (2008). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel Ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler*. Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Çağan, K. (2003). *Popüler Kültür Ve Sanat*, (1.Basım). Ankara: Altınküre Yayınları,
- Çelik, A. (1990). “Çevre,Ekonomi, Politika” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 120.

- Dale, S.F. (2018). *İbn Haldun Ve İnsan Bilimi*. (Çev. Ayşecan Ay, Canan Coşkan). İstanbul: Say Yayınları.
- Demirci, R. (1996). *Ekonominin Temelleri*. Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dorman, E. (2017). *İnsanlar Uyurlar Ölünce Uyanırlar*. İstanbul:İstanbul Yayınevi.
- Doyal L. ve Gough I.(1991). *Theory Of Human Need*. Londra: Macmillian.
- Erdal, C. (2012). *Medyanın Efendisi Şiddet*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Ergun, D. (1982). *Sosyoloji Ve Tarih*. İstanbul: Der Yayınları.
- Eroğlu, F. (2010). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Farabi (1993). *Mutluluk Yoluna Yönelme*. (Çev.Hanifi Özcan). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Farabi (2017). *İdeal Devlet*. (Çev. Ahmet Arslan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Fischman, D. (2007). *Yedi Tohumun Sırrı*. (Çev. Seda Toksoy). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Fraser, İ. (2008). *Hegel Ve Marx “İhtiyaç Kavramı”*. (Çev. Beyza Sümer Aydaş). Ankara: Dost Kitabevi.
- Gorz, A. (2014). *Yaşadığımız Sefalet*. (Çev. Nilgün Tural). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Gorz, A. (2016). *Ekolojinin Kızıl Hattı*. (Çev. Nihan Özyıldırım). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gökberk, M. (2005). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Görgün, T. (1999). *İbn Haldun’un Görüşleri*. Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul,19.
- Guthrie, W. K. C. (1999). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. (Çev. Ahmet Cevizci). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Güdüm, S. (2015). *Yeni Medyada Postmodern Tüketici Ve Siber-Simulasyonda Gerçeklik*, (Ed:Filiz Aydoğan). İstanbul: Der Yayınları.
- Gürkan, Ü. (1967). “Hukuk Sosyolojisi Açısından İbn-İ Haldun”. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

- Haldun, İ. (2007). *Mukaddime 1-2.Cilt.* (Çev. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Hammad, N. (1980). *İktisadi Fıkıh Terimleri.* (Çev. Recep Ulusoy). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hançerlioğlu, O. (1995). *Ekonomi Sözlüğü* (6.Basım), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Harvey, D. (2007). *A Briefhistory Of Kapitalistism.* England: Oxford Universitypress.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri.* (Çev. Cenap Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2003). *Tarihte Akıl,* (Çev. Önay Sözer), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2014). *Mantık Bilimi,* (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G.W.F. (2016). *Tinin Görüngübilimi.* (Çev.Aziz Yardımlı) İstanbul: İdea Yayınları.
- Heller, A. (1976), *The Theory Oh Need In Marx.* Londra: Allison Ve Busy.
- Hoeschele, W. (2010). *The Economics of Abundance: A Political Economy of Freedom, Equity and Sustainability,* Gower Publishing Limited, England.
- [Http://Www.Tdk.Gov.Tr/İndex.Php?Option=Com Gts&Arama=Gts&Guid=Tdk.Gts.5b2b38d57a4390](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.5b2b38d57a4390). 01234111, Erişim:21/06/2018.
- İslamoğlu, A. H. ve Altunışık R. (2008). *Tüketici Davranışları.* İstanbul: Beta Yayınları.
- Kellner D. (1991). “*Reklam Ve Tüketim Kültürü*” Enformasyon Devrimi Efsanesi. Kayseri: Rey.
- Kocakurt, Ö. Ve Güven, S.(2005). “Çevre , Aile ve Çocuk”, *Eğitim ve Bilim*, 30:135, 34-38.
- Kozak, İ. E. (1984). *İbn Haldun’a Göre İnsan-Toplum-İktisat*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kösemihal, N. Ş. (2007). *Sosyoloji Tarihi.* (9. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuçuradi, İ. (2009). “Aristoteles Ve Ontolojikyaklaşım”, *Çağın Olayları Arasında.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Mardin, Ş. (2006). İbn Haldun. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 15, 2006, 3-4.

- Marx, K. and Engels, F. (1976). *Collected Works*, Cilt 6. Londra: Lawrence And Wishart
- Marx, Karl (1979). *Grundrisse*, (Çev. Sevan Nişanyan). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K. (2017). *1844 El Yazmaları*. (Çev. Murat Belge). İstanbul: Birikim Yayınları,
- Marx, K. (2003)., *Capital*, Cilt I,II,III. (Çev. Alaattin Bilgi). İstanbul: Eriş Yayınları.
- Maslow, H. A. (1970), *Motivation And Personality*. New York: Harper & Row.
- Maslow, H.A. (1996). *Dinler Değerler,Doruk Deneyimler*, (Çev. H. Koray Sönmez). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Maslow, H.A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. (Çev.Okhan Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- McLean ,A ve McMillan, A (2003). *The Concise Oxford Dictionary of Politics*. Oxford University Press.
- Mutioğlu, H. ve Özyiğit, M. (2013). *Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Güvenlik Algısı*, (3. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu) 1-2 Mart 2013, Gaziantep. Erişim Tarihi: 13. 07. 2015. [Http://Www.Ozelguvenlikdunyasi.Com/Wpcontent/2013/03/+%C3%Bbgs-0.Pdf](http://Www.Ozelguvenlikdunyasi.Com/Wpcontent/2013/03/+%C3%Bbgs-0.Pdf). S. 309.
- Özgül, E. (2011). “Tüketicilerin Sosyo-Demografik Özelliklerinin Hedonik Tüketim ve Gönüllü Sade Yaşam Tarzları Açısından Değerlendirilmesi”, *Ege Akademik Bakış*,11: 1, 25 -38.
- Parasız, M.İ. (1991). *İktisada Giriş*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Platon (1982). *Gorgias - Diyaloglar I*. (Çev. Melih Cevdet Anday). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (1982). *Menon - Diyaloglar I*. (Çev. Adnan Cemgil). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (2001). *Phaidon*. (Çev. Hamdi Ragıp Atademir, Kemal Yetkin). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Platon (2007). *Yasalar*. (Çev. C. Şentuna, S. Babür). İstanbul: Kabalcı.
- Platon (2008). *Devlet*. (Çev. C. Saraçoğlu, V. Atayman). İstanbul: Bordo Siyah.

- Popper, K.R. (1989). *Açık Toplum Ve Düşmanları:Platon*. (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Reber, A. (1994). *The Penguin Dictionary Of Psychology*, London:Penguin Books.
- Ross, D. (2002). *Aristoteles*, (Ed. Ahmet Arslan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sarıca, M. (1999). 100 Soruda Siyasî Düşünce Tarihi. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Sarvan, G. (1987). *Sivil Toplum Ve Ötesi*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Schellenberg, W. (1999). *Kapital Üzerine Temel Kurslar*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Slater, D. (1997). *Consumer culture and modernity*. Cambridge: Polity.
- Smart, B. (2010). *Consumer Society: Critical Issues&Environmentalconsequences*. Sage Publications.
- Soykan, Ö.N. (1998). *Ütopyalarda Sanat-Toplum İlişkisi. Türkiye'den Felsefe Manzaraları*, İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Sungur, M. (2011). "Tüketimin Küreselleşmesi Ve Tüketim Tapınakları: Postmodern Panayır Yerlerinde Alışveriş". *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 14, 7-35.
- Sungur, M. (2011). "Tüketimin Küreselleşmesi ve Tüketim Tapınakları: Postmodern Panayır Yerlerinde Alışveriş". *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Sayı:14, s.7-35.
- Şirvani, H.H. (1965). *İslam'da Siyasi Düşünce Ve İdare* (Çev. Kemal Kuşçu). Nur Ankara: Yayınevi.
- Tabakoğlu, A. (1996). *İslam ve Ekonomik Hayat*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- TBMM. (27 Mayıs 1949). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. 7217 Sayılı Resmi Gazete
- Tolan, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*, Ankara: Murat ve Adım Yayıncılık.
- Uztuğ, F. (2001). "Reklamları Kim Yazar: Tüketiciler Olmasın" *Radikal* İki 31 Aralık.
- Üşür, İ. (2003), "Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?". *Praksis*, 10, 211-221.
- White, J.E. (2009). *Contemporary moral problems* (9th ed.). United States of America: Thomson.

- Wilson, R. (2003). İslam Ekonomisinin Bir Öncüsü Olarak İbn Haldun. (Çev. İ. H. İnal). *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16: 4, 533-539.
- Yanıklar, C. (2010), “Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 34, Sayı:1, s. 25-32.
- Yeniçeri, C. (1980). *İslam İktisadının Temelleri*, İstanbul: Şamil Yayınları.
- Yenişehirlioğlu, Ş. (1982). *Kant Ve Hegel Felsefelerine Göre Özgürlük Kavramının Anlatımı, Felsefe Ve Sanat*. Ankara: Dayanışma.
- Yıldız, M. (2010). “İbn Haldun’ un Tarihselci Devlet Kuram” . *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, 10, s. 25-55.
- Zeller, E. (2008). *Greک Felsefesi Tarihi*. (Çev. Ahmet Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Ömer GÖRÜCÜ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 05 Mayıs 1971, Kayseri/Pınarbaşı

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 532 420 56 06

email: gorucuomer@gmail.com.

Yazışma Adresi: Yıldızevler Mah. 316. Sok. Star Life B Blok No:20/29 Kocasinan/Kayseri

EĞİTİM

Derece

Kurum

Mezuniyet Tarihi

Lisans

AÜ Açıköğretim Fakültesi/Felsefe

1998

Lisans

AÜ İktisat Fakültesi/Kamu Yönetimi

2000

Lisans

EÜ Fen Edebiyat Fakültesi/Fizik

2017

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl

Kurum

Görev

2007-Halen

Maliye Bakanlığı

Defterdarlık Uzmanı

1994-2007

Özel Sektör

Üretim Sorumlusu

YABANCI DİL

İngilizce